ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI MÜZE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
MÜZE EĞİTİMİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DEKİ SANAT MÜZELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM PROGRAMLARININ FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMEL AKSAN

ANKARA
HAZİRAN, 2024

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
1946

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI MÜZE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
MÜZE EĞİTİMİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DEKİ SANAT MÜZELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM PROGRAMLARININ FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMEL AKSAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. CEREN GÜNERÖZ

ANKARA
HAZİRAN, 2024

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emel AKSAN adlı öğrencinin hazırladığı "Türkiye'deki Sanat Müzelerinde Uygulanan Eğitim Programlarının Feminist Perspektiften Eleştirisi" başlıklı bu çalışma Disiplinlerarası Müze Eğitimi Anabilim Dalı / Müze Eğitimi Programı'nda jüri üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	Doç. Dr. Ceren GÜNERÖZ	……..
Üye	Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ	……..
Üye	Doç. Dr. Ayşem YANAR	……..

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından …/…/20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise …/…/20... tarihinde kabul edilmiştir.

……

Prof. Dr. Mehmet İkbal YETİŞİR

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Emel AKSAN

ÖZET

TÜRKİYE'DEKİ SANAT MÜZELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM PROGRAMLARININ FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ELEŞTİRİSİ

AKSAN, Emel
Yüksek Lisans Tezi, Disiplinlerarası Müze Eğitimi Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceren GÜNERÖZ
Haziran 2024, xv + 93 Sayfa

Çokkültürlülük kavramı içinde ele alınan gruplardan biri, toplumda farklı kültürel ögelere de sahip olmaları sebebiyle kadınlardır. Kadının toplum içindeki konumunu belirlerken müzeler gibi kamusal alanların nasıl ve ne ölçüde kullanılabildiği önemli bir araştırma konusudur. Müzelerde kadınların istihdamı, kadın çalışan oranları ve kadınların diğer ziyaretçilere oranları bu araştırmanın incelediği ilk konudur. Bununla birlikte müzelerin feminist perspektiften incelenerek kapsayıcı müzecilik kavramı içinde kadının müzedeki konumunun belirlenmesi de araştırmanın üzerinde durduğu ikinci konudur. Araştırmada çalışma grubunu oluşturan müzeler Ankara'da Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Eskişehir'de Odunpazarı Modern Müze ve İstanbul'da Arter ile İstanbul Modern Müzeleridir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; müzelere ilişkin veriler doküman tarama ve yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilmiştir. Müzelerin mevcut durumda kadın istihdamı, kadın sanatçı ve müze eğitimlerine dair veriler doküman tarama tekniğiyle toplanmıştır. Müze eğitimcileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler araştırmacının belirlemiş olduğu temalar çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarının raporlaştırılmasında grafiklerden ve görüşme alıntılarından faydalanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, müzelerde kadın personel istihdamı yüksektir ancak kadınların müzelerde sanatçı olarak temsilleri düşüktür. Müzelerin çocuk ve yetişkin eğitim programlarında kapsayıcı etkinliklerin sıklıkla uygulandığı, deneyim odaklı eğitimlerin düzenlendiği sonucuna da varılmıştır. Ayrıca müze eğitimcilerinin kapsayıcı müze kavramı hakkında bilinçli olduğu, müzelerin eğitim politikalarına bunu yansıdığı görüşmelerle ortaya konmuştur. Görüşmelerde kapsayıcı müzecilikte en büyük sorunun müzelerin kendilerini toplumun farklı

kesimlerine duyurabilmeleri olduğu; bunun çözümü içinse kurumlarla iş birliği yapılmasının şart olduğu sonucu çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Kapsayıcı Müze, Müze Eğitimi, Feminist Müzecilik, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

ABSTRACT

A CRITIQUE OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN ART MUSEUMS IN TÜRKİYE FROM A FEMINIST PERSPECTIVE

AKSAN, Emel

Master's degree, Department of Interdisciplinary Museum Education

Supervisor: Associate Professor D. Ceren GÜNERÖZ

June 2024, xv + 93 Pages

One of the groups addressed within the concept of multiculturalism is women, as they have different cultural elements in society. How and to what extent public spaces such as museums can be used to determine the position of women in society is an important research topic. The employment of women in museums, the ratio of female employees and the ratio of women to other visitors is the first topic analysed in this research. In addition, analysing museums from a feminist perspective and determining the position of women in museums within the concept of inclusive museology is the second issue that the research focuses on. The museums that constitute the study group in the research are Erimtan Archaeology and Art Museum in Ankara, Odunpazarı Modern Museum in Eskişehir, Arter and Istanbul Modern Museums in Istanbul. Qualitative research method was used in the study; data on museums were obtained through document scanning and semi-structured interviews. Data on the current situation of female employment, female artists and museum education in museums were collected by document scanning technique. Semi-structured interviews were conducted with museum educators. These interviews were analysed within the framework of the themes determined by the researcher. Graphs and interview excerpts were used in reporting the research results. According to the results of the research, female staff employment in museums is high, but the representation of women as artists in museums is low. It was also concluded that inclusive activities are frequently implemented in the child and adult education programmes of museums and experience-oriented education is organised. In addition, the interviews revealed that museum educators are aware of the concept of inclusive museums and that museums reflect this concept in their educational policies. In the interviews, it was concluded that the biggest problem in inclusive museology is the

ability of museums to announce themselves to different segments of the society, and that cooperation with institutions is essential for the solution of this problem.
Keywords: Museum Education, Feminist Museology, Inclusive Museum, Gender Studies

ÖNSÖZ

Lisanstan sonra çok uzun süre yüksek lisans yapıp yapmama konusunda kararsız kalmıştım. Hangi alanda ilerlemenin, neyi araştırmanın bana heyecan vereceğini bilmiyordum. Müzelere gitmeyi çoğu zaman bir arkadaşımın evine gitmekten daha çok sevdiğimi ve İstanbul'da yaşadığım süre boyunca sokaklarda ne zaman aylak aylak dolaşsam kendimi bir müzede bulduğumu biliyordum. İşte tam bu noktada MEB'in açmış olduğu bir hizmet içi eğitime denk geldim. Çok sevdiğim ve saydığım sevgili hocam Doç. Dr. Ceren GÜNERÖZ ile tanışmam da tam o zaman oldu. Onun bilgisayar ekranından bile rahatlıkla aktarabildiği müzecilik ve müze eğitimi alanındaki bilgisine hayran oldum. Kendisinden dersler alabilmek, onunla çalışabilmek, bu tezin danışmanlığını yapması benim için büyük bir gururdur. Alan bilgisinin yanında alçak gönüllü kişiliği ona bir kez daha hayranlık duymama sebep oldu. Bu tez boyunca da ne zaman bir sorum olsa, saatine ve sorunun ne olduğuna bakmaksızın her zaman yanımda oldu. Fakat kendisine sadece tez özelinde değil bana ve tüm çevresine kattığı değer için teşekkür ederim. İyi ki varsınız hocam.

Yüksek lisansın bir öğrenme ve yeni düşünme pratikleri geliştirme süreci olduğuna inanıyorum. Tez savunması da bu öğrenme sürecinin sonu değil bir parçası. Bu sebeple tez savunmamda benimle deneyimlerini bütün içtenlikleriyle paylaşan Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ ve Doç. Dr. Ayşem YANAR'a teşekkür ederim.

Yüksek lisansa başladığımda amacım hiçbir zaman bu tezi bitirip gitmek olmamıştı. Yeni şeyler öğrenmek, yeni görme biçimleri edinmek benim için çok önemliydi. Tezi yazarken şunu fark ettim ki yüksek lisansta aldığım bütün derslerin gelişmeme ve araştırmama profesyonel yaklaşabilmeme inanılmaz katkısı oldu. Alanlarında uzmanlıklarının yanı sıra hepsinin dostça tavrı için ders aldığım tüm hocalarıma teşekkür ederim. Bu yüksek lisansın bana çok şey öğretmesinde Ankara Oyuncak Müzesi'nin katkısı da çok büyüktür. Gönüllü olarak bir müzenin içinde bulunmak, müzenin bir canlı olduğunu fark etmek, nasıl nefes aldığını görmek benim için büyük bir deneyimdi. Bu deneyimin benim için bu kadar güzel olmasını sağlayan Hülya ATEŞ'e güler yüzü, anlayışı ve samimiyeti için çok teşekkür ederim.

İstanbul, müzeleri sevmemdeki en önemli şehir. Ama müzeleri anlamamı sağlayan yer Ankara oldu. Belki de İstanbul'daki kadar çok olmayışları, yokluklarında

onları düşünmeme, anlamama ve yeniden yorumlamama olanak sağladı. Ayrıca Ankara bana kendini küçük topluluklara ait hissetmenin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Ayrıca Ankara'ya geldiğimden beri aylaklık vakitlerimizi sıklıkla hatırladığım dedem, bizim deyişimizle ağababam Seyfo'ya teşekkür ederim. Hayatın her anının bir oyun olduğunu ve gök yüzüne bakmayı bana o öğretti, Ankara da hatırlattı.

Bu tezi bitirirken 34 yaşında toplum tarafından anne olma baskısının hissettirildiği bir yaştayım. Ama bir kadının ne istiyorsa onu yapması, onu söylemesi, onu giymesi; yani kendisi olmak dışında başka hiçbir şeye odaklanmaması gerektiği öğretilerek büyütüldüm. Bugün kendim olabiliyorsam, kendi doğrularımı ve vicdanımı her şeyin önüne koyarak adım atabiliyorsam bu annem ve babam sayesindedir. Kendilerine kararlarımı alırken bana her zaman saygı duydukları ve hep yanımda oldukları için sonsuz teşekkürler.

Bu araştırmada birçok müzeyle iletişime geçtim. Eğitim programlarını, müzelerindeki kadın oranlarını seve seve benimle paylaştılar. Onların katkıları olmasaydı bu araştırma benim için bu kadar keyifli geçmezdi. Bu sebeple Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'ne, Odunpazarı Modern Müze'ye, ARTER'e ve İstanbul Modern'e en içten duygularımla teşekkür ederim. Bu noktada İstanbul Modern'e bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. İstanbul'a 2008 yılında geldiğim günden itibaren benim için bir dost kapısı olan, her zaman kendimi ait hissettiğim bir yer olduğu için tekrar teşekkür ederim. Belki de kadınların yalnızlaşmak yerine müzelerde yer bulabileceğine dair ilk düşüncelerimi de İstanbul Modern sayesinde oluşturduğumu söyleyebilirim.

Kadınların toplumsal yapıda evle, evin içinde de mutfakla konumlandırılışı kadının kendisine benzer farklı sesleri duymasına engel olmakta; bu durum da giderek yalnızlaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple bu araştırma içinde çoğu kez yeni bir metafor olarak kadının bir kavanoza hapsolduğu düşüncesi beni meşgul etti. Kavanozun kapağı sıkıca kapalıdır, bu sebeple kadının dışarıda olup bitenleri duymasına, sesini duyurmasına olanak yoktur; fakat dışarıyı görmektedir. Evin camından bakar gibi dışarıda olan bitenden haberdardır. Kendisini bir parçası olarak hissedemese de çıkıp içine katılamasa da dışarıyı görür ama dışarısı onun sesini duymaz. İşte bu noktada kadını o kavanozdan çıkarabilmek için nelerin yapılabileceği tartışılmalıdır. Kavanozu kırmak, kadının kendisine zarar vereceği için uygun bir yöntem değildir. Kadının kendi kavanozunu açabilmesi de mümkün değildir. Fakat dönüştürücü ve iyileştirici gücüyle sanat, kadının bir kozadan çıkar gibi kavanozun kapağını açarak çıkmasını sağlayabilir. Bu araştırmanın amacını ve önemini işte tam olarak bu oluşturmaktadır: kavanozların

kapaklarını açmak. Kavanozdan çıkan kadını kucaklayacak ve ona toplumun içinde yer açacak yer müzelerdir.

Ve son olarak en zorlandığım teşekküre geldim. Düşünceleri kelimelere dökmek kolay olsa da duyguları, özellikle de böyle derinden ve güçlü duyguları kelimelere dökebilmek çok zor. Bu sebeple oyun arkadaşım, sevgili eşim Fevzi Semih Aksan'a nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Her gün eve gelirken hızlı adımlar atmamı sağladığın, seni her gördüğümde gülümsememi sağladığın, birlikte oyun oynamaktan bu kadar keyif aldığın için teşekkür ederek başlamalıyım. Fakat öyle bir şey var ki kim olduğumu, ne yapmak istediğimi bilmediğim ve bir uyuşma hissiyle kendimden uzaklaşmaya başladığım bir zamanda hayatıma girip bana kendimi görebilmem için bir ayna uzattın. Yapmaktan çekindiğim, başarısız olmaktan korktuğum her zaman yanımda oldun, elimi hiç bırakmadın. Birlikte hep oyunlar oynamamız dileğiyle. Nerede ve ne şartta olursak olalım yan yana olmamızdan daha değerli hiçbir şey yok. Ve bu tezi daha da değerli kılan en önemli noktalardan biri sanırım ikimizin de kendi tezlerine odaklandığı bir zamanda yazılmış olması. Aynı odada kendi düşüncelerimize boğulduğumuzda kahve molasında geçirdiğimiz zamanlar için, bana uzun uzun Habermas ve Adorno'dan bahsettiğin için de ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca nereye gidersek gidelim, ne yaparsak yapalım her şeyde eğlenceli bir yön, gülecek bir şeyler bulup bana gösterdiğin için de teşekkür etmem gerekiyor. Ben düşüncelerin içine dalmışken beni hayata geri çekmeyi hep başarabildiğin için. Ve biz tezlerimizi yazarken her zaman gelip benim klavyemi tercih eden canım kızım ŞAPŞİK'e yaş mamalı bir teşekkür borcum var. Bazen konuyu kafamda toparlayamadığımda klavyeye yatıp kendi yazardı; böylece onları silerken ben de ne yazacağıma dair daha iyi düşünebilme fırsatı bulurdum. 9 yıldır hayatımızda oluşunla kendimizi çok büyük bir şey başarıyor sanmamıza izin verdiğin için teşekkür ederim.

Gökyüzüne bakmam için kulağıma fısıldayan Ankara'ya

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ ... iii
ÖZET ... iv
ABSTRACT ... vi
ÖNSÖZ ... viii
İÇİNDEKİLER ... xii
TABLOLAR DİZİNİ ... xiv
KISALTMALAR/SİMGELER ... xv
BÖLÜM 1 ... 1
GİRİŞ ... 1
Çokkültürlü Toplumlarda Kadının Kamusal Konumu ... 1
Müze ve Kadın ... 8
Müzede Kadın İstihdamı ... 10
Müzede Kadın Sanatçılar ... 13
Müze ve Ziyaretçi Bağlamında Kadın ... 15
Kapsayıcı Müze ... 18
Yetişkin Eğitimi ... 23
Müze Eğitimi ve Feminist Pedagoji ... 24
Problem ... 27
Amaç ... 28
Önem ... 28
Sınırlılıklar ... 28
Tanımlar ... 29
BÖLÜM 2 ... 30
YÖNTEM ... 30
Araştırmanın Modeli ... 30
Çalışma Grubu ... 30
Verilerin Toplanması ... 31
Verilerin Çözümlenmesi ... 32
Sınırlılıklar ... 32
BÖLÜM 3 ... 34
BULGULAR VE YORUM ... 34
Türkiye'deki Sanat Müzeleri ... 34
Müzelere İlişkin Nicel Veriler ... 40
Müzelerde kadın çalışma oranları ... 40
Müzelerde eserleri sergilenen kadın sanatçı oranları ... 41
Nitel Veriler: Feminist Perspektiften Müze Eğitim Programları ... 44
Eğitim ve Etkinliklerde Kullanılan Mekanlar ... 45
Müze Eğitim ve Etkinlik Programları İçerikleri ... 49
Seminerler ... 53
Sanat Atölyeleri ... 53
Disiplinlerarası atölyeler ... 54

Müzelerin kapsayıcı eğitim programları 57
Müzelerin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara yönelik eğitim uygulamaları 58
Engellilere yönelik eğitim programları 59
Kadınlara yönelik eğitim programları 59
Müze eğitimcilerinin kapsayıcı ve feminist müzeciliğe ilişkin bulgular 61
Müze Eğitimcilerinin müzelerde kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri 61
Müze eğitimcilerinin kadınlara yönelik kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri 63
Müzelerde kapsayıcı eğitim ortamları oluştururken karşılaşılan zorluklara ilişkin görüşleri 65
Müze Eğitimcilerinin kapsayıcı müze eğitimi uygulamalarına ilişkin önerileri ... 66
Müze eğitimcilerinin uyguladıkları müze eğitimlerinin amaçlarına ilişkin görüşleri 69
BÖLÜM 4 71
SONUÇLAR VE ÖNERİLER 71
Sonuçlar 71
Öneriler 74
Araştırmacılara öneriler 74
Müze eğitimcilerine öneriler 75
KAYNAKLAR 77
EKLER 86
EK 1. AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU 87
EK 2. Görüşme Soruları 89
EK 3. Etik Kurul Onayı 90
BENZERLİK BİLDİRİMİ 91
ÖZGEÇMİŞ 92

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 1. Türkiye Sanat Müzeleri 35
Tablo 2. Sanat Müzelerinin Ziyarete Açıldıkları Yıllara Göre Dağılımı 36
Tablo 3. Sanat Müzelerinin İllere Göre Dağılımı 37
Tablo 4. Müzelerin Ücret Politikaları 38
Tablo 5. Müzelerin Ücretsiz Ziyaret Uygulama Yöntemleri 39
Tablo 6. Müzelerde kadın-erkek istihdam dağılımı 40
Tablo 7. Müzelerde kadın-erkek istihdam oranı 41
Tablo 8. Erimtan Arkeoloji ve Sanat müzesi Süreli sergiler kadın-erkek sanatçı dağılımı 42
Tablo 9. Çalışma grubunu oluşturan müzelerde 2023-2024 süreli sergilerde kadın-erkek sanatçı oranı 44
Tablo 10. Mekanlara Göre Katılımcı Aktifliği 49
Tablo 11. Çalışma grubunda yer alan müzelerinin çocuk programları 52
Tablo 12. Çalışma grubunda yer alan müzelerin yetişkin programları 52
Tablo 13. Müzede Kapsayıcılık Alt Temaları 62
Tablo 14. Kadınlara Yönelik Program İçerik Temaları 64
Tablo 15. Müzede Kapsayıcı Eğitimde Zorluklar Alt Temaları 65
Tablo 16. Müze Eğitim Uygulama Önerileri Alt Temaları 67
Tablo 17. Müze Eğitimlerinin Amaçları Alt Temaları 69

KISALTMALAR/SİMGELER

ICOM	Uluslararası Müzeler Konseyi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
MoMA	Museum of Modern Art
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
IOM	Birleşmiş Milletler Göç Örgütü
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
IAWM	Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
CEDAW	Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Beyannamesi
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
YKS	Yükseköğretim Kurumları Sınav
LACMA	Los Angeles County Museum of Art
OMM	Odunpazarı Modern Müze

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Çokkültürlü Toplumlarda Kadının Kamusal Konumu

Tarihsel süreçlerde belirli bir toprak parçası üzerinde baskın olan kültürün dışında kalan kültürleri tanımlamak için kullanılan çokkültürlülük kavramı, günümüzde alt grupların ve farklı düşünce biçimlerinin çoğalması ve kendi hak ve özgürlüklerini sağlama çabasına girmeleriyle birlikte daha geniş bir anlama sahip olmuştur. Yeni anlamıyla çokkültürlülük sadece dil, etnik köken gibi doğuştan getirilen özelliklerin oluşturduğu grupları değil aynı zamanda baskın kültürün dışında kalarak kültürel çeşitliliği canlandıran farklı düşünce gruplarının varlığını da kapsamaktadır (Parekh, 2002). II. Dünya Savaşı sonrası daha da yaygın hale gelen çokkültürlülük kavramıyla birlikte yerli halkların, azınlıkların, göçmenlerin hakları tartışılmaya devam etmektedir. Öte yandan çokkültürlü yapı, kültürel çeşitliliği sağlamaktadır. Benzer bir çeşitlilik doğanın kendisinde de gözlemlenmektedir. Doğadaki çeşitliliğin azalması nasıl tüm türlerin geleceğini tehlikeye atıyorsa insanlar arası kültürel çeşitliliğin azalması da tüm kültürlerin ve geleneklerin geleceğini tehlikeye atmak anlamına gelmektedir. Doğadakinden farksız olarak insan topluluklarının da çeşitli gruplardan oluşması onun sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu sebeple çokkültürlülük yaşadığımız toplumların kalıcı ve karmaşık bir özelliği olmakla birlikte ister kabul edilsin ister reddedilsin asla göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir konudur (Seglow, 2003).

Yakın geçmişe bakıldığında savaşlar ve doğal afetlerden kaynaklı göçler yaşanmakta ve bu durum toplulukların çokkültürlü yapısının daha da çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporuna göre (2023), 2022 yılında Türkiye'ye 494 bin 52 kişi göç etmiştir. Göç edenlerin %25'ini Rusya Federasyonu, %8,1'ini Ukrayna, %6,5'ini İran ve %5,4'ünü Afganistan vatandaşları oluşturmaktadır. Bu durum göstermektedir ki birçok farklı kültür tek bir coğrafyada bulunmak ve bir arada yaşamak zorundadır. Bu göçlerin sebepleri arasında savaşlar ve Türkiye coğrafyasının jeopolitik konumu önemli bir yer tutmaktadır; bu sebeple ki birbiriyle savaşan iki ülke olan Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan göç eden kişiler ortak bir coğrafyada birlikte

yaşayabilmektedir. Bu noktada yerli toplulukların göçle gelen kişilere olan yaklaşımı ve hoşgörülü olması da yine çokkültürlü toplumlarda beklendik davranışlardan biridir. Öte yandan iklim krizi de yine göçlerin artacağına ve çokkültürlü yapıların gün geçtikçe daha da iç içe geçmiş ve karmaşık hale geleceğinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Göç Örgütü'nün (IOM) 2022 yılında yayınladığı Dünya Göç Raporu'na göre 2000 yılında uluslararası boyutta toplam 173 milyon olan göçmen sayısı 2022 yılında 281 milyona yükseldiği ve bunu etkileyen faktörler arasında iklim değişikliğinin olduğu; gelecek yıllarda da göçlerin başlıca sebeplerinden biri haline geleceği bilinmektedir. Sebebi ne olursa olsun değişen toplum yapısı farklı kültürlerin bir arada yaşamasını gerekli kılmaktadır. Çokkültürlülük kavramı bir arada yaşarken farklılıklara saygı duymanın ve kültürler arası diyalog kurma yollarını bulmaya çalışmaktadır (Karadeniz, 2018:25). Baskın kültürün içine eklemlenen yeni kültürlerin politik ve sosyal olarak tanınması ve temsil edilmesi çokkültürlü toplumların en önemli tartışma alanını oluşturmaktadır. Kymlicka'ya göre (1998), batılı demokrasilerde tarihsel olarak dezavantajlı olan grupların temsil edilme oranının düşük olduğu görülmektedir. Bu dezavantajlı grupların başında yerli halklar, azınlık topluluklar, farklı dinlerden topluluklar, engelliler ve kadınlar gelmektedir. Kymlicka'nın çokkültürlülük kavramı dikkatli incelendiğinden bu kavramın içinde sadece coğrafyanın sebep olduğu farklı kimlikleri değil, baskın kültürün kendi içinde de olan engelliler ve kadınlar gibi toplumun yapı taşlarının da olduğu görülmektedir. Kadınlar bütün kültürlerin içinde toplumun yarısını oluşturduğu halde baskın kültür içinde tanınma ve temsil sorunu yaşamaktadır. Bu sebeple feminist gruplar ister baskın ister azınlık kültür olsun kadınların haklarını ve görünürlüğünü sağlamayı hedeflemektedir. Bu sebeple göç olgusu toplumsal cinsiyete bağlı olarak incelenmeli ve sosyal politikaların kadının dezavantajlı durumunu iyileştirecek şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir (Gökbayrak, 2007).

Taylor'a göre (1996) giderek çokkültürlülük bağlamında geçirgenleşen toplumlar farklı kültürlerin de egemen kültür kadar değerli olduğunu kabul etmek durumundadır ve bu noktada bir alt sınıf gibi kimliklendirilen kadınların haklarının savunulmasında feminizmin ve feminist grupların önemi büyüktür. Feminizm ile çokkültürcülük arasındaki ilişkiyi Habermas (1996), egemen kültürün baskısıyla oluşan kadın-erkek eşitsizliği ve kadınların toplumun uç noktalarına itilerek marjinalleştirilmesine karşı kimliklerinin tanınma mücadelesi noktasında kurmaktadır. Tıpkı azınlık toplulukların kendi yaşam biçimlerini savunmaları gibi kadınlar da kendi tarihlerinin ve kültürlerinin aktarılması ve geleceklerinde kendilerinin söz hakkı alması hususunda çokkültürlü yapı

içinde mücadele vermektedir. Parekh (2002), kültürel çeşitliliği oluşturan alt gruplar içinde gördüğü çevreciler, eşcinseller, toplumsal normlara bağlı yaşamak istemeyenler, göçmenler, yerli halklar, kendi inanç sistemine göre yaşamak isteyenlerin yanında baskın kültüre eleştirel bakış açısıyla yaklaşıp bu kültürün yeniden yapılandırılmasını talep eden feministleri de görmektedir. İşte bu yüzden çokkültürlülüğün günümüzdeki en önemli tartışmalarından birini feministlerin hak ve talepleri oluşturmaktadır. Çokkültürlülük etnik grupların, azınlıkların, yerli halkların baskın çoğunluk tarafından ayrımcılığa uğramadan eşit haklara sahip olması gerektiğini savunuyorsa, feministler de aynı hakların tarihsel süreç boyunca erkekler tarafından baskılanan kadınların eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını savunması bakımından ortak bir paydada buluşmaktadır (Miller, 2003).

Çokkültürlülük kavramı, toplulukların uyum içinde birlikte yaşamasının anahtar faktörlerinden biri olarak alt grupların, kültürün büyük bir bölümünde söz hakkı olan topluluğun dışında kalan diğer toplulukların da kendi kültür, örf ve adetlerine uygun yaşamasına izin verilmesini gerekli görmektedir. Kültürlere hoşgörüyle yaklaşan bu liberal görüş, kadınların kamusal konumu açısından önemli bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Dezavantajlı durumda bulunan kadınların, azınlık kültürlerden olmasıyla bu dezavantajlılık hali daha da görünür hale gelmektedir. Farklı dinlerden veya yaşam pratiklerinden oluşan kültürlerin haklarının korunması kadın hakları açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Okin (1999), bu noktada kadınların azınlık kültürler içinde de var olduğunu ve bu kültürler içinde de eşitsizliğe maruz kalma ihtimalleri üzerinde durmaktadır. Çokkültürlülüğü ve azınlık haklarını savunurken, etnik kültürlerin içinde barındırdıkları kadınların eşit temsilini olumsuz etkileyecek noktalara dikkat etmek gerekmektedir. Örneğin erkeklere çok eşlilik tanıyan, kız çocukların okumasına izin vermeyen kültürlerin topluluklarına da istedikleri hakların verilip verilmemesi kritik bir tartışma konusudur. Aslında bu durum göstermektedir ki kadınlar hem baskın kültürün içinde hem de diğer azınlıklar içinde de erkeklerle eşit bir alan içinde var olabilme savaşı vermektedirler. Okin'in görüşlerinin çizdiği çerçeve ile bakıldığında azınlıkların hak ve özgürlüklerine ulaşmasının kadınlar aleyhine sonuçlar doğurabileceğini söylemek mümkün görünmektedir. Azınlıklar içinde oluşan bu çıkmazın çözümü noktasında Kymlicka (1999), etno-kültürel grupların haklarını ve taleplerini karşılarken kadınların kültürlerine bağlı olarak uymak zorunda bırakıldıkları toplumsal cinsiyet rollerinin onlar için oluşturduğu iç kısıtlamalara dikkat edilmesi ve bu kısıtlamaların kadınların haklarını engellemesini önleyecek şekilde bu grupların kültürel özgürlükleri sağlanması gerektiği önerisinde bulunmaktadır.

Kendini batılı olmayan bir feminist olarak konumlandıran Narayan (2020), kültürün kadını baskılayan yanlarını eleştirirken bir yandan da sömürgeleştirilmiş kültürlerin Batı tarafından asimilasyonuna da karşı gelmek durumunda olduklarını belirtir. Bu durumda Batılı olmayan feminist hareket hem erkek egemen toplum yapısını hem de kendi içinde batı etkisindeki feminist epistemolojinin gerekliliklerini de eleştirmek zorundadır. Bu eleştiriyi yaparken de kültürü oluşturan parametreleri kadının konumunu ve bakış açısını merkeze almak gerekmektedir. İster batılı toplumlar içindeki azınlık gruplardaki kadınlar, ister batılı olmayan toplumlardaki kadınlar ya da batılı toplumlardaki baskın kültürün içindeki kadınlar olsun birçok farklı bakış açısından hem kültürü hem de toplumsal cinsiyet rollerini yorumlamak mümkündür. Okin (1998) kültür ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin girift yapısına vurgu yapmıştır. Bu iç içe geçmişliğin daha anlaşılabilir olması için coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre değişen bu eşitsizlik hallerini anlayabilmek için o kültürün içinden kadınların ve feministlerin sesini duymaya ihtiyaç duyulmaktadır. Harding'e göre (1986), kadınlar uğradıkları eşitsizlik sonucu bulundukları konum onlara erkeklerin dahil olamayacağı ve bu noktadan toplumun kültürel yapısını yorumlayamayacağı bir bakış açısına sunmaktadır. Bakış açısı epistemolojisinin etki alanı toplumdaki birçok parametreyi incelemeye olanak vermektedir (Smith, 1987). Irigaray'ın (1985; Akt: Butler, 2020) belirtmiş olduğu gibi kadın kavramı tüm kadınları kapsayan tek bir tanımla kısıtlanamaz. Bu da aslında kadın deneyimlerinin de biricikliğini vurgulamaktadır. Günümüzde bu nedenle kadın çalışmaları hem bütün coğrafyaların ve toplumların üzerinde durması gereken bir konu hem de kültürel tüm olguları toplumsal cinsiyet süzgecinden yeniden yorumlaması gerekmektedir. Kadınların kendi deneyimleriyle elde ettikleri bilgilerin ışığında farklı disiplinlerin kadın paydasında buluşmasıyla kadın çalışmaları disiplinlerarası bir çalışma alanı olmaktadır (Smith, 2022). İşte bu noktada Türkiye'de kadınların toplumdaki konumunu anlayabilmek için Türkiye coğrafyasındaki kadının bakış açısından bakmak gerekmektedir. Dünya genelinde birçok uluslararası sivil toplum kuruluşunun yapmış olduğu çalışmaların raporlarının Türkiye'de kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet alanında sonuçları aşağıda verilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece belirli etnik kökenlere bağlı olarak değil tüm dünya için büyük bir problem olarak görülmektedir. Bu sebeple dünya genelinde birçok kuruluş toplumsal cinsiyet eşitliği için çalışmalar yürütmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler tarafından 1981 yılında yürürlüğe giren "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW) önemli bir misyona sahiptir. Cinsiyet

temelindeki eşitsizliklere karşı kadınları hayatın her alanında korumayı amaçlayan bu sözleşmeyi Türkiye 1985 yılında imzalamıştır (CEDAW, 2003). Birçok sivil toplum örgütü ve kuruluş toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumunu ülke bazında incelemektedir. Bu kuruluşların başında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gelmektedir. UNESCO 2014-2021 Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı'nda (2019), toplumsal cinsiyet eşitliğini farklı etnik kökenleri, farklı cinsel yönelim ve kimlikleri, yerli halkları, engellileri içine alarak kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması olarak tanımlamaktadır. UNESCO kısaca tüm insanların hiçbir açıdan birbirinden farklı olamayacağını ve her durumda eşit olmaları gerekliliğini toplumsal cinsiyet kavramı ekseninde birleştirmektedir. Öte yandan gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere dünyanın büyük bir kısmında kadınlar baskın kültüre mensup olmaları durumunda dahi ayrımcılığa uğramaktadır. Dünya Ekonomi Forumu'nun Küresel Cinsiyet Farkı Raporunda (2023) Türkiye genel ortalamada 146 ülke içinde 124. Sırada yer almaktayken 2023 yılında 129. Sıraya gerilemiştir. Raporun ayrıntılarında kadınların erkeklerle neredeyse eşit oranda eğitim imkanlarından yararlandıkları 1 tam puan üzerinden 0,98 puan ile görülmektedir. Eğitim alanındaki verileri ayrıntılı incelediğimizde kadınların daha çok sağlık, eğitim, sosyal bilimler ve haberleşme gibi alanlarda erkeklerden daha fazla oranda yüksek öğrenim aldıkları raporda görülmektedir. Toplumsal cinsiyet normları içinde "kadın mesleği" olarak adlandırılan eğitim alanı mezunlarının yüzde 64,03'ü kadınken son yılların en gözde yüksek öğrenim alanları arasında görülen STEM mezunlarının yüzde 34,69'u kadındır. Öte yandan ekonomik katılım ve fırsat eşitliğinde 0.5 ortalamayla büyük bir eşitsizlik uçurumu olduğu görülmektedir. Şirketlerin sadece yüzde 3,90 gibi küçük bir oranında kadın yöneticilerin bulunduğu da raporun alt başlıklarında belirtilmiştir. Tüm bu veriler kadınların eğitim olanaklarından faydalanmaları durumunda bile iş dünyasında ya da politikada erkeklerle eşit koşullarda görülmediğini göstermektedir. Bu da bize kadınların özellikle üst düzey yöneticilik gibi görevlerde daha az bulunmasının önünde önyargılara dayanan bir engel olduğunu ima etmektedir. Birçok genç kadın bu önyargılar sebebiyle mesleğinde yükselememekte, aynı zamanda eğitimine ya da mesleğine devam etmekte de sorunlar yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş birliğiyle Adana, Diyarbakır ve İzmir illerinde gerçekleştirmiş olduğu "Ne Eğitimde Ne İstihdamda Yer Alan Genç Kadınlar" araştırması sonuçları (UNDP Türkiye, 2022) genç kadınların eğitimlerine devam edememelerinin sebepleri arasında maddi sorunlar olduğu gibi ev işi ve evde kardeş, yaşlı bakma sorumluluğu ya

da evlenme ve çocuk bakma gibi durumların olduğunu göstermektedir. Kadınların eğitim ve iş yaşamında etkin roller almalarını sağlayacak önemli etmenlerden biri kamusal alanlarda eşitliğin sağlanmasıdır. Birleşmiş Milletler tarafından 2022 yılında yapılan cinsiyet eşitliği tutumları anketinde kadınların yüzde 17,7'sinin kamusal alanlarda kendilerini güvende hissetmedikleri sonucu çıkmaktadır (UN Women, 2022). Tüm bu raporlar Türkiye'de kadınların durumunun diğer ülkelerden daha farklı olduğunu, bu durumun oluşmasında rolü olan etkenlerin de birbirinden bağımsız olmayan değişkenler olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Nasıl kadın kavramını ve toplumsal cinsiyet rolleri tarafından kadın kavramına yüklenen sorumluluğu tek bir şekilde açıklamak mümkün değilse aynı şekilde farklı coğrafyalarda yaşayan kadınların toplum içindeki konumunu da tek bir şekilde analiz edebilmek olanaklı değildir.

Berktay (2018), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadın hareketlerinin gerçekçi yorumlanabilmesi için hem dünyadaki kadın hareketlerini hem de dönemin ve coğrafyanın yapısını incelemek gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Türkiye koşullarında kadınların hak ve özgürlüklerini savunabilmek için bu coğrafyanın feminist tarihine bakmak ve hatta bu coğrafyanın kültürel dokusuna aşina olmak gerekmektedir. Coğrafyanın kendi haletiruhiyesini nasıl yarattığını Erdoğan (2022), Anadolu'da kendi akademisyenlik deneyimleri üzerinden incelemiş ve kadın öğretmen imgesine yerleşen toplumsal cinsiyet rollerinin aynı zamanda coğrafyanın hafızasındaki imgelerle de yorumlandığını aktarmıştır. İmgelere yüklenen anlamları belirleyen toplumsal belleğin oluşumunda sadece coğrafya değil aynı zamanda toplumun geçirdiği tarihsel süreçler de önemli rol oynamaktadır. Bu tarihsel süreçler hem kısıtlı bir coğrafyayı etkileyen hem de tüm dünyada etkisi görülen olayların sentezinden oluşmaktadır. Türkiye'deki kadın hareketinin geçmişine baktığımızda II. Meşrutiyet'in uygun bir zemin hazırladığı görülmektedir. Dönemin reformlarıyla birlikte kadınlar tarafından hazırlanan kadın dergileri bu zemini güçlendirmiş ve kadınların görünürlüğüne önemli bir katkı sağlamıştır (Çakır, 1996). 1920'lerde Cumhuriyet'in kadınlara sağlamış olduğu haklar önemli bir yol kat edilmesini sağlamış olsa da 1980'li yıllara kadar Türkiye'de kadınlar özellikle özel alanda cinsiyet eşitsizliklerinden etkilenmişlerdir. 80'lere gelindiğinde kadınlar feminist dernekler kurmuş ve aile içi şiddet, taciz, tecavüz gibi acil çözülmesi gereken kadın problemlerine odaklanarak 1980'ler Türkiye'sinin demokratikleşme sürecine önemli bir katkı sunmuştur (Uçan Çubukçu, 2004).

1990'larda Kerestecioğlu'nun (2004) belirttiği şekilde kadınların örgütlü mücadelesi Türkiye'de birçok bölgeye ve şehre yayılarak kurumsallaşmaya başlamış

Türk Medeni Kanunu, Aileyi Koruma Kanunu gibi anayasal çerçevede önemli adımlar atılmıştır. Öte yandan 70'li yıllardan itibaren Türkiye sanat çevrelerinde kadın-erkek olguları tartışılmaya başlanmış olsa da toplumsal cinsiyet temasının sanat üretimlerine yansıması 1990 ve sonrasında yaygınlaşmıştır (Antmen,2014). 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de kadının konumunun tek bir cümlede özetlenebilmesi ya da ortak bir potada eritilebilmesi mümkün değildir. Kadın imgesi Batı toplumlarıyla benzer tarihsel süreçlere ek olarak kendi coğrafyasının izlerini de taşımaktadır. Türkiye'de bölgesel olanaklar, kır-kent arasındaki eşitsizlikler kadınların eğitimde ve istihdamda bulunmasının önünde büyük bir engel olmakta ve kadının konumunu etkilemektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Kadının hangi bölgede, hangi kentte yaşadığı kadının toplumsal cinsiyet rollerini ve toplumdaki konumunu belirlemede önemli bir yer tutmaktadır. Dünyada 19. Yüzyıl sonlarından itibaren sanayileşmeyle birlikte kadın-erkek kamusal alanlarında da toplumsal cinsiyetli bir şekillenme mevcuttur. Bu toplumsal cinsiyet eksenindeki şekillenme kadınların konumunu tüketici olarak belirlemektedir (Kern, 2020).

Türkiye'de kamusal alanlar Cumhuriyet dönemi öncesi erkekler için kahvehaneler, kadınlar için hamamlar şeklinde toplumsal cinsiyetli bir ayrıma sahipken Cumhuriyet dönemiyle kamusal alanlardaki bu ayrım ortadan kalkmıştır (Sağlam vd., 2019). Her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleriyle sınırlandırılan, yasaklanan mekanlar günümüzde var olmasa da kimi kamusal alanların kadın ya da erkek ziyaretçi oranı arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bu kamusal alan tercihlerinin toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklamak bireyin toplumla olan ilişkisinin karmaşık yapısını hafife almak olacaktır. Çünkü kültür mekanları hiçbir toplumsal cinsiyet normunun kültürel bağlamda bireylere dayattığı ya da ihtiyaçları arasında bulunan kamusal alanlar değillerdir. Sarı ve Özgen'in (2021) Ankara'da bulunan kültür merkezleri üzerine yapmış oldukları inceleme sonuçları da göstermektedir ki bu alanlardan yararlanan ziyaretçi ve katılımcıların büyük oranını kadınlar oluşturmaktadır. Aynı araştırma kadınların kültür merkezlerinden yararlanmayı tercih etme sebepleri arasında en üst sırada sosyoekonomik ve psiko-sosyal sebepler yer almaktadır. Cumur ve Topçu'nun (2022), Ankara'nın Keçiören ilçesinde yapmış olduğu çalışma, kadınların kamusal mekanlardaki görünürlüğünün erkeklere oranla çok düşük olduğunu kadınların büyük bir çoğunluğunun günü evinden çıkmadan geçirdiğini ortaya koyuyor olsa da araştırmanın ayrıntılarında sosyo-kültürel alanların kullanma sıklıklarının kadınlarda yüzde on erkeklerde ise yüzde iki olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar bize kent içinde görünürlüğü düşük olsa da ve kent içi politikalar kadın dostu olmasa da kadınların sosyo-kültürel alanlardan farklı nedenlerle

de olsa erkeklerden daha çok yararlandığı sonucu çıkmaktadır. Kent içinde kadının eşitsiz konumunu değiştirmek amacıyla yerel yönetimler ve kadın örgütleri birlikte çalışmalar yürütmektedir ve özellikle kadınların kültürel, sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlayacak mekanların sayıca artması ve kentin çeşitli alanlarına yayılması hedeflenmektedir (Ecevit, 2001). Phillips'e göre (2021) kamusal alanların belirli gruplar tarafından kullanılması bireysel rastlantılardan ziyade iktidarın bireylerle kurmuş olduğu ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Kültür mekanlarının kadınlar tarafından daha çok tercih edilmesi de egemen kültürün kadınlar üzerinde kurmuş olduğu etkinin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bu durumda kültür mekanlarını egemen ve baskın ataerkil kültürün kadınlar üzerindeki etkisini azaltmak, kadınların yaşamlarını kolaylaştırmak, deneyimlerini paylaşabilecekleri dayanışma mekanları olarak kurgulamak çokkültürlü toplum yapısında kadınların dezavantajlı konumunu olumlu yönde etkileyecektir.

Müze ve Kadın

Çokkültürlü toplumlarda kültürel mirasın korunması ve aktarılması kritik bir öneme sahiptir. Birbirine entegre olmuş kültürel ögelerin yorumlanışında ve aktarımında toplulukların haklarına saygılı ve eşit yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın korunma ve yorumlanma şekli kimi grupların kendilerini daha az önemli hissetmelerine yol açabilmektedir (Onur, 2014). Çokkültürlü yapı içinde hangi kültürün korunacağı ve aktarılacağı toplulukların aynı coğrafyada uyum içinde varlıklarını sürdürülebilmeleri için önem arz etmektedir. Kültürel mirası koruma, aktarma ve yorumlama aşamaları feminist perspektiften incelendiğinde Anadolu kadınlarının bulundukları coğrafyanın kültüründeki yerinin doğru konumlandırılıp konumlandırılmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Kadınların sadece egemen kültüre olan katkıları değil aynı zamanda Anadolu kadını kültürünün de korunması, aktartılması ve yorumlanması gerekmektedir.

Toplumların kültürlerini aktarma ve yorumlamasında, aynı zamanda başka kültürleri tanımasında en uygun alanı müzeler oluşturmaktadır. Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) Ağustos 2022'de yapmış olduğu müze tanımına göre müzeler toplumun hizmetinde, somut ve somut olmayan kültürel mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen kâr amacı gütmeyen daimî kurumlardır. Müzeler halka açık, ulaşılabilir ve kapsayıcı bir şekilde sürdürülebilirliği teşvik eder. Eğitim, keyif ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunarak toplulukların katılımıyla etik ve

profesyonel bir şekilde çalışır ve iletişim kurar (ICOM, 2022). ICOM'un 2007'de yapmış olduğu müze tanımından farklı olarak 2022 yılındaki tanımda kapsayıcılık, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik konularının vurgulandığı görülmektedir. Yenilenen tanım göstermektedir ki müzelerin sürdürülebilir bir politika izleyebilmesi için en önemli noktalardan biri kapsayıcı programlar oluşturmalarıdır. Müzelerin kapsayıcı politikalar uygulayabilmesi için ziyaretçi çeşitliliğini artırmaları, farklı kültür ve toplum içindeki farklı gruplarla iletişimlerini artıracak sergiler ve eğitim programları planlamaları gerekmektedir. Karadeniz'e göre (2017), müzeler insan haklarına saygıyı ve cinsiyet eşitliğini teşvik eden sosyal ve kültürel tartışma ortamları yaratabilmelidir. Müzeler artık toplumda var olan kültürel birikimi korumak ve toplumdan beslenmenin ötesinde toplumun kendisi tarafından şekillendirilen, çokkültürlü toplumun her parçasıyla diyalog halinde olmaları gerekmektedir. Bu sebeple müzelerden kadın kültürünün görünürlüğünü sağlayacak, kadınların katılımına açık, kadınlar tarafından ulaşılabilir kurumlar olmaları beklenmektedir. Toplumun içinde var olan eşitsizliklere ve ayrımcılıklara cevap olarak müzelerin toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamak için çalışması bu eşitsizliklere karşı önemli bir cevap niteliğindedir (Krasny & Perry, 2020).

Kültürel çeşitliliğin ve mirasın aktarılmasında önemli rolü olan müze türleri arasında göç müzeleri, azınlık müzeleri, engellilere yönelik müzeler, soykırım müzeleri gösterilmektedir. Aynı zamanda kadın müzeleri de kadın kültürünün korunması ve aktarılmasında önemli bir konumdadır. Sergi temalarını kadın kahramanlar, rol modeller üzerinden oluşturan kadın müzeleri kadınları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Kadın müzeleri kendi içinde kadın sanatları müzeleri, sanal müzeler, geçici sergiler hazırlayan kadın müzeleri, kadınların tarihteki konumunu yeniden tanımlayıp yorumlayan kadın müzeleri başta olmak üzere farklı türlere ayrılmaktadır (Karadeniz, 2018). Kadın müzeleri arasında iş birliği ve ortak ağ oluşturmak amacıyla kurumuş olan Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği (International Association of Women's Museums -IAWM) 2023 yılında yayınladığı listeye göre 80 fiziksel, 26 sanal müze ve 44 kadın müzesi inisiyatifi bulunmaktadır (International Association of Women's Museums, 2023). Bu listede Türkiye'den beş müze bulunmakta; bu müzelerden İzmir Kadın Müzesi fiziksel, diğerleri ise sanal müzeler olarak hizmet vermektedir.

Kadın müzeleri misyonları gereği kadın kültürünün aktarımı noktasında önemli bir konumda olsalar da sınırları çizilmiş belirli bir yapı içinde korunan kültürel ögeler kadınların toplumla ilişkisini açıklamakta yeterli olmamakta; türüne bağlı olmaksızın müze-kadın ilişkisinde kadının rolünü kısıtlamaktadır. Kadınların kent içi kamusal

mekanlarda müzeler gibi kültürel hafıza alanlarıyla kurdukları ilişkiyi oluşturan başka parametreler de vardır. Kadınlar, müzelerle ziyaretçi olarak kurdukları bağın yanında müzelerde istihdama katılmakta ve müzelerle sanatçı olarak iş birlikleri kurmaktadırlar. Bu sebeple müzede kadının varlığı, kadının müzeye etkisi ve müzenin kadına etkisi tek bir başlık altında incelenemeyecek kadar kapsamlı bir alandır. Kadınların müzede "istihdam-ziyaretçi-sanatçı" üçgenindeki konumları her köşedeki bakış açısına göre değişiklik gösterdiği ve her başlığın ayrı ayrı incelenmesiyle daha anlamlı sonuçlar elde edilebileceği için üç bölümde incelenmiştir.

Müzede Kadın İstihdamı

Kadınların kültürel miras alanlarında istihdam edilişinin tarihçesi incelendiğinde Amerika'da 20. Yüzyılın başlarından itibaren Museum of Modern Art (MoMa) dahil olmak üzere birçok müzenin kurucu ekiplerini kadınların oluşturduğu ve birçok müzenin yönetiminde kadınların söz sahibi olduğu görülmektedir (Taylor, 1994). Bir istihdam alanı olarak müzelerde kadınların sadece küratoryel ya da müze eğitim programları alanlarında değil aynı zamanda üst pozisyonlarda da çalışmaya ilgi duymakta olduğunu ve sayılarının bu alanlarda giderek artmakta olduğunu belirtmektedir (Taylor ve Linton-Craig, 1994). Amerikan Müzeler Birliği'nin düzenlediği sanat müzeleri çalışanlılarının demografisi anketine (2022) göre müze içi tüm pozisyonlarda çalışanların %60'ını kadınlar oluşturmaktadır. Aynı anketin 2015 ve 2018 sonuçları da müze istihdamında aynı sonucu vermektedir. Bu veriden kadınların müzelerde çalışmalarının son yıllarda giderek artan bir trend olmadığını, uzun yıllardır kadınların kemikleşmiş bir oranda müzelerde çalışma durumunda olduğu sonucu çıkarılabilir. Öte yandan aynı araştırmanın verilerine göre müze yöneticiliği alanında kadın oranlarının 2015 yılında %58, 2018 yılında %63, 2022 yılında ise %66 olduğu görülmektedir. Kadınların müzelerde yöneticilik pozisyonlarında bulunma durumunu etkileyen faktörlerden biri müzenin toplam çalışan sayısına bağlı büyüklüğü olarak belirtilmektedir. Daha çok çalışana sahip büyük müzelerde kadınların müze yönetiminde olma oranı %63 iken daha az çalışanı olan küçük ölçekli müzelerde kadınların yöneticilik oranları %71 olarak görülmektedir (Amerikan Müzeler Birliği Anketi, 2022).

Kadınların müzeyle ilişkisinde ziyaretçi-çalışan-sanatçı üçgeninin dışında kalan ancak müzenin kendisi için önemli bir alan olan müze bağışçısı ve müzeye nesne satışı yapan kadınlar da bulunmaktadır. Hill (2016), 1880-1914 yılları arasını kapsayan

çalışmasında birçok kadının anonim, eş, anne veya evlat sıfatlarını kullanarak müzelere özellikle de üniversite müzelerine bağışta bulunduğu, aynı dönemlerde birçok kadının da müzelere nesne satışı yaptığı belirtilmektedir.

Yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde değil, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde de büyük oranda kadınlar, müzelerin küratoryel ve yönetim pozisyonlarına çalışmakta ve bu ülkelerde müzeler "kadın dostu" istihdam alanları ve güvenli kamusal alanlar olarak kabul görmektedir (Malt, 2006). Kadınların çalışması için "uygun" görülen müzecilik sektörü bu sebeple pembe yaka olarak adlandırılan istihdam alanlarının içinde görülmektedir. Müzeciliğin pembe yakalı sektörler arasında görülmesinin sebeplerinden bir olarak Baldwin ve Ackerson (2017), müze ziyaretçilerinin müze deneyimleri esnasında müze gişesinden müze mağazasına kadar olan süreçte hizmet ve eğitim aldıkları müze çalışanlarının kadın olmasının geleneksel pembe yakalı mesleklerden biri olarak görülmesine zemin hazırladığına işaret etmektedir. Baldwin ve Ackerson (2017), pembe yakalı mesleklerde yaşanan en büyük sorunu bu mesleklerin diğer mesleklere göre daha az kazandıran nispeten daha kolay işler olarak nitelenmesi olduğunu belirtmektedir. Amerikan müzeciliğinde kadınların müze profesyonelleri olarak müzelerde erkeklerle eşit ücret ve pozisyonlarda bulunmaları Amerikan müzecilik tarihinin köklü geçmişine rağmen 1930'lu yılların sonunda ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuştur. Kadın istihdamı için uygun bir alan olarak görülmesine rağmen 1994 yılında Smitshsonian Enstitütüsü'nde çalışanların arasında kadın oranının yüzde 35 olduğu görülmektedir (Downs, 1994).

Kadınların iş dünyasında yükselmesinin önündeki engelleri tanımlamak için kullanılan "cam tavan metaforu" bu engelleri müzecilik sektörü kapsamında tanımlama konusunda yeterli kalmamaktadır. Çünkü kadınların müzecilik sektörü içinde yaşadıkları tek sorun meslekte yükselememek değil aynı zamanda yaşadıkları zorlukların görünürlüğün olmamasıdır. Bu sebeple de cam labirent metaforu kadınların iş yaşamları boyunca karşılaştıkları karmaşık ve sürekli engelleri bir bütün olarak ele almaktadır (Carli ve Eagly, 2016). Müzedeki cam labirentin içinde çalışan kadınların yolunu bulması açısından müzede kadın istihdamının görünürlüğünün artması gerekmektedir. Anguix-Vilches'e göre (2022), müzecilik sektöründe çalışan kadınlar hakkında yapılan çalışmalar belirli bir dönem, mekân ve kişi odağında kalmakta; bu durum da kadınların sektördeki varlığını izole bir bakış açısıyla sunarak kadınların genel durumunun resmini çizememektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), kültürel istihdamın cinsiyete göre dağılımı raporunda 2021 yılı verilerine göre kadınların istihdam oranı %49,8 iken, 2022 yılında %47,5'e gerileme görülmektedir (TÜİK Kültürel İstihdam Raporu, 2023). Ayrıca aynı raporda kültürel faaliyet alanlarına göre cinsiyet dağılımları sonuçlarında kadınların erkeklerden sayıca fazla oldukları tek alanın kültürel eğitim alanı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar bize Türkiye kültürel istihdamında kadınların sayıca üstünlüğünün yalnızca eğitim alanında olduğunu küratöryel alanda ve sanat üretimi alanlarında ise kadın-erkek oranlarının birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Öte yandan Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) 2023 YKS sonuçlarıyla hazırlamış olduğu raporlara göre İstanbul Üniversitesi müzecilik lisans programına yerleşen öğrencilerin %62,5'ini; Dokuz Eylül Üniversitesi Müzecilik lisans programına yerleşen öğrencilerin %40,5'ini; kız öğrenciler oluşturmakla birlikte bu iki üniversitenin Müzecilik lisans programına kayıtlı 228 öğrencinin %40,7'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Ayrıca Sanat ve Kültür Yönetimi lisans programı vakıf üniversitesi olarak Bilgi Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde; devlet üniversitesi olarak ise, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde bulunmaktadır. YKS 2023 sonuçlarına göre Yıldız Teknik Üniversitesi'nde bu programa kayıtlı 264 öğrencinin %59,1'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır (YÖK Atlas, 2023). Bu veri bağlamında ilerleyen yıllarda müzelerin ve sanat galerilerinin yöneticilik pozisyonlarında daha çok kadınının bulunacağı yordaması yapılabilmektedir.

Ayrıca birçok üniversitede lisansüstü eğitimde müzecilik ya da müze eğitimi programları bulunmaktadır. Müzecilik Yüksek Lisans programı ilk olarak 1989 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde kurulmuştur, sonrasında bu alan programları farklı üniversitelerde açılmış, fakat bazıları eğitime devam edememiştir (Erbay, 2017). Ankara Üniversitesi'nde Disiplinlerarası Müze Eğitimi, Başkent Üniversitesi'nde Müzecilik, Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Müzecilik, İstanbul Üniversitesi'nde Müzecilik, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Müzecilik ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Müzecilik yüksek lisans programları mevcuttur. Üniversitelerin lisansüstü programlarında müzecilik programlarına yer vermesi müzelerde alan uzmanlarının bulunmasına katkı sağlayacağı için umut vericidir.

Müzede Kadın Sanatçılar

Müzelerde kadınların eğitim, yönetim, küratörlük, temizlik ve güvenlik hizmetleri gibi alanlarda çalışmalarına ya da müze gönüllüsü, müze bağışçısı olarak müzeyle bağ kurmasına ek olarak kadın sanatçı olarak varlığı da kadın-müze ilişkisi kapsamında değerlendirilen bir alandır. Kadınların müzelerde sanatçı olarak oranlarının ve görünürlüğünün tartışılmasından daha önce sanat tarihi içinde kadınların konumu tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların ilk sorusunu Linda Nochlin'in 1971 yılında sormuş olduğu *"Neden hiç büyük kadın sanatçı yok?"* oluşturmaktadır. Nochlin sormuş olduğu bu soruyla aslında sanatçılığa dair oluşturulan normların kendi kadın sanatçıları en başından dışlayıcı bir bakış açısıyla hazırlandığına vurgu yapmakta; bu soruyu cevaplamaya çalışırken büyük kadın sanatçıların var olduğunu kanıtlamaya çalışmanın ise eşitsiz bir rekabeti meşru kılmak dışında fayda sağlamayacağını belirtmektedir. Kadın sanatçıların önündeki en büyük engelin eğitim kurumlarından kaynaklandığını, bu sebeple de sorunun cevabını sanat eğitiminde kadınların karşılaştıkları eşitsizliklerin oluşturduğunun altını çizmektedir (Nochlin, 1988). Anderson (1992), kadın sanatçıların Amerikan sanat tarihindeki görünürlüğünün önündeki en önemli engelin erkek egemen bakış açısıyla aktarılan sanat tarihi bilgisinden kaynaklandığını belirtmekte ve sanat eğitimi programlarının içinde kadın sanatçıların tarihinin vurgulanması gerekliliğini savunmaktadır. Benzer şekilde Clark ve arkadaşları (2015), 1995-2002 yılları arasında yayınlanan dokuz sanat tarihi kitabı içinde kadın sanatçılarının görünürlüğü üzerine yapmış oldukları incelemeyle kadın sanatçılara sanat tarihi kitaplarında gerçeği yansıtan oranlarda yer verilmediğinin, erkek sanatçılara oranla daha küçük paragraflar ve örnek resim alanları ayrıldığının altını çizmektedirler. Pollock (2010), ise süregelen sanat tarihi anlatısı içine kadın sanatçıları eklemenin, bir diğer deyişle alışılagelmiş anlatı içine normları değiştirmeden sadece kadınları yerleştirmenin feminist sanat tarihini aktarabilmek için yetersiz olduğunu; bunun yerine sanat tarihi içinde feminist müdahalelerin neler olduğunu, değişen paradigmalar içinde kadın hareketinin ve özgürlüğünün kat ettiği yolu göstermeyi önermektedir. Bu öneri sanat tarihi içinde kadınların sanat üretim süreçlerinde girdikleri arayışları betimlemek, karşı duruşlarını konumlandırabilmek açısından önemlidir. Çünkü kadın sanatçılar bulundukları dönemin koşulları içinde görünürlüklerini sağlamak için çağdaşları erkek sanatçılara göre daha farklı şartlarda bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda kültürel çeşitlilik bağlamında kapsayıcı

sergi ve programlar düzenleyen müzeler, feminist hareketin etkisiyle kadın meselelerini gündeme almaya başlamıştır (Karadeniz, 2015).

Özellikle Amerika'da kadın sanatçı birlikleri kadınların müzelerde temsili konusunu gündeme getirmiş; aynı bu birlikler yeni sergi mekanları oluşturmuş ve dergiler çıkarmıştır; sonraki yıllarda da feminist sanatçılar, sanat tarihçileri ve araştırmacılar kadın ekseninde sanat tartışmalarına devam etmişlerdir (Gouma-Peterson ve Mathews, 2008). Geleneksel sanat anlayışının ötesine geçen kadın sanatçıları ve feminist sanat tarihini görünür kılmayı amaçlayan kadın sanatçı birliklerinin öncüleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde 1971 yılında kurulan West East Bag, 1973 yılında kurulan Artemisia; Avrupa'da ise 1978 yılında kurulan Feministische Kunst International gösterilmektedir (Fields, 2012). 1970'li yıllardan itibaren feminist hareketin sosyal yaşam içindeki etkileri sanat alanına da yansıyarak feminist sanatın biçimlenmesini sağlamış; kadın sanatçıların ve feminist sanatın müzelerde yer bulmasını olanaklı kılmıştır. Özellikle kadın sanatçıların küratörlüğünü üstlenerek ortaya çıkan kolektif çalışmaların sonucunda Woman's Building, Womanspace ve Los Angeles County Museum of Art (LACMA) feminist sanatın kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır (Iskin, 2016). Gørill (2020), dünyaca ünlü müzelerde kadın sanatçıların eşitliği konusunda hassas davranıldığına dair yapılan vurgulara rağmen müze koleksiyonlarına kadın-erkek sanatçı eşitliğinin yansımadığını; bu eşitsizliğin sadece kadın-erkek sanatçı görünürlüğü sorunundan değil aynı zamanda sanatçıların eserlerden kazandıkları para bakımından da cinsiyete bağlı bir uçurumdan kaynaklandığını belirtmektedir. Kadın sanatçıların müzelerde varlığının sıkça tartışılması Amerika Birleşik Devletleri içinde müzelerin kadın sanatçı görünürlüğüne dikkat çekecek çalışmalar düzenlemesini sağlamıştır. Bunlardan biri olarak Museum of Modern Art (MoMA) 2004'te kadın sanatçıları odağına alan bir proje oluşturmak amacıyla başladığı sergi, eğitim programları, paneller serisi ile MoMA'nın koleksiyonundaki ve arşivindeki kadın sanatçıları hatırlatma ve gelecek nesil kadın sanatçıların müzeyle ilişkisini teşvik eden bir ortak alan oluşturma fırsatı elde etmiştir (Butler, 2010).

Antmen (2015), Türkiye sanat tarihi içinde ise kadın sanatçıların farklı üretim biçimleri kullanarak kadın bedeni ve kadın kimliğini irdeleyen işlerinin 2000'li yıllarda yoğunlaştığını ve bu kadın imgesi üzerine sanatsal üretimin Türkiye feminist sanat akımının örnekleri arasında görülebileceğini belirtmektedir. Türkiye feminist sanat tarihinin Amerika ya da dünya genelinden daha farklı misyonlar ve zamanlamayla ortaya çıktığı ve kendi yolunda ilerlediği açıkça görülmektedir. Çokkültürlü yapı içinde kültürel

ögeleri anlamlandırabilmek için gerekli görülen bakış açısı teorisi Türkiye'deki kadın sanatçıların ve feminist sanatın konumunu, yaşadıkları zorlukları ve çözüm arayışlarını doğru anlamlandırabilmek için de gerekmektedir. Türkiye ve dünyada kadın sanatçıların durumundaki ortaklık ise sanat dünyası içine aktif olarak rol almak için verdikleri mücadele gösterilebilir.

Müze ve Ziyaretçi Bağlamında Kadın

Jain'e göre (2013), somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasında müze ekseninde bir araya gelen üç topluluk bulunmaktadır; bu üç topluluğu oluşturan unsurlardan birincisi bu kültürel mirası bizzat oluşturan topluluklar (ya da sanatçılar), ikincisi bu mirası görünür kılan müze küratörleri ve son olarak da bu kültürel mirası sadece öğrenecek olan değil bir yandan da kendi kültürel kimliğini besleyerek deneyimleyecek olan halk, topluluklar oluşturmaktadır. Bu sebeple müzeler, kültürel mirasın deneyimlenmesi noktasında ziyaretçileriyle iş birliği halinde olmak durumdadırlar. Bu iş birliği halini sağlarken tek yönlü olmamak toplumun içindeki farklı gruplara hitap edebilmek müzeler için önemlidir. Bu gruplar toplum içinde daha az temsil edilen engelliler, göçmenler, yerli halklar, farklı etnik kökenlerden topluluklar olabilmektedir. Jain'in kurduğu bu müze ve topluluklar ilişkisi, müze ve kadın topluluklar bakış açısıyla incelendiğinde birinci unsur olarak kadınların kültürel mirasları ve kadın sanatçıların eserleri; ikinci unsur müzelerde çalışan kadın küratörler veya feminist perspektiften hazırlanmış müze programları, üçüncü unsur ise müzelere ziyaretçi olarak gelmiş ve kendi kültüründen, kadınlık hallerinden izler arayan ve bunları kendi hayatı içinde içselleştirecek olan kadın müze ziyaretçileri olarak sıralanabilir.

Kişilerin müzeyle kurdukları ilişkiyi müze deneyiminin kimlerle, nasıl ve hangi beklentilerle yaşandığı önemli faktörler arasındadır. Örneğin Falk ve Dierking'e (2000) göre, müze ziyaretçilerinin kaç kişi oldukları ve geldikleri grubun özellikleri müzeyle kurdukları etkileşim yollarını değiştirmektedir. Müze ziyaretçisi olarak aileler, yetişkin grupları, okul grupları ve bireysel ziyaretçiler müzeye farklı beklentilerle gelmektedir. Bu ziyaretçi çeşitliliğine bağlı olarak beklentilerini karşılayacak sergiler, müze etkinlikleri ve eğitim programları oluşturmak ziyaretçi deneyimine olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bu sebeple müzeler ziyaretçilerini tanımak ve deneyimlerini zenginleştirecek sergiler, programlar sunmalıdır. Müzeler için ziyaretçilerini tanımanın nedenleri arasında müze yönetimini ve müzenin işleyişini düzenlemek, süreçlerin izlenebilirliğini kolaylaştırmak

olmakla beraber en önemlisi müzelerin toplum hizmetinde kurumlar olmaları gelmektedir (Hooper-Greenhill, 1994). İngiltere'de müze ziyaretçileri üzerine yapılan araştırmaları inceleyen Hooper-Greenhill (1994), müze ziyaretlerinin eğitim seviyesi ve sosyo - ekonomik düzeyle doğru, yaşla ters orantılı oranda artmakta olduğunu belirtmekte; müze türünün ziyaretçilerin cinsiyeti, eğitim seviyesi gibi parametreleri etkilediğini aktarmaktadır. Müze ziyaretçisinin yaşıyla ters oranda müzeye gitmesinin sebebi olarak okul gezilerinin müze ziyaretlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturması gösterilebilir. Öte yandan cinsiyete bağlı olarak çıkan sonuçlar kadınların sanat galerilerinde, erkeklerin ise bilim müzelerinde oran olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Hooper-Greenhill'in (1994), aktardığı bu bilgi göstermektedir ki sanat galerileri ve sanat müzelerinin üzerine düşen görevler arasında kültürel mirası müzede deneyimleme ihtiyacı duyan kadınların beklentilerine ve müze deneyimlerine odaklanarak sergi ve programlar düzenlemektir.

Müzeler daha kapsayıcı etkinlikler tasarlayabilmek için ziyaretçilerin nicel ve şekilsel özelliklerine bağlı kalmadan aynı zamanda müze ziyaretçilerinin toplum içindeki konumunun da çeşitlilik gösterdiği gerçeğine uygun olarak etkinliklerini düzenlemelidir. Müzelerin belirli bir zümreye ait olmayan, belirli bir eğitim seviyesi gerektirmeden herkese açık daimî kurumlar olabilmelerini sağlamak için O'Neill (2002), potansiyel müze ziyaretçisine de ulaşmanın, müzeyi merak edilir hale getirmenin önemini vurgulamaktadır. O'Neill müzelerin ziyaretçilere kapılarını açarken eşit bir tutum sergilemesindeki en önemli faktörün erişilebilirlik olduğunu vurgulamaktadır; estetik kaygılarla müzeye sonradan eklemlenmiş erişilebilirliği sağlayan ama görünürlüğü göz ardı eden düzenlemelerle değil müzenin sergi, koleksiyon, eğitim programları ve müze personeliyle birlikte bütünleşik bir şekilde tüm engellilerin erişimine uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir müzenin erişilebilir olması demek, sadece engelli ziyaretçilerin müze ziyaretini kolaylaştıracak etmenlere sahip olmasıyla değil, engelli bireylerin kendi yaşantılarıyla müze arasında bağ kuracağı, aidiyet hissedeceği bir noktaya ulaşacak bir bütün oluşturması demektir.

Müzelerin ziyaretçi ilişkilerini belirleyen önemli noktalardan bir diğeri ise, müzenin bulunduğu ülkenin tarihi içinde dezavantajlı durumda kalan topluluklarla kurduğu diyaloğu oluşturma şeklidir. Kelly ve Gordon (2002) Avustralya örneği üzerinden dezavantajlı durumda bırakılan yerli halk ile sonradan topluma dahil olan topluluklar arasında uzlaşma politikalarında toplulukların birbirini tanıyarak anlayabileceği güvenli bir bölge olarak müzelerin kolaylaştırıcı etken olarak önemli rolü

olduğunu belirtmektedir. Öte yandan müzelerin giriş ücretlerinin sosyo-ekonomik çeşitliliği olumsuz etkilediği düşünülebilir. Gelir düzeyi düşük ailelere özel programlar, ücretsiz aile üyeliği seçeneği sunan müzelerin çalışmalarının bu yönde başarılı olduğu, fakat kart vermeden genel olarak ücretsiz günler ya da düşük ücretli giriş haklarının düşük gelirli aileleri müzeye çekmediği ortaya konmuştur (Kinsley, 2016). Black de (2005), 2001 yılında ücretsiz giriş uygulamasına başlayan Birleşik Krallık ulusal müzeleri ziyaretçilerinin sosyo-ekonomik düzeyinde değişiklik yaratmadığını belirtmektedir. Bu durum göstermektedir ki müze ziyaretçilerinin müzeyle aidiyet ilişkileri kurmasını sağlayıcı önlemler almak farklı gelir düzeylerinden grupları kapsamak için fayda sağlamaktadır. Öte yandan müze ücretleri müzelerde farklı grupların görünürlüğüne ciddi ölçüde bir etkide bulunmamaktadır.

Kültürel çeşitlilik içinde müzelerin gerek müze eğitim programlarında gerek ziyaretçi ilişkilerinde dikkate alması gereken bir başka ziyaretçi grubunu da kadınlar oluşturmaktadır. Ayala ve arkadaşlarının (2021), İspanya müzelerinde ziyaretçilerle gerçekleştirmiş oldukları araştırma sonuçları müzelerden beklentilerin cinsiyet, yaş ve müze ziyaretine verilen değerin ne olduğuna göre değişkenlik gösterdiği yönündedir. Aynı araştırmanın sonuçlarından bir diğeri ise kadın ziyaretçilerin erkeklere oranla müzelerdeki yeniliklere ve farklı gruplara yönelik kapsayıcı müze pratiklerine daha açık olduklarıdır.

Müze ve ziyaretçi ilişkisinin belirleyeni sadece müzelerin kimler tarafından hangi oranlarda gezildiğinin istatistiki bilgisini tutmakla kalmayarak bu bilgilerin geleceğe yordanması, müzenin yeni ziyaretçiler için nasıl daha cazip hale getirileceği, müzenin bulunduğu kültür içinde birbirinden farklı grupların müzede bir araya gelerek nasıl bir diyalog ortamı oluşturacağı, müzeleri ziyaret etmek isteyen ama erişilebilirlik konusunda tereddütleri olanların nasıl yönlendirileceği noktasında müze ziyaretçi ilişkileri oldukça yoğun bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Şu da bilinmelidir ki müzenin düzenli ziyaretçisi olmayan kişileri ya da toplulukları müzeye çekmek de önemli bir yaklaşımdır. Bu sebeple müzelere belirli grupları çekebilmek adına diğer grupları da yadsımamak gerekmektedir. Kapsayıcı müze çalışmaları bu noktada önem kazanmaktadır.

Kapsayıcı Müze

ICOM tarafından yayınlanan etik kodlar arasında müzelerin, hizmet ettikleri toplum kadar koleksiyonlarının kökeninin geldiği topluluklarla yakın iş birliği halinde olmaları gerektiği maddesi bulunmaktadır (ICOM Etik Kodlar, 2017). Walhimer, bu iş birliğini "bütünleşik müze yaklaşımı (integrated museum approach) ile açıklar. Her müze kendi kimliği ve kültürüyle ziyaretçisi arasında bir etkileşim ortamı yaratır. Bu etkileşim iyi tasarlanırsa ziyaretçinin içinde kendini rahat ve ait hissedeceği bir ortam yaratır. Walhimer bu noktada kendi deneyimlerinden yola çıkarak soykırım müzeleri örneğiyle bu bütünleşik müze yaklaşımını benimsemelerinin sağlıklı bir müze-ziyaretçi ilişkisi için önemli olduğunu belirtmektedir (Walhimer, 2015). Bu müze türleri belirli bir topluluğa odaklanarak toplum içindeki kültürel temsilde eşitliği de sağlama misyonu edinirler.

Kültürel çeşitliliğin ve mirasın aktarılmasında önemli rolü olan müzeler arasında bulunan soykırım müzelerine benzer olarak göç müzeleri, azınlık müzeleri, engellilere yönelik müzeler ve kadın müzeleri gösterilebilir. Sergi temalarını kadın kahramanlar, rol modeller üzerinden oluşturan kadın müzeleri, kadınları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Kadın müzeleri kendi içinde kadın sanatları müzeleri, sanal kadın müzeleri, geçici sergiler hazırlayan kadın müzeleri, kadınların tarihteki konumunu yeniden tanımlayıp yorumlayan kadın müzeleri başta olmak üzere farklı türlere ayrılmaktadır (Karadeniz, 2018). Antalya Kadın Müzesi ve İstanbul Kadın Müzesi'nin üyeleri arasında bulunduğu Uluslararası Kadın Müzeleri Birliği (International Association of Women's Museums-IAWM) 2023 yılında yayınladığı listeyle tüm dünyada sanal müzeler de dahil yaklaşık 150 Kadın müzesi olduğunu kaydetmiştir. Bu listede Antalya ve İstanbul Kadın müzelerine ek olarak Türkiye'den Mersin, İzmir ve Mezopotamya Kadın müzesi de (Diyarbakır) yer almaktadır (IAWM, Women Museums List, 2023).

Müze koleksiyonunun bağlı olduğu kültürel topluluklarla iş birliği halinde olmak için farklı tür müzelerin varlığının yanı sıra bütün müzelerden kendi içinde farklı grupların ortak olarak yararlanabildikleri bir alan oluşturması beklenmektedir. Bu beklenti soncunda tarih müzeleri, etnografya müzeleri, sanat müzeleri gibi kamusal alanlarda da kapsayıcılık konusu önemli bir tartışma alanı oluşturmakta ve bu konu güncelliğini özellikle çokkültürlü yapının savaşlar, afetler gibi sebeplere dayanan göçlerle daha da kalıcı hale gelmesiyle korumaktadır. Çokkültürlü yapı içinde kadınların konumunun müzelere yansıyışı ise feminist teorinin incelediği dallardan birini oluşturmaktadır. Feminist teori, toplumsal cinsiyet algısına bağlı olarak kadınların

müzelerde yorumlanışını sorgulamaktadır (Levin, 2012). Akademik alanda feminist çalışmaların gelişim sürecindeki ilk aşaması 1970'li yıllarda kadınların maruz kaldığı baskı ve ayrımcılığa karşı mücadelelerini, ikinci aşama farklılıklardan doğan kadın kültürünün zenginliğini görünür kılmaya odaklanırken üçüncü aşama ise akademik alanda erkek egemen paradigmaların kadın temelli bir bütünsellik içinde ve disiplinlerarası boyutta yeniden düzenlenmesini konu almaktadır (Banner, 1994).

1970'li yıllarda feminist sergiler sanat galerilerinin ve müzelerin öncelikli konusu olmadığından genel olarak kadın sanatçılar bu konularda geliştirdikleri sanat pratiklerini sergileyebilmek adına kendi küratörlüklerini de üstlenmişlerdir. Örneğin Judy Chicago ve Miriam Schapiro'nun 1972 yılında Feminist Sanat Programı öğrencileriyle gerçekleştirdikleri sanatsal üretim sonucunda "Woman's house" sergisi ortaya çıkmıştır (Deepwell ,2006). Kadının özel mekandaki yerini sorgulayan ve bütün bir evin odalarının kullanılmasıyla kendi başına bir enstalasyon olan bu projenin sanatçıları aynı zamanda projenin küratörleridir. Öte yandan, Gerilla kızlar 1985 yılından bu yana aktif olarak çalışmalarına devam eden bir grup olarak kadın sanatçıların müzelerde ve sanat galerilerinde ne kadar az oranda kendilerine yer bulabildiklerine yönelik poster çalışmalarıyla bir protesto yöntemi geliştirmiştir (Guerilla Girls, 2024). Özellikle Batı sanat dünyasında kadın sanatçıların mücadele vererek müzelerde kendilerine yer edinebildiklerini söylemek mümkündür. Öte yandan, 2006 yılında İstanbul Modern'de gerçekleştirilen Venedik-İstanbul sergisi kapsamında Gerilla Kızlar'ın hazırlamış olduğu poster Türkiyeli kadın sanatçıların durumunun Batı'dan daha iyimser olduğunu göstermiştir (Türk Kadın Sanatçıların Geleceği, 2006). Bu da aslında kadınların mücadelesinin sanat alanında da yine kendi coğrafyasındaki koşullardan nasıl etkilendiğini gösterme açısından önemli bir yer tutmaktadır. Kadınların toplumdaki yerini anlatmak için çağdaş sanat müzeleri de feminist sanatçılardan oluşan, kadın ekseninde oluşturulmuş feminist sergiler düzenlemişlerdir. Avrupa müzeleri başta olmak üzere Rusya, Japonya, İzlanda, Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok ülkede feminist sanatı ve sanatçı kadınları belirli bir dönem ve coğrafya ekseninde anlatan sergiler düzenlenmiştir. İstanbul Modern'in 2012 yılında gerçekleştirdiği "Hayal ve Hakikat: Türkiye'den Modern ve Çağdaş Kadın Sanatçılar" sergisi de bu sergiler arasında gösterilmektedir (Robinson, 2013).

Kadınların sadece çağdaş sanat müzeleri ya da kadın müzelerindeki yeri değil, aynı zamanda doğa tarihi, göç, etnografya, ulusal tarih müzelerinde nasıl temsil edildiği de araştırılmaktadır. Bu araştırmalar feminist perspektif odağında gerçekleştirilmektedir.

Örneğin, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız müzelerinde kadınlar özellikle sosyal ve aile içindeki konumları vurgulanarak temsil edilmiştir. 2. Dünya savaşında savaşan kadınlar, etnik giyim özellikleri, el sanatları gibi toplumsal cinsiyet normlarına paralel olarak oluşturulmuş geleneksel yöntemler kullanılarak kadın kültürü sergilenmiştir (Assanova ve Zhanguttin, 2020). Müzelerde kadının temsili üzerine getirilen feminist eleştirilerden biri de Machin'in (2015) yaptığı Manchester Müzesi içindeki doğa tarihi galerilerinde dişi türlerin sergilenişi üzerine araştırması gösterilebilir. Bu inceleme erkek ve dişi türlerin doğa tarihi müzelerindeki eşit olmayan temsilinin doğadaki çeşitliliğin gösterilmesi açısından yanlış bir yönlendirme doğuracağını göstermektedir. Machin (2015), bu yönlendirmenin hem çeşitlilik bağlamında hem de cinsiyetlerin toplumsal rollerini yorumlama bağlamında ziyaretçi deneyimini de etkileyeceğini belirtmiştir. Müzelerin kadınlara yönelik kapsayıcı programları bağlamında müzelerin kadın istihdamı, kadın sanatçılarla olan iş birliği, kadın ziyaretçilere yönelik etkinlikleri incelenebileceği gibi kadın kültürünün müzede nasıl temsil edildiği ve aktarıldığı da önemli rol oynamaktadır. Maleuvre'e göre (2012) kapsayıcı müze kavramı, farklı topluluklara duyarlı ortak bir dil oluştururken toplumu kategorileştirmesi hususunda dikkatli davranmayı gerektirmektedir. Yukarıda bahsedilen kadınların tarih müzelerinde temsili noktasında tektipleştirici ve kadının yerini toplum içinde sınırlandırıcı örnekler müzelerin kapsayıcılığını yeniden düşünmeye itmektedir. Örneğin tarih müzeleri içinde kadınların ulusal mücadele içindeki konumunu bağlamından koparak ayrı bir başlık altında incelemek bir noktadan bakıldığında kadınlara yer verildiği için kapsayıcı olarak algılanabilecekken, bir diğer yandan da bu şekilde izole ederek sergilemek onu kategorileştirmiş ve toplumdaki yerinden koparmış da olacaktır. Malevure'i destekleyen bir örnek olarak İngiltere'de bulunan Victoria & Albert Müzesi'nin koleksiyonla ilişkilendirerek oluşturduğu Güney Asya ve Çin toplulukları odağında gerçekleştirdiği program başarılı olmuş ve bu toplulukları müzeye çekmiş olmasına rağmen diğer toplulukların katılımını sağlayarak kültürlerarası bir köprü kurmakta yetersiz kalmıştır; aynı zamanda topluluklara bağ kurma yöntemi olarak müzenin koleksiyonunun kullanılması kimi topluluklara ulaşma noktasında yetersiz kalmıştır (Nightingale, 2006). Müzelerin programlarını ve geçici sergilerini düzenlerken koleksiyonlarıyla kendilerini sınırlandırmaları kadınlara yönelik programların geliştirilmesinde de sınırlayıcı olacaktır. Ayrıca feminist temalarda düzenlenen sergilere sadece kadın müze ziyaretçilerinin gitmesi feminist perspektiften kadın kültürünün görünürlüğüne dikkat çekememiş olacaktır. Bu sebeple feminist perspektiften müzecilik

sadece koleksiyonun kendisine yönelik değil; aynı zamanda müze içi düzenlenen eğitim programlarının, ziyaretçiyle kurulan ilişkilerin ve kadın temasındaki içeriklerin hangi topluluklara ulaştığını araştırmakta; müzelerde tek tipleştirmeye sebep olmadan kadın temsilinin nasıl olması gerektiği sorusunu sormakta ve bütün bu sorulara kapsayıcı yanıtlar aramaktadır. Feminist yaklaşımın önerdiği kolektif üretim sadece toplumsal cinsiyet açısından değil aynı zamanda ırk, dil, etnik köken gibi sebeplerle dışlanan toplulukların ve bu toplulukların kadınlarının görünürlüğüne katkı sağladığı için kapsayıcılık açısından müze için fayda sağlayacaktır (Dictionary of Museology, 2023).

Feminist perspektiften müzecilik anlayışı geliştirebilmek için sadece kadın temalarıyla bağlantılı değil hem toplum içinde hem de müzelerde temsil şansı az olan toplulukların tümüne olumlu sonuçlar doğuracak bir bakış açısı sunan Hein (2010) kapsayıcı feminist müzenin ana hatlarını ve anahtar kavramlarını oluşturmaktadır. Bu kavramlar özellikle müzelerin öğretici ve uzman rolünden sıyrılarak, müze ziyaretçileri için gerek müzenin kullanım alanları gerek müze nesnelerinin sergileniş biçimleriyle müzenin ziyaretçi deneyimi için bir araca dönüşmesi gerekliliğini vurgular. Müzelerde kullanılan dilin değişmesi bu deneyim odaklı yaklaşıma olumlu katkı sağlayacaktır. Sözde cinsiyetsizleştirilmiş dil, nesnelerin hiyerarşik olarak konumlandırılması, müze deneyiminde bireylerin kendi fikirlerini bulması, yeni fikirlere fırsat tanıması açısından müze ziyaretçilerini kısıtlamakta ve yönlendirmektedir. Müze nesnelerinin kronolojik, köken veya materyallerle kategorilere ayrılması da yine didaktik ve üstenci bir yönlendirmeye sebep olduğundan bu tarz bilgiler talep eden ziyaretçilerin ulaşabileceği şekilde konumlanmalı; müzenin genelinde ziyaretçinin deneyimini etkilememelidir. Müzeler, hayatın içinde de var olan devamsızlık, bölünme ve belirsizliklerden muaf değildir (tıpkı müze ziyaretçisinin kendi hayatında olduğu gibi), bu sebeple tüm bunlarla yaşamanın yollarını araştırmasında ona yardımcı, farklı fikirlere açık kişilerarası bir paylaşım alanı olmalıdır. Clark Smith (2010), müze nesnelerinin etiketlerinin müze ziyaretçisinin müzeden çıkarken basmakalıp ve öğrenilmiş bakış açılarının dışına çıkmasını sağlayacak şekilde duyarlı bir görme biçimi sağlaması yönünde kullanılabileceğinin ve bunun feminist müzecilik için faydalı olacağının altını çizmektedir. Görme biçimlerinde değişiklik yaratarak basmakalıp toplumsal cinsiyet anlatılarının dışına çıkabilmek için gerekli olan yöntemlerden biri de nesneleri yeniden yorumlamaktır. Bunun için de müzelerin tematik olarak ya da belirli aralıklarla müze nesnelerinin konumlarını ve yorumlamalarını yeniden gözden geçirip müze ziyaretçisine toplumsal cinsiyet perspektifinden eleştirel bir bakış açısı sunması beklenebilir.

Müzelerin kalıcı koleksiyonlarındaki nesnelerin yeniden konumlandırılması hem ekonomiklik hem de sürdürülebilirlik açısından birçok müze için imkânsız olması sebebiyle müze nesnelerinin yerlerinin değiştirilmeden müze eğitimleri ve yapılandırılmış rehberli tur içerikleri uygulanması daha yerinde bir çözüm olacaktır. Bunun örneğini İspanya Kültür Bakanlığı ve Madrid Complutense Üniversitesi Feminist Araştırma Enstitüsü ortaklığıyla gerçekleştirilen ve Madrid müzeleri başta olmak üzere kalıcı sergilerde kadın temsilinin varlığının incelenmesini hedefleyen bir araştırma projesi oluşturulmuştur (Cuesta Davignon, 2020). Bu projede Madrid'te bulunan Prado Müzesi, Reina Sofia Müzesi, Ulusal Arkeoloji Müzesi ve Kostüm Müzesi ile Valensiya'dan Gonzales Marti Seramik Müzesi bulunmaktadır (Museos en Femenino, 2024). Projenin internet sitesinde "Aula 2.0" (Sınıf 2.0) başlıklı sekmede yukarıda adı geçen müzelerden birkaçına ait müze eğitim kitapçıkları bulunmakta ve indirilebilmektedir. Bu proje kapsamında seçilen müzelerin türleri açısından çeşitliliğine bakıldığında feminist perspektiften müzelerin incelenmesinin önünde müze türüne bağlı bir engel olmadığı görülmektedir. Yapılmış olan bu proje seramik müzesi, arkeoloji ya da kostüm müzesi gibi farklı müze türlerinde de kadın temsilinin tartışılabileceğinin ve yeni bakış açıları sunulabileceğinin kanıtıdır.

Hein (2007), feminist perspektif ve müzelerin kesişim kümesini alarak feminist müzecilik kurallar bütünü oluşturmuştur. Bu kurallara göre müzelerde bireysel dehalar yerine kolektif ilerlemeye katkı sağlayan sergi ve programlar, bilim müzelerinin didaktik ve tek yönlü anlatısı yerine ziyaretçinin dünyayı anlamasına yardımcı olacak sergileme yöntemleri ya da tarih müzelerinde sadece önemli kişiler yerine sıradan insanların yaşamının, köy ve ev hayatının sergilenmesi gibi yöntemleri önermektedir. Feminist müzecilik hâlihazırda müzelerde sunulan nesnelerin içinde gizli olan toplumsal cinsiyet kodlarını çözümlemeyi hedeflediğinden farklı müze türlerinin çalışılması önemlidir. Ayrıca İspanya Kültür Bakanlığı ve Valensiya'da bulunan 18 müzenin toplumsal cinsiyet bağlamında kentin müzeleri arası bir ağ kurma hedefiyle oluşturmuş olduğu Rereadings (Yeniden Okumalar) projesi de bulunmaktadır. Bu proje kapsamında kent içinde müzeler arası kültürel bir rota çizilmiştir (Museuos Relecturas, 2024). Bu rota içindeki müzelerde tek tipleştirilmiş toplumsal cinsiyet kavramını ve rollerini yeniden düşünmeye teşvik etmektedir.

Yetişkin Eğitimi

UNESCO yetişkin eğitiminin önceliklerinden biri olarak kapsayıcılık kavramını ele almakta ve bu kavramla cinsiyet eşitliği, mülteci ve göçmenler, yaşlılar (ageing societies), mahkumlar, dijital okuryazarlığa uyum sağlayamayan yetişkinler gibi farklı gruplara yönelik hayat boyu öğrenme programlarının önemi üzerinde durmaktadır. (UNESCO Kapsayıcı Öğrenme, 2024). Yetişkin eğitiminin en önemli unsurlarından biri olarak kişilerin hayatlarının her anında bu eğitimlere katılabilmesi hem bireysel gelişmelerine katkı sağlamakta hem de yeni edinilen bilgi ve becerilerle kişinin toplum için daha faydalı bireyler haline dönüşmesi mümkün olmaktadır. Yetişkin eğitiminin tarihçesine bakıldığında Cumhuriyet Öncesi dönemde medreseler, loncalar gibi alanlarda yetişkinlere yönelik eğitimler verilmekle birlikte 1862'de üniversitelerde halka açık dersler verilmiş ve gönüllü derneklerin eğitim çalışmaları görülmüştür (Celep, 2003). Yetişkin eğitimini gerekli kılan unsurlar arasında okuma-yazma oranlarının yükseltme, halkı bilinçlendirme, vatandaşlık görevlerini öğretme gibi toplumun kalkınmasında öncü sayılabilecek sebepler bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte 1926 yılında açılan Halk Eğitimi Şubeleri, 1928 yılında açılan Millet Mektepleri, 1932 yılında açılan Halkevleri, 1942 yılında açılan ve görevlerinden biri köy halkını eğitmek olan Köy Enstitüleri yetişkin eğitimi için atılan önemli adımlar olarak bilinmektedir (Celep, 2003). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) teşkilatlarından biri olan Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü yetişkin eğitiminden sorumlu olan birim olarak çalışmalarını aktif olarak yürütmektedir. Hayat boyu öğrenme programları arasında açık öğretim programları, halk eğitim merkezleri ve Olgunlaşma Enstitüleri görülmektedir (Bacakoğlu, 2022). Olgunlaşma Enstitüleri geleneksel sanat ve giyim kültürünü gelecek nesillere aktarma hedefiyle nitelikli eleman yetiştiren kurumlardır. Hayat boyu öğrenme programları meslek-hobi edindirmeyi, zararlı alışkanlıklardan uzak tutmayı ve bireylerin kendilerini doğru tanıyarak öz güvenli birer vatandaş olmasını hedeflemektedir. Yaygın eğitim kurs programları içeriği incelendiğinde genel olarak meslek edindirme, teknik yeterlilik gibi uygulama örnekleri görülmektedir (MEB, Yaygın Eğitim Programları, 2024). Aynı kursların hobi edinme amacıyla kullanılması mümkün olsa da boş zaman değerlendirme, kültürel etkinlikler düzenleme ve kültürel çeşitliliği tanıtmaya yönelik programların az oranda kaldığı görülmektedir. Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği'nde 13. Bölüm, Madde 78'de belirtildiği şekilde milli kültürel değerleri sevdirmek ve katılımcılığı özendirmek amacıyla sosyal etkinlikler, gezi, gözlem etkinlikleri

gerçekleştirilebilmektedir (Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, 2018). Bu madde yetişkinlere yönelik müzelerde öğrenme etkinlikleri planlanmasını mümkün kılmaktadır. Öte yandan Ankara Üniversitesi Müze Eğitimi Anabilim Dalı ve MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün ortaklaşa oluşturmuş olduğu Müze Eğitimi Etkinlik Kitabı setinde (MEB, 2019) bulunan etkinlik önerileri hayat boyu öğrenme programlarına entegre edilerek uygulanması sağlanabilir. TÜİK (2023) Yetişkin Eğitimi Araştırması raporuna göre 2022 yılında yaygın eğitime katılım hizmetler, sağlık ve eğitim alanlarında en yüksek oranda olmakla birlikte sanat ve beşeri bilimler alanlarındaki yaygın eğitim programları yaygın eğitime katılan kadınların yaklaşık %10'u tarafından tercih edilmiştir. Aynı raporda yaygın eğitime katılım nedenlerinin büyük bir kısmı iş bulma, işini daha iyi yapma gibi meslekle bağlantılı olsa da yaygın eğitime katılma nedeni olarak "ilgisini çeken bir konuda bilgi edinmek" araştırmaya katılanların %53,8'i tarafından işaretlemiştir. Bu nedeni gösteren kadınların oranı 2016 yılında %54,3 iken 2022 yılında %61,8'e yükselmiştir (TÜİK Yetişkin eğitimi Araştırması, 2023).

Erikson'un psikososyal gelişim kuramında insan hayatı belirli evrelerden oluşmakta ve her evrede belirli bir alanda içsel çatışmalar yaşanmaktadır. Bu içsel çatışmalardan bireyin nasıl çıktığı onun kişiliğini ve yaşam doyumunu etkilemektedir. Genç yetişkinlik evresindeki çatışma yakınlığa karşı yalıtılmışlık (intimacy vs. isolation), yetişkinlik evresindeki çatışma ise üretkenliğe karı durgunluk (generativity vs. stagnation) şeklinde betimlenmiştir (Erikson, 1977). Yani birey genç yetişkinlikte kişilerarası ilişkilerini belirlemekte, yetişkinlik döneminde ise üretkenliğini tanımlamaya çalışmaktadır. Hayat boyu öğrenmenin hedef kitlesini oluşturan bu yaş grupları ve çatışma evreleri eğitim programları oluşturulurken mutlaka dikkate alınması gereken unsurlardır. Müzeler kişilerarası etkileşime açık, kolektif üretimi hedefleyen, eleştirel düşünmeyi teşvik eden ve kişinin yaşadığı kültürle bağ kurmasını sağlayan öğrenme alanları olarak hayat boyu öğrenmenin bir parçası olarak kurgulanabilmek için elverişli mekanlardır.

Müze Eğitimi ve Feminist Pedagoji

Müzelerin feminist perspektiften kapsayıcı kamusal mekanlar olarak görülebilmeleri için sergileme, sanatçı seçimleri ve kadın istihdamına odaklanmalarının yanı sıra müze eğitimlerinde de kapsayıcı bir dil ve eğitim ortamı oluşturmaları beklenmektedir. Müzelerde eğitim müzelerin tarihi kadar eskiye dayanmaktadır.

Müzelerde düzenlenen etkinlik türleri ve eğitim programları hem katılımcı türüne göre (aile, okul grubu, yetişkin) hem de uygulanış biçimine göre (çevrimiçi, atölye, seminer gibi) değişiklikler göstererek geniş bir program çeşitliliği sunmaktadır. Bütün bu çeşitlilik içinde kullanılan eğitim metotları zamanla değişim göstermiştir. Özellikle sosyal dönüşümü ve toplumsal sorumluluğu da kendi misyonları arasında gören yapılandırmacı eğitim yaklaşımı ile bireyler kendilerinde var olan bilgi ve becerileri aktif bir şekilde harekete geçirip yeniden anlam üretebilmektedir (Hein, 2006). Yapılandırmacı eğitim yaklaşımının feminist müzecilik anlayışıyla da uyum içinde olduğu söylenebilir. Çünkü müzenin didaktik ve uzman rolünden ziyade bir deneyim ve bilginin yeniden üretilmesinde kolaylaştırıcı bir alan olarak görülmesi bu iki bakış açısında da ortaktır. Hooper-Greenhill (2007) bireylerin müze içinde, müze nesneleriyle anlam üretme çabalarında müzelerin bilgi verici anlatımından çok deneyim odaklı, duyguları aktive eden öğrenme biçimlerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Müzede gerçekleştirilen eğitimler, katılımcılara müze nesnelerinin anlamını kişisel bağlar kurarak yeniden üretme fırsatı vermektedir (Merriweather, vd., 2016). Öte yandan özellikle iş çıkışı saatlerde gerçekleştirilen yetişkinlere yönelik müze eğitimlerinin büyük bir oranını sanatçı söyleşileri, ders ve atölyeler kullanılsa da küçük yaşlarla yapılan müze etkinliklerinin yetişkinlerin ilgisini çekeceği düşünülmektedir (Talboys, 2011). Illeris (2016), yapmış olduğu araştırmayla İskandinav sanat galerilerinde düzenlenen yetişkin eğitim programlarının rehberli turlar, sanat tarihi dersleri ya da teknik kurslar gibi geleneksel yöntemlerle sınırlı kaldığını, daha deneysel yöntemlerin ise çocuklara yönelik eğitimlerinde kullanıldığını, bu durumun yetişkinlerin müze ve galerilerde toplumu dönüştürücü etkinliklerin çok az sayıda örneği bulunduğunu belirtmektedir.

Müzeler düzenledikleri etkinlik türlerinde, bu etkinlikleri uyguladıkları yaş aralığını seçmekte, etkinliğin çeşitliliğine karar vermekte özgürdür. Fakat ister kendi koleksiyonlarıyla bağlantılı müze içi eğitimler olsun, ister diğer müzeler ve eğitimcilerle müze dışı iş birlikli eğitim çalışmaları olsun, müzenin kendi belirlemiş olduğu ve topluma hizmeti esas alan bir eğitim politikasının olması ve bu eğitim politikasını takip ederek uygun etkinlikleri belirlemesi müze eğitimin en önemli yapı taşını oluşturmaktadır (Onur, 2013). Eğitim politikalarının topluma hizmet etmek amacıyla toplumu iyi tanıyan profesyoneller tarafından hazırlanmasının önemini açıklayan bir örnek olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, coğrafyanın kültürel şartları sonucunda dezavantajlı konumda bulunan kadınların gelişimine yönelik tasarlanmış müze eğitim politikasıyla müze içinde kadınlara okur-yazarlık eğitimleri verilmesi gösterilebilir (Malt, 2007).

Yukarıda belirtildiği üzere deneyim odaklı etkinliklerin okul grupları ve küçük yaşlar için düzenlenirken yetişkinler için katılımcının pasif katılımıyla gerçekleşen programların uygulanma eğilimi feminist müzecilik ve dolayısıyla feminist pedagoji için olumsuz karşılanmaktadır. Müzelerin eğitim için elverişli alanlar olduğu su götürmez bir gerçektir; fakat unutulmamalıdır ki eğitimin kendisi de zamanla değişmekte, merkeziyetçi ve tek taraflı bilginin sunulması modern eğitim sistemlerinde geri kalmış bir uygulama olarak görülmektedir. Yapılandırmacı eğitim politikaları oluşturmak feminist pedagojinin müzelerde uygulamaya çalıştığı farklı bakış açılarının görünürlüğünü artırmayı olanaklı kılmaktadır.

Müze eğitimlerinin genel amacının müze nesnelerini yeniden yorumlamak, katılımcının müzenin kendisini bir deneyim aracına dönüştürmesini sağlamak olarak düşünülebilir. Bu noktada feminist perspektiften geliştirilen bir müze eğitiminin bu yeniden yorumlama ve deneyim edinmeyi kadın perspektifinden oluşturması beklenmektedir. 2017 yılında Clover, Taber ve Sanford "Feminist Museum Hack" adında farklı müzelere uygulanabilir nitelikte bir yeniden okuma pedagojisi geliştirmişlerdir (Clover, Taber and Sanford, 2018). Görsel anlatıların içine sabitlenmiş kadın ve öteki algısını araştırmak için müzeler toplumdakini yansıtan bir kaynak olarak görülmektedir (Clover & Williamson, 2019). Örneğin bir tarih müzesinde kadın imgesine dair görülen nesneler kadının tarih içindeki konumundan ziyade kadın imgesine toplumsal bakışı ve tarihsel süreçlerin sonunda nasıl yorumlanarak aktarıldığını göstermektedir. "The Museum Hack" müzelerde kadınların ne kadar ve nasıl temsil edildiği sorusuna yanıt ararlarken sözde cinsiyetsizleştirilmiş sergileme yöntemleri ve sanat eserlerine yeniden bakarak görünmeyeni ve gösterilmek istenmeyeni görmek ve araştırmak ve bunun sonucunda dünyayı algılayış biçimlerinde de aynı pratiği uygulamak amacıyla geliştirilmiştir (Clover, 2020). Bu feminist pedagojiyle eleştirel bir görsel okur yazarlığın ışığında feminist bir gelecek tahayyülü oluşturmak hedeflenmektedir (Clover and Sanford, 2018). Sadece müzelerde değil, dergilerde, televizyonda sosyal medyada, reklamlarda ve günlük konuşma dilinin içinde bir şekilde normalleşmiş toplumsal cinsiyet açısından sorunlu söylemler, imgeler (bazen varlıklarıyla bazen de olmayışlarıyla) kişileri yeniden düşünmeye itmeli ve toplum içinde kültürel çeşitliliği ve eşitliği teşvik edecek şekilde yeniden inşa edilmelidir. Bu sebeple de bu görsel okur yazarlık için müzeler ve müzelerin uyguladığı eğitim programları önemli bir misyon üstlenmektedir.

Feminist pedagojinin müzelerde titiz ve dikkatli bir şekilde uygulanması amacına ulaşabilmesi için en önemli noktadır. Bu sebeple de müze eğitimcilerinin bu konuda

bilinçlendirilmesi, hizmet içi eğitimlerle bu konuda farkındalık kazandırılması gerekmektedir. Clover ve Sanford'un müze eğitimcilerinin feminist yaklaşımlarını araştırmak için Kanada, İngiltere, İrlanda ve İskoçya'da 56 kadın müze eğitimcisi ve atölye uygulayıcısıyla yapmış oldukları görüşmelerde eğitimcilerin çoğunluğunun sanat tarihi mezunu olduğu, aralarından sadece üçünün müze eğitimi programını bitirdiği ve kadın odaklı müze eğitimlerinin ve atölyelerin sistemli ve bilinçli bir şekilde planlanmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Clover & Sanford, 2016).

Müze eğitimi yetişkin programlarını feminist yöntemlerle tasarlamak ve bu sayede toplumun farklı kesimlerindeki insanların birbirini anlayabileceği, kültürler arası köprü kurabilecek etkinlikler hazırlamak önemli olduğu kadar profesyonel bir sorumluluk olarak görülebilir. İskoçya'da Glasgow St. Mungo Dini Yaşam Müzesi'ndeki müze eğitimcilerinin farklı din ve inançlardan insanları bir araya getirmesiyle gerçekleştirdiği atölye, müzelerin farklı kültürleri anlamak için doğru bir alan oluşturduğunu ve aynı zamanda iyi tasarlanmış müze eğitimleriyle topluluklar için tartışılması zor konuların bile ele alınabileceğini göstermektedir (Clover ve Sanford, 2016). Toplum içinde tartışılması zor konular arasında din, toplumsal cinsiyet rolleri, LGBTQ+ bireylerin hakları, ölüm, afetler gibi konular gösterilebilir. Müzelerin toplumun içinde ve ondan beslenen yapısı bu konularda gerektiğinde sorumluluk almasını da gerekçelendirmektedir. Böylesi hassas konuların bireyleri ve toplumları besleyerek saygı ve hoşgörü ortamı oluşturması için feminist perspektiften hazırlanmış eğitim politikalarına ihtiyaç vardır. Tüm dünyada birçok açıdan değişime sebep olan pandemi, giderek artan göçler, doğal afetlerden kaynaklı kayıplar, iklim krizi kaynaklı problemler giderek birbirinden farklı kültürlerin bir araya gelmesini gerekli kılmaktadır. Bütün bu zorluklar içinde kendisini ve dünyayı yorumlamakta yeniliklere uyum sağlayabilen bireylerin gelişimine katkı sağlamak müzelerin topluma karşı en büyük sorumluluğu olacaktır.

Problem

Türkiye'deki sanat müzelerinde kadınların hem müze profesyoneli hem sanatçı hem de ziyaretçi olarak katılımını müze eğitim çalışmaları odağına alarak feminist perspektiften incelemek bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Araştırma, Türkiye'deki çağdaş sanat müzelerinde kadınların katılım ve temsilini feminist perspektif bağlamında incelemeyi ve Türkiye'deki sanat müzelerini ve müze eğitimlerini feminist eleştiri yaklaşımıyla betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sanat müzelerinde kadınların istihdam, sanatçı ve ziyaretçi/katılımcı oranları nelerdir?

2. Sanat müzelerinde kapsayıcılık kavramı içinde kadınlara yönelik çalışmalar bulunmakta mıdır?

3. Çağdaş sanat müzelerinde ziyaretçi olarak kadınlara ve dezavantajlı gruplara yönelik düzenlenen kapsayıcı etkinlik ve eğitimlerin içerikleri nasıldır?

4. Müze eğitimcilerinin feminist perspektiften kapsayıcı etkinlikler düzenleme sürecinde karşılaştıkları zorluklar nelerdir?

5. Sanat müzelerinde kapsayıcı eğitim politikaları nasıldır ve feminist perspektiften kapsayıcı bir müze olmak için çözüm önerileri neler olabilir?

Önem

Türkçe alan yazında kadın müzeleri üzerine yapılmış araştırmalar bulunuyor olsa da farklı disiplinlerdeki müzelerin feminist perspektif üzerinden incelenmediği görülmektedir. Bu araştırma Türkçe alan yazına katkı sağlayacağı; sanat tarihi, müzecilik ve müze eğitimi gibi alanlarda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Çağdaş sanat müzeciliğine dair ortaya çıkan bulgular ışığında, müzelerin sürdürülebilir politikalar edinmelerine ve daha kapsayıcı müze eğitimleri düzenlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular mevcut ve gelecekte açılacak çağdaş sanat müzelerin istihdam, edinme, sergileme, arşivleme ve eğitim programları oluşturmalarında kullanılabilecektir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın yöntemi gereği müze eğitim programlarının incelenmesi ve müze eğitimcilerinin feminist perspektiften uygulanan eğitim programlarına yaklaşımlarını saptayabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler planlanmış, fakat kimi

müzelerin bu görüşme için uygunluk durumu sağlayamaması nedeniyle bu müzelerin sadece eğitim programları incelenmiş eğitim koordinatörlerinin yaklaşımları araştırma kapsamında değerlendirilememiştir.

Tanımlar

Çokkültürlülük: Farklı etnik kökenlerden, dinden, kültürel geçmişten gelen topluluklar, azınlıklar, yeli halklar, engelliler, eşcinseller gibi toplumun farklı gruplarını oluşturanlar ve çevreciler, feministler gibi var olan sistemi eleştiren entelektüel grupların iç içe yaşamasıdır ve eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği: Farklı etnik kökenleri, farklı cinsel yönelim ve kimlikleri, yerli halkları, engellileri içine alarak kadın ve erkeklerin eşit hak, sorumluluk ve fırsatlara sahip olması

Feminist perspektif: Toplumsal ve kültürel eşitsizliklere toplumsal cinsiyet penceresinden eleştiri getirme yaklaşımıdır.

Bakış açısı epistemolojisi: Bilgi bulunduğu toplumun ve kültürün içinde şekillendiği için, bir grubun bilgisine ulaşmak için o gruba benzer nitelikte olmanın önemini vurgulayan kuramdır.

Müze eğitimi: Temel eğitimde ve yaşam boyu öğrenme sürecinde yaşantılara dayalı, çok yönlü bir öğrenme ve yaşam alanı olarak müzelerin etkin kullanımıdır. Müzelerin mevcut koleksiyonlarını kullanarak, ziyaretçilerde merak, ilgi ve heyecan uyandıracak ziyaretçi merkezli eğitim programları ve yaparak – yaşayarak öğrenmeye olanak sağlayan etkinlikler hazırlama sürecidir.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma amacında belirtilmiş sorulara kapsamlı cevaplar sunabilmek adına bu araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Katılımcıların tecrübelerine ve kavramları nasıl yorumladıklarına ihtiyaç duyulması durumu nitel araştırmayı gerekli kılmaktadır (Güler vd., 2015). Bu araştırma kapsamında müze eğitimcilerinin kapsayıcılık kavramını, kadınlara yönelik müze eğitimi programlarını alandaki tecrübelerinden yola çıkarak nasıl yorumladıklarını saptayabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden; müzelerdeki mevcut durumu kadın sanatçı oranları, kadın istihdamı, müze eğitimi içerikleri ekseninde inceleyebilmek adına yine nitel araştırma yöntemleri içinde bulunan doküman tarama yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, araştırmanın amacına bağlı kalarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanıyan amaçsal örneklemenin alt gruplarından olan belirlenen ölçütü karşılayan birimlerin örnekleme alınması olarak tanımlanan ölçüt örnekleme (Büyüköztürk vd., 2013) ile belirlenmiştir.

Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda iki farklı çalışma grubu oluşturulmuştur. *Birinci çalışma grubu*, müze eğitim programlarının inceleneceği sanat müzeleridir. Bu grup seçilirken sanat müzeleri içinden koleksiyon sergisi olma, geçici sergilere ev sahipliği yapma ve ziyaretçi öğrenme programları düzenleme ölçütlerine bağlı kalınarak dört müze çalışma grubu içine alınmıştır. Araştırmanın daha geniş sonuçlar verebilmesi için bu üç müze farklı illerden seçilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan bu müzeler; Ankara ilinden Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Eskişehir ilinden Odunpazarı Modern Müze ve İstanbul ilinden Arter ile İstanbul Modern olarak belirlenmiştir. Birinci çalışma grubu içinde İstanbul ilinden iki müze alınmasının iki gerekçesi vardır. Bunlardan ilki sanat müzelerinin ille göre dağılımına bakıldığında İstanbul'da Türkiye geneline oranla

yoğunluk olduğunun görülmesi ve bu yoğunluğu temsil etmesi açısından iki müzenin de gerekli şartları taşıdığı da tespit edilerek kullanılmasının uygun görülmesidir; ikinci gerekçe ise, araştırma tasarlanırken İstanbul Modern'in birinci çalışma grubu şartlarına uygun olduğu halde binası yenilendiği için aktif olarak faaliyet göstermemesi sebebiyle İstanbul'dan Arter'in de listeye alınmasının doğru bulunmasıdır.

İkinci çalışma grubu, müze eğitimcilerinin kapsayıcılık ve feminist müzecilik kavramlarına yaklaşımlarını saptayabilmek adına yarı yapılandırılmış görüşmelerin uygulanacağı müze eğitimcileri grubudur. Bu grup belirlenirken müze eğitim programları uygulayan müzelerle elektronik posta yoluyla iletişime geçilmiş, uygunluk durumu bulunan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan müze eğitimcileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Müze eğitimcilerinin Kişisel Verilerin Korunması Kanunu çerçevesinde kişisel bilgileri saklı tutulacağından müze eğitimcilerinin ve bağlı oldukları müzelerin bilgisi burada belirtilmemektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma probleminde belirtildiği üzere, Türkiye'deki sanat müzelerinde kadın istihdamı, kadın sanatçı ve kadın ziyaretçi katılımı hakkında veri toplamak amacıyla müzelerden araştırma amacında verilmiş olan ilk üç soruyu cevaplayacak şekilde belge toplanmıştır. Bu belgelerin içeriğini,

1. Müzede kadın-erkek istihdam bilgileri,
2. Müze sergi koleksiyonundaki kadın-erkek sanatçı oranı
3. Müzelerin müze eğitimi uygulamalarına katılan ziyaretçi/katılımcıların kadın-erkek dağılımı

olacak şekilde üç ana başlıkta incelenen veriler oluşturmaktadır. Aynı zamanda müzelerin son bir yıl içinde düzenlemiş oldukları yetişkin müze eğitimi uygulamalarındaki kadın odaklı etkinliklerin oranı sayısal veri olarak toplanmıştır. Kurum arşivleri ve kurum içindeki belgeler bu çalışmanın ikincil veri kaynağını oluşturmaktadır. İkincil veri kaynakları, araştırmacının tek başına elde edemeyeceği veriler sunması açısından zengindir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu verilerle Türkiye'deki sanat müzelerinin kadın katılımı noktasındaki mevcut durumunu saptamak hedeflenmektedir.

Araştırmanın birinci çalışma grubundan verileri toplayabilmek için müzelerle iletişime geçilmiştir. Müzeler kadın-erkek oranları ve müze eğitimlerinin listeleri gibi

bilgiler konusunda dokümanlarını paylaşmışlardır. Nitel araştırmalarda dokümanlar ve internet kaynakları hem temel hem de yardımcı verilerin toplanma aşamalarında kullanılmaktadır (Güler vd., 2015).

Nitel veri toplama yöntemi olarak kullanılacak yarı yapılandırılmış görüşmeler, müzede feminist yaklaşımların müze eğitimcileri tarafından uygulanma durumunu betimlemeyi amaçlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin detaylı bir veri sunması hedeflenmektedir (Demir, 2009). Bu görüşmeler için müzelerin eğitim direktörleri/koordinatörleri ile elektronik ortamda iletişime geçilmiştir. Müzelerin uygunluk durumuna göre belirlenen tarihlerde zoom platformu üzerinden çevrim içi, ya da müzede yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerle veriler toplanmıştır. Müze eğitimcisinin izniyle ses kaydı alınmış ve veriler kâğıda dökülmüştür.

Verilerin Çözümlenmesi

Müzede çalışan, sanatçı ve müze yetişkin eğitim uygulamalarındaki kadın dağılımına ilişkin toplanan veriler yüzdelik grafiklerle gösterilmiştir. Müzedeki kadın katılım oranının müze eğitim etkinliklerinin kadın odaklı olup olmadığına ilişkin dairesel grafikler kullanılmıştır. Görsel olarak sunulan veriler mevcut durum hakkında genel bilgi vermesi açısından önemlidir (Özdoğan, 2009).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan verilerin analizinde tümevarımcı içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde nitel yollarla toplanan veriler araştırmanın amacı doğrultusunda belirli kodlar ve temalar üzerinden incelenerek analiz edilir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Bu araştırmada müze eğitimcileriyle yapılan görüşmeler yazıya geçirilmiş. Önceden belirlenmiş kavramlara eklemeler ve kimi kavramlarda değişiklikler yapılarak analiz edilmiştir. Bektaş'ın (2021) belirttiği şekilde tümevarımcı içerik analizi için kodlar, kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Görüşme sorularının her biri bir başka temaya işaret etmektedir. Bu sebeple her tema ayrı bir başlık altında analiz edilmiş ve bu temaları oluşturan kodlar görüşmelerden alıntılarla desteklenmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın birinci çalışma grubunu oluşturan dört müzeye ilişkin ziyaretçi kadın-erkek dağılımı, müze çalışanlarının ve sanatçıların kadın-erkek dağılımı gibi nicel

verilerin toplanmasında birinci çalışma grubunu oluşturan müzelerle iletişime geçilmiştir. Fakat Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) gereği ziyaretçi bilgilerine yönelik bilgilere erişilememiştir. Araştırmanın ikinci çalışma grubunun oluşturulması sırasında araştırmaya uygun görülen müzelerle e-posta yoluyla iletişime geçilmiştir. Fakat gönüllü olarak bu araştırmaya katılmayı kabul eden müze eğitimcisi sayısı dört müze eğitimcisiyle sınırlı kalmıştır.

BÖLÜM 3

BULGULAR VE YORUM

Araştırma sürecinde çalışma grubuna ilişkin nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Nicel verileri müzelerde kadın istihdamı ve müzelerde eserleri sergilenen kadın sanatçı oranları; nitel verileri ise müzelerde gerçekleştirilen eğitimlerin içerikleri ve müze eğitimcilerinin görüşleri oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan dört müzenin nicel verilerine geçmeden hemen önce bu çalışmanın etki alanını çerçeveleyebilmek adına Türkiye'deki sanat müzelerine dair bilgi vermek faydalı olacaktır.

Türkiye'deki Sanat Müzeleri

Türkiye'nin ilk sanat müzesi olarak 1937 yılında kurulan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, 2024) gelmektedir. Ardından İzmir Resim ve Heykel Müzesi 1952'de (İzmir Resim ve Heykel Müzesi, 2024), Ankara Resim ve Heykel Müzesi ise 1980 yılında (Ankara Resim ve Heykel Müzesi, 2024) kurulmuştur. Türkiye'deki sanat müzeleri arasında devlet müzeleri olduğu kadar üniversitelere ait müzeler ve özel müzeler de yer almaktadır. Bu sebeple çerçeve bir liste hazırlayabilmek için Türkiye Cumhuriyeti Kültür Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün internet adresinde yayınlamış olduğu özel müzeler listesinden (Özel Müzeler, 2024) yararlanılmıştır. Üniversitelere bağlı sanat müzeleri arasında 1985 yılında Eskişehir'de açılmış olan Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi (Çağdaş Sanatlar Müzesi, 2022), Ankara'da 2005 yılında kurulan ve video, baskı, enstalasyon gibi geniş bir koleksiyona sahip Hacettepe Sanat Müzesi (Sanat Müzesi Koleksiyon, 2024), İstanbul'da Bilgi Üniversitesi tarafından hem enerji müzesi hem de çağdaş sanat galerisi işleviyle 2007 yılında kurulan Santral İstanbul (Santral İstanbul, 2024), Marmara Üniversitesi'ne bağlı olarak 2008 yılında kurulan Cumhuriyet Müzesi ve Sanat Galerisi (Marmara Üniversitesi, 2024) bulunmaktadır. Üniversite ve devlet müzelerine ek olarak sanat müzelerinin büyük bir çoğunluğunu özel kuruluşların açtığı müzeler oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1.

Türkiye Sanat Müzeleri

Müzenin Adı	Bulunduğu Şehir	Kuruluş Yılı
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi	İstanbul	1937
İzmir Resim ve Heykel Müzesi	İzmir	1952
Ankara Resim ve Heykel Müzesi	Ankara	1980
Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi	Eskişehir	1985
Akbank Sanat	İstanbul	1993
Elgiz Müzesi	İstanbul	2001
Sakıp Sabancı Müzesi	İstanbul	2002
İstanbul Modern	İstanbul	2004
Doğançay Müzesi	İstanbul	2004
Devrim Erbil Çağdaş Sanatlar Müzesi	Balıkesir	2004
Pera Müzesi	İstanbul	2005
Hacettepe Sanat Müzesi	İstanbul	2005
Santral İstanbul	İstanbul	2007
Mustafa Ayaz Müzesi ve Plastik Sanatlar Merkezi Vakfı	Ankara	2007
Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Müzesi ve Sanat Galerisi	İstanbul	2008
Arter	İstanbul	2010
Baksı Müzesi	Bayburt	2010
CerModern	Ankara	2010
Borusan Contemporary	İstanbul	2011
Salt	İstanbul	2011
Arkas Sanat Merkezi	İzmir	2011
Müze Evliyagil	Ankara	2014
Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi	Ankara	2015
Çorum Belediyesi Sanat Müzesi	Çorum	2016
Odunpazarı Modern Müze (OMM)	Eskişehir	2019
Sığınak	Ankara	2021
Dokunulabilir Engelsiz Modern Sanatlar Müzesi	İzmir	2021

Tablo 1 (Devam)

Türkiye Sanat Müzeleri

Müzenin Adı	Bulunduğu Şehir	Kuruluş Yılı
Müze Gazhane	İstanbul	2021
Türkiye İş Bankası Resim Heykel Müzesi	İstanbul	2023
Ziraat Bankası İzmir Sanat Müzesi	İzmir	2023

Yukarıdaki listeden yola çıkarak sanat müzelerinin Türkiye tarihinin hangi dönemlerinde açıldığını gösteren tablo aşağıda verilmiştir (Tablo 2). Bu tablo hem Türkiye'nin sanat tarihiyle ilgili ipuçları sunmakta hem de Türkiye sanat dinamiklerinin örüntüsünü sunma açısından ileriki çalışmalara işaret etmektedir. Cumhuriyet'in 100 yılında açılan sanat müzeleri incelendiğinde özellikle yoğunluğun 2000'li yılların ilk 15 yılında olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sebepleri arasında artan güzel sanatlar fakülteleri, değişen ülke konjonktürü gibi farklı sebeplerin olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.

Sanat Müzelerinin Ziyarete Açıldıkları Yıllara Göre Dağılımı

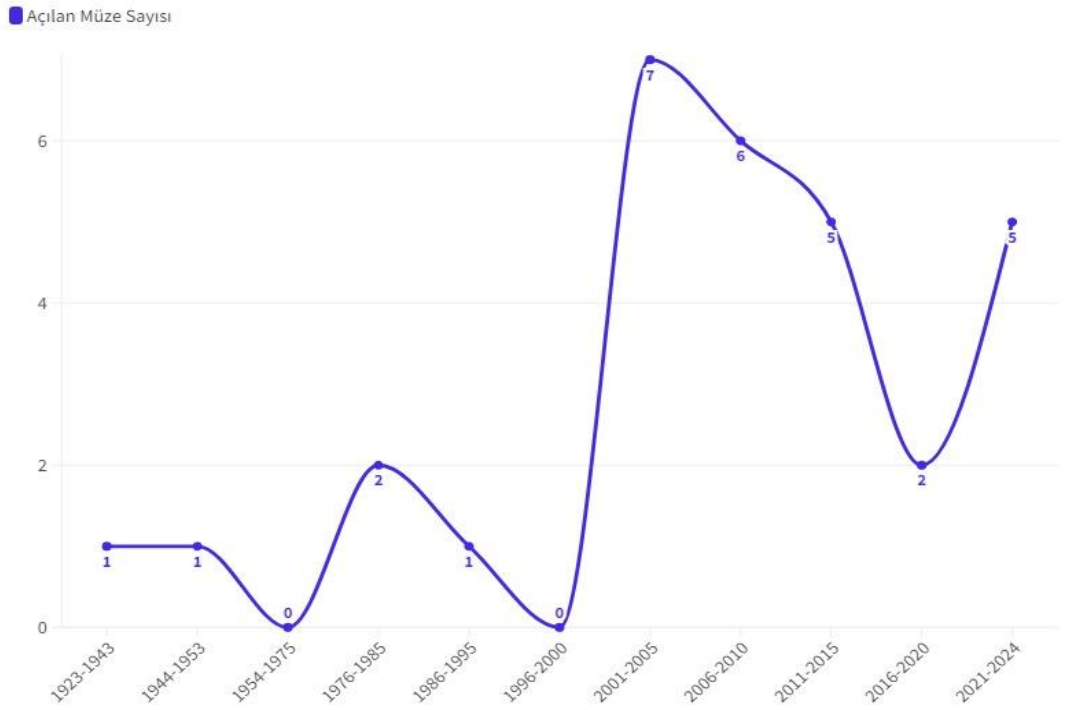

Türkiye'de nüfus yoğunluğu batı illerinde yüksek olmakla birlikte sanat müzelerinin ülke geneline dağılımı aşağıda belirtildiği şekildedir. Bu dağılım belirlenirken yukarıdaki listede yer alan müzelerle sınırlı kalınmıştır. Bunun dışında özel sanat galerileri, belediyelere bağlı sanat merkezlerinin olduğu bilinmektedir. Fakat yukarıdaki liste içinde yer verilmediği için dağılım grafiğinde de diğer sanat galeri ve merkezlerinin verileri kullanılmamıştır. Yukarıdaki listede bahsedilen 30 müzenin 14'ünün İstanbul'da, 7'sinin Ankara'da, 4'ünün de İzmir'de bulunduğu; ayrıca Eskişehir'de 2, Balıkesir, Bayburt ve Çorum'da birer sanat müzesinin faaliyette olduğu harita üzerinde gösterilmektedir (Tablo 3).

Tablo 3.

Sanat Müzelerinin İllere Göre Dağılımı

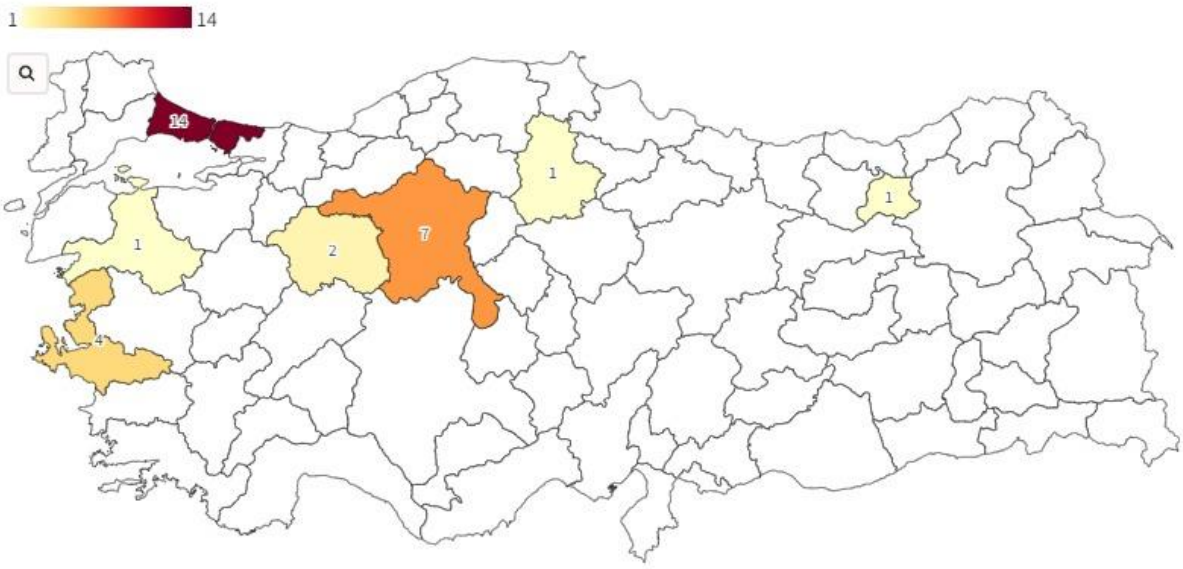

Müzelerin ülke geneline dağılımı kapsayıcılık açısından önemli parametrelerden biridir. Kapsayıcılığı etkileyen bir diğer faktör ise müzelerin uyguladığı ücret politikalarıdır. Yukarıda söz edilen 30 müzenin ücret politikaları incelendiğinde 16 müzenin tamamen ücretsiz ziyaret edilebildiği bilgisine ulaşılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4.

Müzelerin Ücret Politikaları

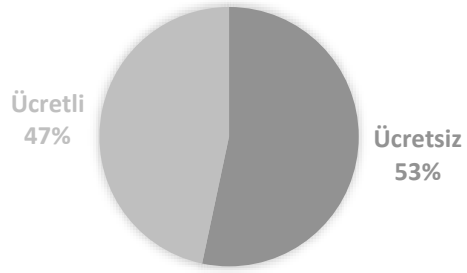

Aynı zamanda ücretli olan 14 müzenin uygulamış olduğu indirimler ve ücretsiz gün/saat uygulamaları ya da engel durumu, meslek grupları veya belirli yaşlarla sınırlandırılmış ücretsiz ziyaret olanakları sundukları bilgisi elde edilmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın müzelerinde geçerli olan "müzekart" uygulaması da bulunmaktadır. Bu doğrultuda müzelerin uyguladığı ücretsiz uygulamaların analizine Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5.

Müzelerin Ücretsiz Ziyaret Uygulama Yöntemleri

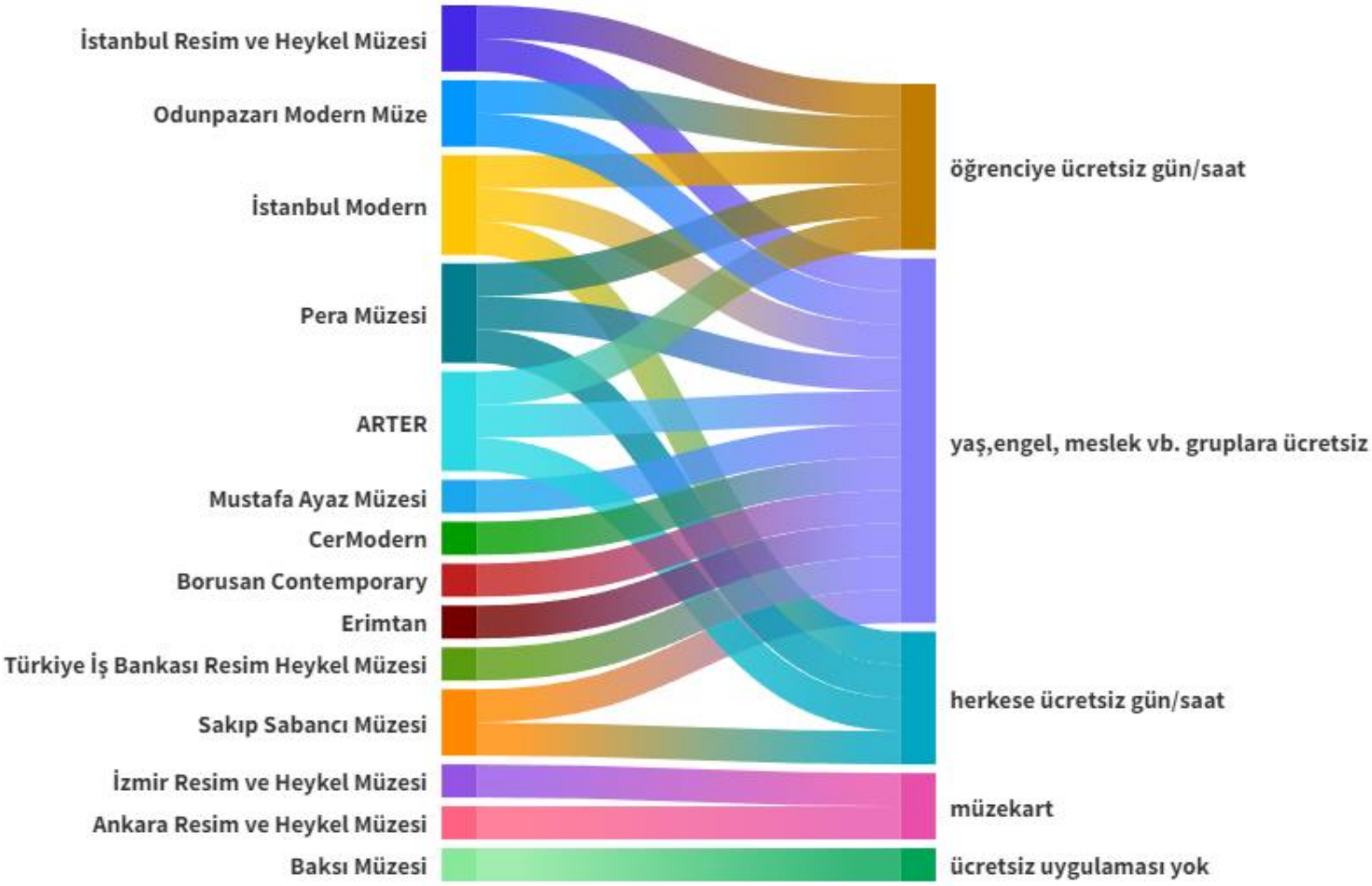

Baksı müzesinin internet sitesinden elde edilen bilgiye göre müzede tur grupları veya öğrencilere yönelik indirimli uygulamaları bulunmasına rağmen ücretsiz ziyaret uygulaması bulunmamaktadır (Baksı, 2024). Ayrıca Ankara Resim ve Heykel Müzesi ile İzmir Resim ve Heykel Müzesi "müzekart" uygulamasını kullanmaktadır. Bu uygulamanın belirli meslek, yaş grupları için ücretsiz uygulamaları olduğu bilinse de internet adreslerinde bununla ilgili bilgiye yer verilmediği için bu grafikte sadece "müzekart" uygulaması ile eşleştirilmişlerdir.

Ücretsiz ziyaret uygulamalarından yaş, engel, meslek gruplarının içeriği müzeden müzeye değişiklik göstermektedir. Kimi müzelerde 12 yaş altı çocuklar, kimilerinde 5 yaş altı çocuklar için geçerli olmaktadır. Öte yandan grafikte bu bölüm, basın mensupları, müzecilik sektörüne bağlı kart sahipleri, 65 yaş üstü ziyaretçiler, gaziler, gazi ve şehit

aileleri, er ve erbaşlar, öğretmenler engelliler ve refakatçileri gibi birçok farklı grubun içinde olduğu fakat müzeden müzeye içeriği değişiklik gösteren bir listeyi temsil etmektedir. Öğrenciye ücretsiz gün ve saat uygulaması ise müzelerin internet adreslerinde belirtildiği şekilde belirtilen gün ve saatlerde sadece öğrencilerin ücretsiz girişlerine serbest olma durumunu belirtmektedir. Öğrencilere ücretsiz ziyaret uygulaması olan müzeler İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Odunpazarı Modern Müze, İstanbul Modern, Pera Müzesi ve Arter'dir. Fakat Arter'in uygulaması 24 yaş altındaki tüm ziyaretçilere gün ve saat sınırlaması olmaksızın her zaman geçerlidir. Herkese ücretsiz ziyaret uygulamasının olduğu müzelerde gün ve saat müzelerce belirlenmektedir. Bu müzeler, İstanbul Modern, Pera Müzesi, Arter ve Sakıp Sabancı Müzesi'dir.

Müzelere İlişkin Nicel Veriler

Müzelerde kadın çalışma oranları

Birinci çalışma grubunda bulunan dört müzenin kadın ziyaretçi ve sanatçı oranlarına ulaşabilmek için müzelerle iletişim kurulmuştur. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi ve Arter'den müze istihdamında kadın-erkek çalışan bilgileri edinilememiştir. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde sadece İstanbul Modern ve Odunpazarı Modern Müze (OMM) verileri dikkate alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Bu müzelerin sunduğu verilerden hareketle müzelerde çalışan kadın oranları aşağıda belirtilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6.

Müzelerde kadın-erkek istihdam dağılımı

Müze Adı	Kadın Çalışan	Erkek Çalışan	Toplam sayı
İstanbul Modern	58	40	98
Odunpazarı Modern Müze	30	20	50
Toplam	88	60	148

Bu iki müzenin genel durumuna bakıldığında müzede müze çalışanlarının yarısından fazlasının kadın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Türkiye'deki

sanat müzelerinin genel tablosunu çıkarmak için sadece iki müzeden edinilen veriler yetersiz kalacak olsa da genel tabloya ilişkin fikir vermesi açısından önemli bir kaynak oluşturulmuştur.

Müzelerde kadın-erkek istihdam oranlarına bakıldığında kadın istihdamının erkek istihdamından daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7.

Müzelerde kadın-erkek istihdam oranı

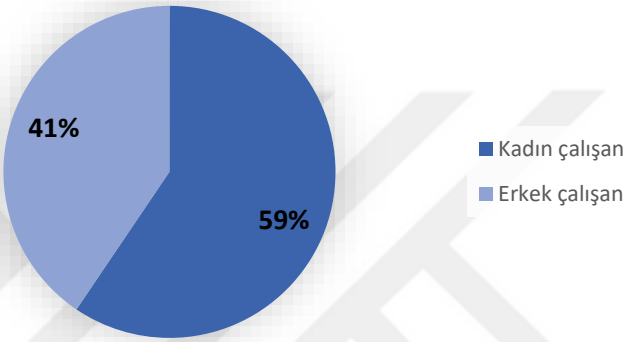

Müzelerde eserleri sergilenen kadın sanatçı oranları

Birinci çalışma grubunda bulunan dört müzeyle iletişime geçildiğinde İstanbul Modern, Arter ve OMM e-posta yoluyla müzelerinde eserleri sergilenen sanatçılar hakkında bilgilendirme yapmıştır. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi bu bilgiyi paylaşmamıştır. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi koleksiyonunu arkeolojik nesneler ve eserler oluşturmakta; alt katında bulunan sergi alanında ise süreli çağdaş sanat sergilerine yer verilmektedir. Bu bilgi doğrultusunda müzenin internet adresi üzerinden 2024 yılında gerçekleştirilen sergiler hakkında bilgi edinilmiştir. Müzelerin sanatçı bilgilerini sunma şekilleri birbirinden farklılık göstermektedir. Kimi müzeler süreli sergilerdeki sanatçı listesini, kimi müzeler ise güncel sergilerinde bulunan kadın-erkek sanatçı dağılımını paylaşmıştır. Her müzenin koleksiyon ve süreli sergilerine dair ayrıntılı bir sınıflandırma yapabilmek için çalışma grubunda bulunan dört müze ayrı paragraflarda değerlendirilmiştir.

Ankara'da bulunan Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nin internet adresinden son bir yıl içinde gerçekleştirilen süreli sergilerin bilgisine erişilmiştir. Araştırmada 29

Nisan 2023 – 01.10.2023 tarihleri arasında "Neredeyiz" isimli karma sergiye; 28.10.2023-10.03.2023 tarihleri arasında "Gencay: Başlangıç, Bitiş ve Sonsuzluk" isimli sergiye ve 19.04.2024 tarihinde açılan ve 01.09.2024 tarihine dek sürecek olan "Bir Denizkestanesinin Anıları" başlıklı sergiye yer verilmiştir. İki kişisel ve bir karma sergi olmak üzere bu üç çağdaş sanat sergisi, Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde kadın sanatçıların sayısına ulaşmak için çalışılan grubu oluşturmaktadır.

"Neredeyiz?" isimli karma sergide 10 kadın sanatçı bulunmaktadır. Ayrıca müzede açılan diğer iki kişisel serginin sanatçıları da kadındır. Tablo 6'da belirtildiği gibi üç süreli sergideki toplam kadın sanatçı sayısı 12 iken erkek sanatçı sayısı 14'tür. Bu noktada sadece sayılara bakmak yeterli sonuç vermeyebileceği için kadın ve erkek sanatçıların sayılarıyla birlikte sergi türleri de Tablo 8'de belirtilmiştir. Kişisel sergilerde kadın sanatçılara yer verildiği aşağıdaki tabloda görülmektedir. Bu durum, kadın sanatçıların temsilinde nitelik açısından değerlendirildiğinde, kadınlara kişisel sergilerini açmak için alan tanındığına işaret etmektedir.

Tablo 8.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Süreli sergiler kadın-erkek sanatçı dağılımı

Sergi Adı	**Sergi türü**	**Kadın Sanatçı**	**Erkek Sanatçı**
Neredeyiz?	Karma sergi	10	14
Gencay: Başlangıç, Bitiş ve Sonsuzluk	Kişisel Sergi	1	-
Bir Denizkestanesinin Anıları	Kişisel Sergi	1	-
Toplam		12	14

Odunpazarı Modern Müze ile sanatçı bilgilerine ulaşmak amacıyla iletişime geçildiğinde 24.08.2023-21.07.2024 tarihleri arasında düzenlenen güncel süreli sergileri "İki Güneş Altında" başlıklı karma sergide 10 kadın, 34 erkek sanatçı olduğu bilgisi edinilmiştir.

İstanbul Modern'in 4 Mayıs 2023-31 Aralık 2024 tarihleri arasında düzenlediği "Yüzen Adalar" başlıklı sergide 39 kadın, 70 erkek olmak üzere toplam 109 sanatçı olduğu bilgisine müzeden e-posta yoluyla ulaşılmıştır. Ayrıca 15 Şubat 2024 – 11 Ağustos 2024 tarihleri arasını kapsayan "Zamansız Meraklar" sergisi sanatçılarının

kadın-erkek oranları müze resmi internet adresi aracılığıyla edinilmiştir. Bu bilgiye göre bu karma sergide 3 kadın, 14 erkek sanatçı bulunmaktadır.

Arter e-posta yoluyla 2019-2024 yılları arasında gerçekleştirilen grup sergilerindeki kadın-erkek sanatçı oranlarını bir bütün olarak sunmuştur. Bu yıllar arasında süreli sergilerde 246 kadın sanatçının, 537 erkek sanatçının eserleri sergilenmiştir. Müzelerden elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın daha sağlıklı bir sonuç ortaya koyması amacıyla müzelerin sadece son bir yıldaki süreli sergilerinin kadın-erkek dağılımı bilgisi kullanılacağından yukarıda belirtilen toplam 5 yıllık bir zaman dilimini kapsayan süreli sergi bilgisi içinden sadece güncel sergilerin kadın-erkek sanatçı oranı kullanılmıştır. Bu doğrultuda 2023 yılında başlayıp 2024 yılına uzanan sergiler aşağıda belirtilmiştir.

- Nuri Kuzucan: Pasaj (Kişisel Sergi) *01.06.2023-04.02.2024*
- Sarkis: Sonsuz (Kişisel Sergi) *04.05.2023-04.02.2024*
- Kendi Gölgesinde (Grup Sergisi) *19.10.2023-07.04.2024*
- Şakir Gökçebağ: Göründüğü Gibi (Kişisel Sergi) *04.04.2024-10.11.2024*
- Johanna Gustafsson Fürst &Dilek Winchester: Glossolalala (Grup Sergisi) *06.03.2024-04.08.2024*
- Farz Et Ki Sen Yoksun (Grup Sergisi) *19.01.2024-29.12.2024*

Belirtilen sergilerin kadın-erkek sanatçı dağılımı araştırma kapsamında incelenmiş ve 122 kadın sanatçı, 325 erkek sanatçı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Arter'de gerçekleştirilen grup sergilerinde sanatçı sayılarının yüksek olduğu görülmektedir. Ve bunun da farklı sanatsal üretim pratiklerinden gelen sanatçıların bir arada ortak bir temada buluşturulduğu yorumu çıkarılabilir. Bu durum da müzede çok sesli bir sanat ortamı oluşturması için dikkate değerdir. Ayrıca Arter, müze koleksiyonunda yer alan sanatçıların kadın-erkek dağılımını da araştırma kapsamında paylaşmıştır: Koleksiyonda bulunan 387 sanatçının 244'ünün erkek, 143'ünün kadın sanatçı olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar bu araştırma kapsamında koleksiyon bilgisi kullanılmayacak olsa da müzenin şeffaf bir şekilde bu bilgileri paylaşmasının gelecek araştırmalara ışık tutacağı düşünüldüğü için araştırma içinde yer verilmesi uygun görülmüştür. Müzenin süreli sergilerinde toplam 5 yıllık süreçte kadın sanatçıların oranının %31, son bir yıl içinde ise kadın sanatçı oranının %27 olduğu ve koleksiyon sergisinde bulunan kadın sanatçı oranının %37 olduğu saptanmıştır.

Bu araştırmada müzeler arası kadın-erkek sanatçı dağılımları karşılaştırılmayacaktır. Yukarıda müzelerin süreli sergilerinden elde edilen kadın-erkek sanatçı sayıları Türkiye'deki sanat müzelerinde kadın-erkek sanatçı oranlarına ilişkin bilgi vermesi amacıyla kullanılacağından çalışma grubunu oluşturan müzelerin son bir yıl içindeki süreli sergilerindeki kadın-erkek sanatçı oranlarının toplamı üzerinden genel bir resim çizmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle yukarıda belirtilen müzelerin süreli sergilerindeki kadın-erkek sanatçı sayıları toplanarak aşağıdaki sonuç ortaya çıkmıştır (Tablo 9). Bu verilere dayanarak kadın sanatçıların müzelerdeki temsilinde erkek sanatçılara göre geride kaldığı söylenebilir.

Tablo 9.

Çalışma grubunu oluşturan müzelerde 2023-2024 süreli sergilerde kadın-erkek sanatçı oranı

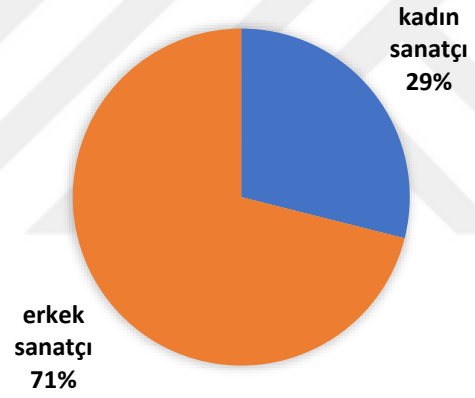

Nitel Veriler: Feminist Perspektiften Müze Eğitim Programları

Müzede gerçekleştirilen eğitim programlarının kapsayıcılığının feminist perspektiften tek bir başlık altında incelenmesi genellemelere ve bu doğrultuda yanlış çıkarımlara sebep olabileceği için alt başlıklara ayrılarak analiz edilmiştir. Bu noktada amaç Türkiye'deki sanat müzelerini karşılaştırmak değil, sanat müzelerinin durumunu saptayabilmektir. Bu sebeple araştırma kapsamında üç ana başlık altında, müze eğitimlerinde kullanılan eğitim alanları, eğitim içerikleri ve müze eğitimcilerinin görüşleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Eğitim ve Etkinliklerde Kullanılan Mekanlar

Hein (2010) müzelerin feminist perspektiften gelişimini öncelikle sınırları keskin hatlarla çizilmemiş, müzelerin öğretici rolünü bilgiyi aktaran olarak değil katılımcının deneyimlemesine olanak sağlayan bir araç olarak belirlemiş; her fikre açık, bireylerin kişisel mutluluğu ve gelişimi için alan açmaya odaklı bir politika izlemeleriyle ilişkilendirmektedir. Bu doğrultuda müzelerin eğitimlerini ve etkinliklerini düzenlerken nasıl bir alan kullandıklarının da önemli olduğu sonucu çıkmaktadır. Her ne kadar müzelerin fiziksel konumu ve şartları eğitim alanlarını belirleyen ana unsur olsa da müzeler alan kullanımlarında çeşitlilik sağlamak için yaratıcı çözümler geliştirmektedir. Eğitim alanlarının yapısı katılımcı ve eğitimci arasındaki hiyerarşik yapıyı belirleyen, katılımcının müze etkinliğinde karşılaştığı ilk unsur olduğu için katılımcının etkinliğe ilişkin düşüncelerini de yönlendirmektedir. Bu nedenle birinci grupta bulunan dört müzenin etkinlik ve eğitim alanları incelenmiştir. Eğitim/etkinlik türüne göre müzelerin alan kullanımlarında değişik uygulamalar gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir. Müzelerin kullandıkları alanlara ve etkinlik türelerine birer paragrafta yer verilmiştir. Son bölümde ise genel olarak müzelerde etkinlik türüne bağlı alan kullanımının örüntüsü aktarılmıştır.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Ankara'nın Kale semtinde tarihi yapıların arasında bulunmaktadır. Sahip olduğu taş bina, tarihi yapıyla bütünleşik bir görünüm sağlamaktadır. Müzenin internet adresi ve resmi instagram hesabından elde edilen bilgiye göre özellikle düzenli olarak gerçekleşen müze eğitimlerinde sanat atölyesini kullandıkları ve katılımcıların atölye yürütücüsüyle bir arada çalışabildikleri bir ortam oluşturulduğu saptanmıştır (Erimtan Müze, 2024). Müze etkinliklerinde müzenin koleksiyon ve sergi alanları da kullanılmaktadır. Ayrıca müze çok amaçlı salonunu konferans, seminer ve konser amacıyla kullanmaktadır. Müzenin bahçesi de yaz aylarında konser alanı olarak hizmet vermektedir. Ayrıca yaz aylarında müzede yoga çalışmaları gerçekleşmekte bu çalışmalar da bahçede düzenlenmektedir. Çok amaçlı salonda sıralı oturma düzeni bulunduğundan söyleşi ve seminerler bu ortamda gerçekleştirmektedir.

Odunpazarı Modern Müze Eskişehir'de Odunpazarı ilçesinde şehrin merkezi bir noktasında bulunmaktadır. Tarihi Eskişehir evlerinin arasında bulunan müze binası Japon mimarlık ofisi tarafından tasarlanmış ve müzenin internet adresinde belirtildiği üzere kentin tarihi dokusuna çağdaş bir yorum getirmiştir (OMM Binası, 2024). Ayrıca müze binasının ahşap yapısı da dikkat çekmektedir. Resmi instagram adresi üzerinden edinilen bilgiye göre müzede gerçekleşen çocuk, yetişkin ya da aile etkinlikleri karşılıklı oturma

düzenine sahip, bir arada bulunulan ve kolektif üretime açık içinde kitaplığı olan bir atölyede gerçekleşmektedir. Müze içi film gösterimleri, söyleşiler ve seminerler için kullanılan alanlardan biri çok amaçlı salon olarak adlandırılabilecek değişken oturma düzenleriyle kullanılan bir alandır. Bu alanda bulunan beyaz perde film gösterimlerinde kullanılarak sandalye düzeninde film izlenmektedir. Ayrıca söyleşilerde bu alanın yer minderlerinde ya da isteğe bağlı olarak sandalye-masa şeklinde oturma düzenleriyle kullanıldığı da instagram sayfası üzerinden paylaşılan görsellerde görülmektedir (OMM Instagram, 2024). Ayrıca müzenin mimari yapısının olanaklı kıldığı müze içi kullanım alanları da mevuttur. Bunlar müzenin iç kısmında bulunan basamaklı yapı ve sergileme alanlarının geniş yapılarıdır. Bu sebeple müzede yoga etkinlikleri müzenin farklı alanlarında gerçekleştirilmektedir. Müzenin yaz aylarında açık hava sineması düzenlediği, bunun için de müze ön bahçesi olarak tanımlanabilecek alanın kullanıldığı görülmektedir.

İstanbul Modern 2024 yılında Karaköy'de Antrepo'da yeni binasında ziyaretçilere kapılarını açmıştır. Yenilenen bina, müzecilik ve müze eğitiminde çağdaş yaklaşımları yakalayabilmesi için müzeye fırsat tanımış ve alan açmıştır. İstanbul Modern'de sanatçı buluşmaları, atölye çalışmaları gibi farklı etkinlikler için kullanılabilen ve müzenin açık olduğu saatlerde müze etkinlikleriyle çakışmayacak şekilde başka kurumlar tarafından da kiralanabilen üç etkinlik odası bulunmaktadır. Etkinlik odaları boyuta ve kapasitesine göre değişkenlik göstermektedir. İstanbul Modern tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen "Sizin Perşembeniz" sanatçı buluşmaları atölye odasında düzenlenmektedir (İstanbul Modern, 2024). Bu etkinlikler söyleşi ya da atölye şeklinde planlanmaktadır. Etkinlik odaları sınıf düzeni, tiyatro düzeni, U düzeni ya da ayakta olmak üzere farklı kullanım biçimlerine sahiptir. Bu durum farklı etkinlik türlerinin uygulanabilmesi açısından müzeye esneklik sağlamaktadır. Ayrıca müze içinde gerçekleşen sanat seminerleri ve eğitim programlarından bazıları da bu etkinlik odalarında ya da müze içinde bulunan 156 kişilik oditoryumda düzenlenmektedir. Oditoryum aynı zamanda müzenin önemli bir çalışma alanı olan sinema gösterimleri için de kullanılmaktadır. İstanbul Modern Sinema birimi her yıl gelenekselleşen film seçkileriyle yıl içinde düzenli olarak faaliyet göstermektedir. Film gösterimleri ve yönetmen buluşmaları için bu oditoryum kullanılmaktadır. İstanbul Modern'de çok amaçlı kullanılabilen etkinlik odaları ve oditoryumun yanı sıra spesifik amaçlara yönelik iki ayrı atölye alanı da mevcuttur. Bu atölye alanlarından ilki Eco Art Lab olarak adlandırılan ve 12 yaş üzeri katılımcılarla yürütülen doğa dostu sanat atölyelerinin

düzenlendiği sanat laboratuvarıdır. Bu atölyede sanatçılarla birlikte "dönüşüm atölyeleri" gerçekleştirilmektedir. İkinci alan ise Stüdyo STEAM'dir. 15 yaş üzeri katılımcılara açık olan bu atölyede yine sanatçılarla birlikte sanat üretiminde disiplinlerarası deneyime odaklı etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca "Keşif Alanı" isimli alanda müze koleksiyonundan sanatçıların üretim süreçlerine odaklanan etkinliklerin tasarlandığı 7-10 yaş grubu katılımcılara yönelik bir alan da bulunmaktadır. Müze içi dijital öğrenme programı olan İstanbul Modern AR ile bireysel olarak 4-14 yaş arası çocuklara yönelik artırılmış gerçeklik projesi müzenin tamamını çocuklar için teknolojiyle bütünleşik bir öğrenme alanına dönüştürmektedir. Müzenin internet adresi üzerinden ulaşılan etkinlik alanları arasında müzenin kütüphanesi ve seyir terası ile dış etkinlik alanı bulunduğu bilgisi edinilse de bu alanlarda müzenin düzenlemiş olduğu eğitim programları ve etkinliklere ilişkin bilgi edinilemediğinden bu alanlar araştırma dışında bırakılmıştır.

Arter 2010 yılında İstiklal Caddesi üzerinde açılışının ardından 2019 yılında Dolapdere'de müze için tasarlanmış yeni binasına geçmiştir. Yeni müze binasına geçiş müzenin eğitim etkinliklerini düzenleyebilecekleri çeşitli alanları kullanmalarını sağlamıştır. Müzenin internet adresinden edinilen bilgiye göre müzede etkinlik ve öğrenme mekanları esnek yapıda, etkinliğin türüne göre alan kullanımında değişiklik yapılmasına izin verecek şekilde planlanıştır. Ayrıca müze içinde "Karbon" adında 332 kişilik "blacbox" alanı bulunmakta, bu alan değiştirilebilir tavan ve dekor sistemiyle farklı etkinlik türleri için kullanılabilmektedir (Arter, 2024). 166 kişilik yine esnek yapıya sahip Sevgi Gönül Oditoryumu ise film gösterimleri, konserler, dans gösterileri, söyleşiler gibi birçok etkinlik için kullanılmaktadır. Bu alanın oturma düzeninde değişiklik yapılabildiği ve etkinlik türüne göre gerekmesi halinde bütün koltukların çıkarılabildiği bilgisi edinilmiştir. Müze içinde özellikle öğrenme programları tarafından kullanılan öğrenme atölyesinin dört bölümden oluştuğu müze internet adresinde belirtilmektedir. Atölyeler sanatçı buluşmaları, söyleşiler, yaratıcı üretim etkinlikleri gibi farklı birçok sebeple kullanılmaktadır. Ayrıca "yaratım atölyesi" adındaki alanda birçok el aleti kullanıma hazır bulundurulmaktadır. Bu atölye aynı zamanda "açık atölye" adıyla müze dışı etkinlikler için rezervasyonlu olarak kullanıma açıktır. Ayrıca atölyeler başlığında belirtildiği üzere "dijital sınıf" alanında ses-görüntü kayıt cihazları, üç boyutlu modelleme yazılımları bulunmaktadır. Bu alan da müze dışı çalışmalar için kullanıma açıktır. Ayrıca müzede gerçekleştirilen "yorumlama etkinlikleri" için kullanılan alanlar arasında atölyeler ve oditoryumun yanı sıra sanatçı eşliğinde sergi turları da müze içi galerilerde gerçekleştirilmektedir. Müzenin kütüphanesi de etkinlikler için kullanılmakta

ve yine yorumlama etkinlikleri kapsamında "kütüphane söyleşileri" gerçekleştirilmektedir.

Çalışma grubundaki dört müze incelendiğinde müze etkinlik türlerini çeşitlendirme yöntemlerinde teknolojik gelişmeleri takip ettikleri ve alan tasarımlarında bu gelişmelerden yararlandıkları görülmektedir. Alan kullanımındaki yenilikleri takip edebilmelerinin en önemli nedenlerinden biri olarak müze binalarının genç olması ve müze için özel olarak tasarlanmış olması gösterilebilir. Erimtan Arkeoloji Müzesi 2015, Odunpazarı Modern Müze 2019 yıllarında açılmıştır. Arter 2019 yılında, İstanbul Modern ise 2023 yılında yeni müze binalarına geçerek hem sergileme alanlarını genişletmiş hem de müze içi etkinliklerin uygulanabileceği yeni alanlar oluşturmuşlar; bu alanları oluştururken de çağdaş müzecilik yaklaşımlarını uygulamışlardır. Eğitim alanlarının katılımcının izleyici/dinleyici olarak bulunduğu ve aktif olduğu alanlar olarak iki bölümde incelenmesi uygundur. Bu durumda ziyaretçinin aktif katılımına açık olmayan özellikle seminerler, gösteriler ve konserler gibi etkinlikler için çok amaçlı salonlar ve oditoryumların kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan sağlık/spor etkinlikleri için kullanılan bahçeler, disiplinlerarası üretimlere olanak sağlayan atölyeler gibi alanlar katılımcıların müzeyi bir etkinlik alanı olarak sınırlandırmadan bir toplanma ve fikir/deneyim paylaşma ve kendini ifade etme alanı olarak görmesini sağlamaktadır. Etkinlik türleriyle mekanlar arasındaki ilişki incelendiğinde katılımcının aktif olarak anlam üretmesinde mekân kullanımına bağlı değişkenliğin bulunduğu görülmektedir (Tablo 10). Ayrıca müzenin kendisinin bir eğitim mekânı olarak kullanımında katılımı belirleyen ana unsurun etkinlik türü olduğu da bilinmektedir.

Tablo 10.

Mekanlara Göre Katılımcı Aktifliği

Müze Eğitim ve Etkinlik Programları İçerikleri

Müze eğitim programlarının feminist perspektiften incelenebilmesinin öncüllerinden birincisi eğitim programlarının içeriğinde katılımcının deneyimlerine ne kadar yer verildiğinin belirlenmesidir. İkincisi ise, eğitimlerin kapsayıcılık ekseninde kadınlara yönelik etkinliklere ne oranda yer verdiğinin incelenmesidir. Eğitim programlarının ve müzenin bir toplanma alanı olarak kullanıldığı müze etkinliklerinin içeriği müzenin ziyaretçi/katılımcıyla kurduğu iletişim dilini belirlemektedir. Uzman rolünü benimseyen bir müze daha öğretici ve tek yönlü bir iletişimi gerekli kılan ders, seminer gibi etkinliklere odaklanırken, deneyim odaklı müze söyleşi, atölye vb. etkinlikler düzenlemektedir. Ayrıca müzelerin kendi koleksiyonu dışında da ziyaret edilebilecek, kent içi bir kamusal alan olarak konumlanmasında önemli olan etkinlikler olarak imza günleri, film gösterimleri, konserler ve gösteriler de katılımcının aktif olarak rol almasa da deneyimine odaklanan etkinlikler arasında gösterilebilir. Öte yandan atölye içeriklerinin müze koleksiyonu ya da süreli sergi dışına çıkarak disiplinlerarası nitelik kazanması müzenin belirli kategorileştirmelerle kendini sınırlandırmadığını da göstermektedir.

Hein (2010), özellikle sergileme tekniklerinde kullanılan kategorileştirilmiş, geldiği yere, bağlı olduğu ekole veya kronolojiye göre sıralamanın feminist perspektif için uygun olmadığını ileri sürmektedir. Bu durumun müze eğitim programları üzerinden

incelenmesi, müzenin eğitim programlarında sadece kendi koleksiyonuna bağlı kalıp kalmadığı, disiplinlerarası çalışmalara yer verip vermediği sorularına cevap aranarak olanaklıdır. Bu araştırma kapsamında müzelerin eğitim programları ve içerikleri incelenmiştir. Müzelerde gerçekleştirilen okul gruplarına yönelik çalışmalar bu araştırma kapsamı dışında kaldığı için eğitim programları içinde incelenmemiştir. Müzelerin eğitim programlarının ayrıntılı olarak içeriklerine odaklanmadan önce müzelerde uygulanan programların genel olarak hangi başlıklarda seyrettiğine odaklanılmıştır. Müzede gerçekleşen programların eğitim ve etkinlik olarak kategorileştirilmesinin sebebi bu iki tür içinde müzenin rolünün değişkenlik göstermesidir.

Eğitim programlarında müzenin eğitimci rolüne, etkinlik programlarında ise müzenin kamusal alan olarak kendini konumlandırmasına ilişkin yorum yapmak daha uygundur. Müzelerde gerçekleştirilen etkinlik türleri konser/dinleti, film gösterimleri, performans/gösteri gibi katılımcının izleyicilikle sınırlandırıldığı ve aktif rolü olmadan katıldığı etkinlikler olabildiği gibi imza günleri ve söyleşiler gibi katılımcının kendi fikirlerini paylaşabileceği katılımcıyı aktif kılan etkinlikler de bulunmaktadır. Bu etkinlik türleri müzelerin eğitim programları dışında sunduğu etkinlikler olduğu için eğitim programları içinde yer almamıştır. Müze programlarının etkinlik ve eğitim olarak ikiye ayrılmasının yanında bu programların yaş düzeylerine göre de ayrıştırılması müzelerin programlarının betimlenebilmesi açısından önemlidir.

Müzelerde düzenlenen eğitim programları müzenin uzman/öğretici rolünde olduğu seminerler, dersler ve konferanslar gibi etkinliklerden ve katılımcının daha aktif olarak etkinliklere dahil olmasını sağlayan atölyelerden oluşmaktadır. Atölyeler yapı olarak deneyim odaklı olabildiği gibi sanatsal bir üretimi de hedefleyebilirler. Ya da kimi atölyeler ses, spor, geri dönüşüm, sürdürülebilir çevre, tarih, doğa gibi farklı disiplinleri ele alabilirler. Müze içi disiplinlerarası atölyeler müzenin kendi uzman rolünü bırakıp herkesin eşit koşullarda deneyimlerine odaklanarak üretimine olanak sağlama açısından diğer etkinlik türlerinden ayrıldığı için feminist perspektiften müze eğitim programlarında bulunması olumlu olarak yorumlanacaktır.

Müzelerin programlarına ait veriler çeşitli yöntemlerle toplanmıştır. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi programlarının içeriklerine müzenin resmi instagram hesabı üzerinden; İstanbul Modern ve Arter'in verilerine resmi internet sayfalarında bulunan takvim üzerinden, OMM verilerine ise e-posta yoluyla iletmiş oldukları eğitim programları listesinden ve resmi internet adreslerinde bulunan takvim üzerinden

ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında müzelere ait Mayıs 2023-Mayıs 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen programlar incelenmiştir.

Bu durumda çocuklara yönelik müze programları incelendiğinde çalışma grubunda bulunan dört müzenin söyleşi/imza günü, film gösterimi/konser alt başlıklarının toplandığı etkinlikler başlığında toplam etkinlik sayısının bir olduğu, son bir yıl içinde düzenlemiş oldukları farklı alt başlıklar içeren eğitim sayılarının ise 190 olduğu görülmektedir. Eğitim başlığına 126 sanat atölyesi, 56 disiplinlerarası atölye ve 8 seminer içeriği bulunmaktadır. Müze etkinliği olarak gösterilen bir etkinlik Arter tarafından 1-3 Eylül 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen Arter Çocuk Festivali: Dünya ve Ben Etkinliği gösterilmiştir. Bu etkinlik kapsamında müze ağırlıklı olarak atölyeler düzenlemiş olsa da çocukların toplanma alanı olarak müzede buluşabilmelerine olanak sağladığı için eğitim programları kapsamı yerine müze etkinlikleri başlığına alınmıştır. Tablo 11'de belirtildiği üzere sanat atölyeleri çocuklara yönelik program türleri arasında en baskın olandır. Bu sanat atölyelerinin içinde resim, heykel, şekil atölyeleri kimi zaman koleksiyondan yola çıkarak kimi zaman özel gün ve haftalara bağlı olarak tematik olarak gerçekleştirilmiştir. Müzelerin çocuklara yönelik sanat atölyesi oluşturma pratikleri incelendiğinde Erimtan ve Arter'in düzenli olarak yeni ve farklı isimlerde atölye çalışmalarıyla ilerlediklerini, OMM ve İstanbul Modern'in ise düzenli hale gelmiş sanat atölyeleri düzenlediğini görmek mümkündür. Arter'in koleksiyonun bağlı atölyelerini çeşitlendirmesinin nedenleri arasında müzenin farklı atölyelerle iş birliği halinde olması gösterilebilir. Arter öğrenme programı ekibinin düzenlemiş olduğu atölyelere ek, düzenli aralıklarla koleksiyonla bağlantılı eğitimler üreten atölye topluluklarıyla birlikte çalışmaktadır. Müzelerde çocuklara yönelik etkinlikler yerine atölye ağırlıklı programların yürütülmesi çocukların deneyim ve etkileşim odaklı etkinliklere katılma olanağını da artırmaktadır. Bu çalışmada sanat atölyeleri içinde müzelerin düzenli aralıklarla gerçekleştirdiği bebek-ebeveyn etkinlikleri de yer almaktadır. Sanatsal bir üretim ya da koleksiyon ekseninde gerçekleşen bu atölyeler hem ebeveynlere hem de çocuklara yöneliktir.

Tablo 11.

Çalışma grubunda yer alan müzelerinin çocuk programları

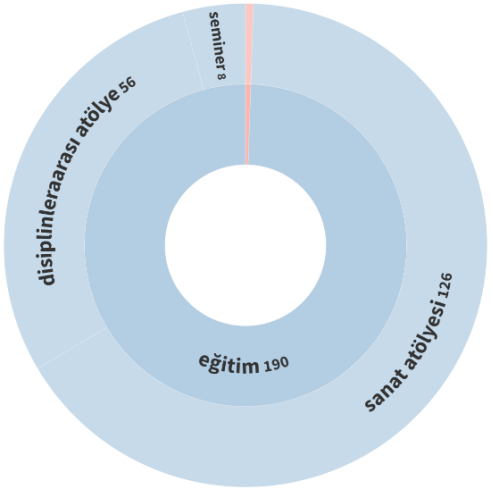

Yetişkinlere yönelik programlarda toplam 72 etkinlik içeriği, 94 eğitim içeriği olduğu görülmektedir (Tablo 12). Etkinliklerin içinde 38 konser/dinleti, sekiz film gösterim/performans, 26 söyleşi/imza günü içeriği bulunmaktadır. Etkinliklerin listelemesi yapılırken müzelerde gerçekleştirilen film gösterimlerini tek tek ele almak yerine film gösterimi yapan müzeler için sadece bir film gösterim başlığı açılmıştır, aynı şekilde düzenli aralıklarla imza günü düzenleyen müzelerden de sadece bir imza günü başlığı listelenmektedir. Bunu sebebi etkinlik içeriğinde değişiklik olmadan sadece sayısal oranda müzenin belirli etkinlik türüne odaklanması müzenin farklı ilgi alanlarına yönelik etkinlik düzenlediği anlamına gelmemesidir.

Tablo 12.

Çalışma grubunda yer alan müzelerin yetişkin programları

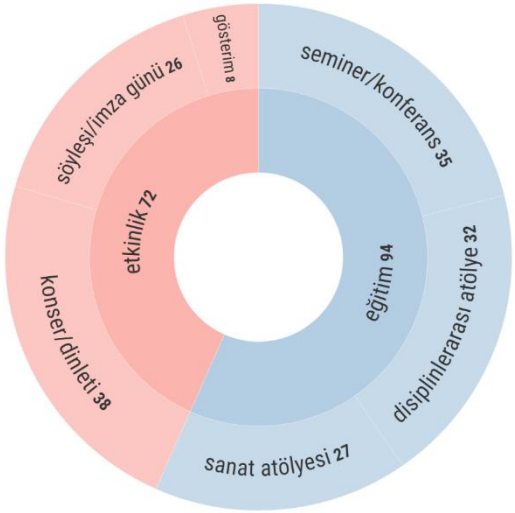

Seminerler

Müzelerin düzenlediği seminer/konferans türü etkinlikler katılımcıların etkileşimine kapalı, daha çok müzenin öğretici olarak bulunduğu ve katılımcının eğitim amaçlı tercih ettiği etkinlik türüdür. Tablo 1'de belirtildiği gibi çocuklara yönelik seminerler sınırlıdır. OMM Çocuk Akademi tarafından verilen Modern Sanat Seminerleri çocuklara yönelik seminerlere örnek olarak gösterilebilir.

Yetişkinlere yönelik seminerler ise belirli konular hakkında bilgi edinmek isteyen yetişkinlere kurs niteliğinde eğitim türleri olarak gerçekleşmektedir. Erimtan bir eğitim kurumuyla iş birliği halinde kimi konferans serileri düzenlemektedir. Öte yandan OMM sanatçılara yönelik kurslar/seminerler gerçekleştirmiştir. İstanbul Modern de belirli eğitim serilerini tüm yıla yaymaktadır. Arter de çağdaş sanat seminerlerine yer vermekte, aynı zamanda müzik, tiyatro gibi disiplinlerarası alanlarda da seminerler düzenlemektedir.

Sanat Atölyeleri

Sanat atölyeleri özellikle çocuklara yönelik etkinliklerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bir yıllık süreçte 126 çocuklara yönelik, 27 yetişkinlere yönelik sanat atölyesi içeriği uygulanmıştır. Yine yukarıda belirtildiği gibi aynı etkinliğin birden fazla uygulanması durumunda etkinlik adı sadece bir kez listelenmiştir. Çocuklara yönelik sanat atölyeleri arasında Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nin tematik olarak gerçekleştirdiği Yılbaşı etkinlikleri, anneler-babalar gününe özel olarak gerçekleştirilen tematik sanat atölyeleri bulunmaktadır. Ayrıca OMM'un yüz yüze Modern Sanat Seminerleri adıyla gerçekleştirdiği etkinlikler çevrimiçi ortamda gerçekleştirilirken sanat atölyesi olarak belirtilmiştir. İstanbul Modern çocuk atölyeleri hafta sonları olmak üzere düzenli aralıklarla gerçekleştirilmektedir. Arter'de de "Gez, Bak, Çiz", "Keşfet, Tasarla, öğren" gibi etkinlikler düzenli gerçekleştirilmekte ayrıca müze süreli sergilerinde bulunan eserleri öne çıkaran, onlardan ilham alan sanat atölyelere de yer verilmektedir.

Yetişkinlere yönelik gerçekleştirilen sanat atölyeleri arasında Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nin düzenlediği İspanya Büyükelçiliği iş birliğinde sanatçı atölyeleri ve İstanbul Modern'in gerçekleştirdiği "Sizin Perşembeniz" sanatçı atölyeleri bulunmaktadır. Bu listede aynı zamanda OMM tarafından gerçekleştirilen yorumlama etkinlikleri de bulunmaktadır. Ayrıca Arter tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen Yakın Bakış atölyeleri de müze sergilerinin yeniden, bireysel deneyimlerden yola çıkarak

yorumlanmasını amaçlamaktadır. Bu örnekler göstermektedir ki sanat atölyeleri belirli bir sanatsal bağlam çerçevesi çizerken bireylerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak üretim ve yorumlama pratiklerini geliştirmelerine odaklanmaktadır.

Disiplinlerarası atölyeler

Disiplinlerarası atölyeler katılımcıların etkileşimine açık ve sadece sanat ekseninde olmak yerine edebiyat, spor, ekoloji, bilim gibi farklı alanları da deneyimlemeye olanak tanıyan etkinliklerdir. Bu sebeple de hem müzenin deneyim odaklı olmasına hem de kendi uzmanlık alanın dışında farklı disiplinlerle etkileşime geçmesine olanak sağladığı için feminist perspektiften müze eğitimleri açısından en elverişlisi olduğu savunulabilir. Çalışma grubunu oluşturan müzelerden örneklerle çocuklara ve yetişkinlere yönelik disiplinlerarası eğitim programlarının yelpazesi aşağıda sunulmuştur.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nin farklı yaşlar için düzenlemiş olduğu "Arkeolojik Kazı Atölyesi" sanat ve sanat eseri üzerine çocukları konuşmaya iterek arkeoloji disiplini hakkında katılımcıların deneyim kazanmasını hedeflemektedir. Aile atölyeleri arasında bulunan "Organik Baskı Atölyesi" de ekoloji, dönüşüm gibi alanlarda aile içi katılımı teşvik eden etkinlikler arsındadır (Erimtan Instagram, 2024). "Geleceğin Koleksiyonerleri" isimli atölyede ise koleksiyonerlik üzerinde durulmuştur. "Antik Müzik Aletleri" atölyesinde geçmişte kullanılan müzik aletleriyle kurulan bağ katılımcıların müzik disipliniyle ilgili düşünmesine olanak sağlamaktadır. "Atık Malzemelerden Roma Tapınağı" ekolojik ve sürdürülebilir çevre konusunda katılımcılara farkındalık kazandırmayı planlamaktadır. Tüm bu etkinlikler sanatın farklı dallarıyla ve ekolojiyle birliktelik kurarken aynı zamanda "Hikayelerle Çocuk Yogası" atölyesi ise spor/sağlık disipliniyle müze eğitimini bir araya getirmiş ve müzenin kendi koleksiyonunun dışında kalan, müzede farklı ilgi alanlarından insanların toplanabilmesini sağlayan bir etkinliktir.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde yetişkinlere yönelik disiplinlerarası atölye örnekleri arasında özellikle 2023 yılı bahar ve yaz aylarında düzenli olarak gerçekleştirdikleri "Müzede Yoga" etkinliği ve "Müzede Sesle Meditasyon" atölyeleri gösterilebilir. Bu iki atölye de beden ve hareket unsurlarını müze içinde katılımcıların deneyimlemesini hedefleyen ve aktif katılım gerektirdiği için katılımcıların etkileşiminin yüksek olduğu etkinlik türleridir.

Odunpazarı Modern Müze'nin (OMM) çocuklara yönelik disiplinlerarası atölyeleri arasında Antik Mısır'da Beden Atölyesi", "Beden ve Hareket Atölyesi", ve Müzede Çocuk Yogası" etkinliği spor/sağlık disiplinlerini beden/hareket temalarını ele alan etkinlikleri arasındadır. Ayrıca müze Cumhuriyet'in 100. Yılına özel olarak sanat atölyelerinin içeriğini genişleterek Cumhuriyet temasını ele almıştır; bu durum çocukların tarihsel süreçler üzerine düşünerek sanatsal üretimini teşvik ettiği için bu etkinlik türleri de disiplinlerarası atölyeler olarak nitelendirilmiştir. "Cumhuriyetin Kadınları Atölyesi", "Cumhuriyet'in Şapka ve Kıyafetleri Atölyesi" bu etkinlikler arasındadır. Doğal boyalarla gerçekleştirilen aile atölyeleri, dönüşüm atölyeleri de ekoloji ve sürdürülebilir çevre konusunu odağına alan çalışmalardır. OMM tarafından düzenlenen disiplinlerarası atölyeler arasında dikkat çeken bir etkinlik olarak "Video ile Müzede Bir Hikâye" etkinliği gösterilebilir. Bu atölyede katılımcılardan stop-motion tekniğinde bir video oluşturmaları beklenmektedir. Bu sebeple bu atölyede farklı sanat disiplinleri kullanıldığı gibi farklı medyumların da kullanılıyor olması ve aynı zamanda teknoloji kullanımı açısından da birçok disiplini birbirine bağlamaktadır. Atölye ana kaynağını ise koleksiyondan almaktadır.

OMM disiplinlerarası yetişkin etkinlikleri arasında hareket ve beden atölyeleri spor/sağlık başlığı altında incelenebilir. Bunun yanı sıra müzenin çocuk atölyelerinden farklı olarak müze yetişkin atölyelerinde edebiyat ve mitoloji gibi farklı disiplinlere de yer verilmiştir. "Sözcüklerle Resim Atölyesi" içinde koleksiyonda yer alan sanatçıların hem resim hem şiirle olan ilişkilerine odaklanılarak sonrasında katılımcıların kendi seçtikleri bir şiirden yola çıkarak bir resim oluşturmaları beklenmektedir. Hem serginin farklı bir bakış açısıyla yorumlanması hem de katılımcıların kendi yapıtlarını üretmesi açısından kapsamı geniş olan bir atölyedir. "Güneşin Mitolojik Yolculuğu Atölyesi" sergiden yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu atölyede katılımcıların güneşin mitolojik anlamları üzerine tartıştıktan sonra kendi üretimlerine odaklanması hedeflenmektedir.

İstanbul Modern'in çocuklara yönelik disiplinlerarası atölyelerinden olan "Zeid'in Dünyasında" sadece etkinlik içeriği olarak değil gerçekleştirildiği alanın kendisine özgü oluşuyla da diğer atölye türlerinden ayrılmaktadır. Bu atölyede katılımcılar "keşif alanı" olarak adlandırılan alanda sanatçı Fahrelnisa Zeid'in üretim yolculuğunu keşfetmeye yönlendirilmektedir. Aynı zamanda müzenin düzenli olarak gerçekleştirdiği atölyelerden biri olan Sanat Çalışmaları Bize Ne Anlatır?" atölyesi de drama ve hikâye anlatıcılığı gibi farklı sanat pratiklerini deneyimlemeleri hedeflenmektedir. Bu etkinliklerin yanı sıra

görme engelli, işitme engelli ya da özel öğrenme gereksinimli çocuklara ve yetişkinlere yönelik düzenlenen etkinlikler de disiplinlerarası atölyeler arasında gösterilebilir.

İstanbul Modern'de yetişkinlere yönelik düzenlenen disiplinlerarası etkinlikler müze içi çeşitli ve atölye için özel tasarlanmış alanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler arasında 12 yaş ve üzeri katılımcılara açık olan Eco Art Lab'de gerçekleştirilen dönüşüm atölyeleri bulunmaktadır. Bu atölyeler doğa dostu tasarım çerçevesinde katılımcılar için bir deney alanı açmaktadır. Bu da üretim ekseninden sıyrılan atölyelerin deneyim ve öğrenme süreçlerine odaklanmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde Stüdyo Steam de kendi amacına hizmet eden bir alan olarak 15 yaş üstü katılımcıların farklı üretim yöntemlerinin, yenilikçi yaklaşımların sanatçı-katılımcı iş birliğiyle denenmesini sağlamaktadır. Müze ekoloji, doğa ve teknolojik yenilikleri müze içi deneyimlemeye ve denemeye açan farklı alanlar oluşturması açısından diğer müzelerden farklılaşmaktadır. Ayrıca müzede dans atölyeleri de düzenlenmekte, böylece müzik ve ritim alanlarına da yer verilmektedir.

Arter'in çocuklara yönelik gerçekleştirdiği atölyelerden disiplinlerarası olanlar arasında soyut resimler, drama ve hareket temalarının birleştirildiği "Kelimelerle Hareket Et!" atölyesi, ekoloji bazlı "Çevre dostu Tasarımlar" ve organik malzemelerle üretimde bulunulan "Akvaryum Bitkisi" atölyeleri, müze mimarisini inceleyecekleri "Bakış Açını Değiştir" atölyesi, heykel ve müziği bir araya getiren "Kendine Dön" atölyesi gibi birden fazla disiplini ele alan eğitimler düzenlemektedirler. "Kent Gezginiyle Bir Gün" atölyesinde ise şehir kurgusu içinde gerçekleşen sergi turunda çocukların çekmiş oldukları fotoğraflar atölye sonunda bir şehir krokisine dönüştürülmesi planlanmıştır. Arter çocuk atölyelerinin önemli bir özelliği olarak sergilere paralel olarak düzenledikleri atölyelerde belirli bir tema etrafında düşünme ve duyguları tanıma ve bu düşünce-duyguları aktarmada yeni yollar keşfetme ve deneme imkânı sunması gösterilebilir. Bu duruma örnek olarak "Burada İyi hissediyorum" atölyesi gösterilebilir.

Arter'in yetişkinlere yönelik atölyeleri incelendiğinde, çocuk atölyelerinde de görüldüğü gibi belirli bir duygu veya sergiyle de bağlantılı olan tema üzerine katılımcıların düşünmesi ve kendi hayatlarıyla bağlantı kurması beklenmekte, atölyeler genellikle farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle son bulmaktadır. Müzenin düzenlediği atölyeler arasında sergi kapsamında su kavramının tartışılmasıyla başlanarak deneyle sonlandırılan "Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için!" atölyesi, çocukluk masallarının paylaşıldığı meditasyon etkinliği "Mitokondri" atölyesi, kendi fotoğraflarını oluşturup, görüş alışverişine yer verilen deneysel fotoğraf atölyesi "Tuhaflıklar Anı", katılımcıların

içsel canavarlarını konu alan ve tel örgüler kullanarak üretimlerine odaklanan ve meditasyonla sonlanan "Tel Örgüler" atölyesi müzenin düzenlediği yetişkin atölyelerine örnek olarak gösterilebilir. Bu atölyelerin ortak özelliği üretimin kendisinden ziyade belirli bir konu etrafında tartışmak, fikir belirtmek ve bunu daha farklı ifade biçimlerini deneyimlemeyi amaçlıyor olmalarıdır. Sergiden yola çıkılarak atölyenin çerçevesini çizen temalar, özellikle kişilerin kendi hayatlarıyla bağ kurabileceği belirli duyguları ve metaforik anlamları içermektedir. Bu da bireysel deneyimler üzerine yoğunlaşabilmek için atölyelere esneklik sağlamaktadır.

Müzelerin eğitim ve etkinlik programlarında çeşitlilik sağlayabilmek adına var olan fiziksel olanaklarını kullanmaya özen gösterdikleri görülmektedir. İstanbul Modern ve Arter'de eğitim ve etkinlik biçimlerinde değişik pratiklere açık alanların tasarlandığı ve kullanıldığı görülmektedir. Müze etkinlik programlarında konser ve film gösterimlerinin düzenlenme sıklığı ve oranı söyleşi/imza günü gibi etkinliklere oranla daha yüksektir. Bu durum da etkinlik içeriklerini katılımcının pasif olarak rol oynadığı bir alanla kısıtlamaktadır. Müze içi ders ve seminerlerin uygulanma yöntemi ise belirli konularda her hafta gerçekleşen dersler şeklinde sistematik bir ilerleyiştedir. Ders ya da seminer dizilerinin düzenlenmesi müzenin bir eğitim alanı olarak kullanılmasında ona okula benzer bir işleyiş katmaktadır. Özellikle çalışma grubundaki dört müzenin seminer/ders içeriklerini belirli sayılarla sınırlı tutulduğu görülmektedir. Müzelerin eğitimlerini sanatsal üretim ve disiplinlerarası pratikler olarak iki grup olarak ele almak olanaklıdır. Çocuklar için düzenlenen atölyelerde sanatsal üretim atölyeleri ağır basmakta; yetişkinlere yönelik atölyelerde ise disiplinlerarası çalışmalar öne çıkmaktadır.

Müzelerin kapsayıcı eğitim programları

Müzelerin kapsayıcı kurumlar olabilmeleri için farklı topluluklara açık olmaları beklenmektedir. Bu topluluklar arasında sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar, marjinalleştirilmiş gruplar, engelliler, kadınlar ve çocuklar yer alır. Bu araştırma kapsamında feminist perspektiften inceleme yapılacağı için müzelerin uyguladıkları kadınlara yönelik eğitim biçimlerine odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle müzelerin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara ve engellilere yönelik düzenledikleri eğitimler hakkında da bilgi verilmektedir. Bununla birlikte feminist perspektiften müzelerin incelenişi kesişimsel bir araştırmayı yapmayı gerekli kılmıştır.

Müzelerin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara yönelik eğitim uygulamaları

Müzelerin ücret politikaları müze ziyaretçilerinin ve müze eğitimlerinin ulaşabileceği kitleleri belirlemektedir. Bu nedenle müzelerin ücretsiz uygulamalarına bu bölümde yer verilmiştir. Nisan 2024 bilgilerine göre Erimtan Sanat ve Arkeoloji müzesinde engelliler, 4 yaşından küçük çocuklar, er ve erbaşlar için ücretsiz giriş uygulaması bulunmaktadır. Bunlar dışında müzenin ücretsiz giriş günü uygulaması bulunmamaktadır. Müzede gerçekleştirilen "Askıda Müze Eğitimi Var" projesi, müzeye gelme olanağı olmayan bölgelerdeki çocukların müzeye ulaşarak müze eğitimi uygulamalarına katılmalarını amaçlamaktadır.

Odunpazarı Modern Müze 12 yaş altındaki çocuklara, engelli ve refakatçilerine ücretsiz giriş sunmaktadır. Ayrıca çarşamba günleri öğrencilere ücretsiz gün uygulaması bulunmaktadır. Müzede gerçekleştirilen eğitimler arasında müzenin düzenlediği okul turlarının devlet okullar için ücretsiz olarak gerçekleştirilmesi örnek olarak verilebilir.

İstanbul Modern engelliler ve 12 yaşından küçük çocuklar tarafından ücretsiz olarak ziyaret edilebilmektedir. Ayrıca Salı günler saat 10:00-14:00 arasında 18-25 yaş aralığındaki gençler için, perşembe günleri aynı saat aralığında ise tüm ziyaretçiler için ücretsiz olarak gezilebilmektedir. Müzenin okul gruplarına yönelik eser inceleme atölyeleri, Eco Art Lab'de, Stüdyo STEAM'de, ve Keşif Alanı'nda düzenlenen atölyeler ücretsiz olarak gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle müzede her yaştan katılımcının ücretsiz olarak yararlanabileceği eğitim programlarının uygulandığı görülmektedir.

Arter'de diğer müzelerden farklı olarak 24 yaş altı ziyaretçiler ve engelliler için ücretsiz ziyaret uygulaması bulunmaktadır. Ayrıca perşembe günleri saat sınırı olmaksızın müze ücretsiz olarak ziyarete edilebilmektedir. Ayrıca müze bulunduğu bölge itibariyle sosyo-ekonomik açıdan yüksek olmayan bir profile sahiptir. Bu çerçevede müze çevresindeki toplulukların müzeyle ilişkisini güçlendirmek adına ücretsiz üyelik uygulaması "Komşu Kart" projesi yürütülmektedir. Müze çevresinde bulunan iki mahallenin sakinlerini kapsayan bu uygulama müzenin yakın çevresiyle ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflediğini göstermektedir. Ayrıca ücretsiz olarak dört lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen "Teneffüs" projesi de farklı ekonomik gruplardan gelen öğrencilerin müze ve sanatla bağ kurmalarını amaçlamaktadır. "Müzede gerçekleştirilen "Öğle Arası" buluşmaları müze komşuları ve gönüllü katılımcılarla müze programlarının değerlendirilmesi için bir beyin fırtınası ortamı yaratmayı amaçlamaktadır.

Engellilere yönelik eğitim programları

Müzelerin engellilere yönelik ücretsiz ziyaret politikaları olduğu bilinse de müze eğitim programlarında engellilere yönelik ne gibi çalışmalar yapıldığı da kapsayıcılık açısından önemli bir konudur. Müzelerin engellilere yönelik çalışmaları hakkında da Nisan 2024'te müzelerin internet siteleri üzerinden edinilen bilgiler aktarılmıştır.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nin tekerlekli sandalye ile gezilebildiği bilgisi internet sitesinde mevcuttur. Ayrıca müze Parla Özel Eğitim Merkezi ile yaptığı iş birliği sayesinde her ayın ilk cumartesi günü özel gereksinimli çocuklarla atölyeler gerçekleştirmektedir. Odunpazarı Modern Müze'nin engellilere sunduğu fiziksel olanaklar arasında tekerlekli sandalyeyle ziyaret, engelli tuvaletleri ve bastonlu tabure eklindedir. Ayrıca görme engelliler için müzeye özel olarak tasarlanmış sesli navigasyon ve sesli betimleme uygulaması bulunmaktadır.

İstanbul Modern görmeyen ziyaretçilerinin önceden rezervasyon yapması halinde "Betimlemeli Sergi Turu" düzenlemektedir. Müzede ödünç taşınabilir tabure ve tekerlekli sandalye mevcuttur. Ayrıca ışığa duyarlılığı olan, epilepsisi bulunan ziyaretçiler için sergi alanlarının gerekli bölümlerinde uyarılar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra müze özel gereksinimli bireylere yönelik gereksinime bağlı olarak eğitim programları düzenlemektedir. Görmeyen katılımcılar için "dokunduğum renk", işitme engeli olan katılımcılar için "sanatın sözleri" ve özel öğrenme gereksinimi olan ziyaretçiler için "Buluşma" isimli öğrenme programları uygulamaktadır.

Arter de tekerlekli sandalyeyle ziyaret edilebilen ve engellilere özel tuvaletlerin bulunduğu bir müzedir. Müze sadece engellilere yönelik değil herkesin katılımına açık olarak sesli betimleme kullanılan duyu turları gerçekleştirmektedir.

Kadınlara yönelik eğitim programları

Çalışma grubunu oluşturan dört müzenin uygulamakta olduğu kadınlara yönelik eğitim programları içerikleri düzenli gerçekleştirilen projeler olduğu gibi kadınlar gününe özel tematik uygulamalar şeklinde de olabilmektedir.

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi 8 Mart 2024 Kadınlar Günü instagram duyurusunda güne özel olarak müzenin kadınlar tarafından ücretsiz olarak ziyaret edilebileceği bilgisini paylaşmıştır. Müze, kadınlar günü için sanatçı atölyesi de

düzenlemiştir. Ayrıca müzenin internet sitesinde, ziyaret sekmesinde belirtilen olanaklar arasında müzenin bebek arabasıyla ziyaret edilebileceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da küçük çocuğu olan annelerin sergileri daha rahat ziyaret etmelerini sağlamaktadır. Bebek arabalı ziyaret her ne kadar kadın ziyaretçilerle sınırlı kalmıyor olsa da feminist perspektiften kadınların müze içi hareketinde önemli bir unsur olarak kabul edilebilir. Müze içi çocuk ve ebeveynlere yönelik gerçekleştirilen etkinlikler de çocuk-anne özelinde incelenebilir ve kadınlarla çocuklara müze içi atölyelerden yararlanma olanağı olarak yorumlanabilir.

Odunpazarı Modern Müze de Mart 2024 Kadınlar Günü'nde kadınlara özel rehberli sergi turu düzenlemiştir. Ayrıca 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı temasında gerçekleşen atölyelerden biri olarak "Cumhuriyetin Kadınları" Atölyesi gerçekleşmiştir. Bu atölye çocuklara Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli kadın figürleri ele alınmıştır. Müzenin tematik etkinliklerinin yanı sıra kadınlara yönelik düzenli olarak gerçekleştirdiği eğitim programlarına rastlanmamıştır.

İstanbul Modern'in kadınlara yönelik eğitim programları arasında tematik olarak gerçekleştirdiği 8 Mart etkinliklerinin yanı sıra eğitim programları da bulunmaktadır. Bu programlardan ilki "Bir Hayalin İzinde" isimli 9. Sınıf kız öğrencilere fırsat eşitliği sağlamayı hedefleyen projedir. Bir eğitim-öğretim yılını kapsayan proje farklı ilçelerde 9. Sınıfta okuyan kırk kız öğrencinin sanatsal olarak gelişimini kadın sanatçıların da desteğiyle sağlamayı amaçlamaktadır. Müzenin toplumsal cinsiyet eşitliğini odağına alan bir diğer projesi de "Kadın Sanatçılar Fonu"dur. Kadın sanatçıları desteklemek ve görünür kılmak amacıyla kurulan bu fon müzenin kadın sanatçıların eserlerini koleksiyonuna eklemesini kapsamaktadır. Ayrıca müzede gerçekleştirilen "Anne Çocuk Sanat Etkinlikleri" müzeye erişimi sınırlı anne ve çocukları yerel yönetimler ve STK'larla iş birliği yaparak müzeyle buluşturmayı hedeflemektedir.

Arter'de düzenlenen eğitim programlarının ise herkese açık olduğu vurgusu bulunmakla birlikte müzenin kadınlara özel etkinlikler düzenlediğine ilişkin internet adresi üzerinden bilgi edinilememiştir.

Müze eğitimcilerinin kapsayıcı ve feminist müzeciliğe ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci çalışma evrenini Türkiye'deki sanat müzelerinde görev yapan müze eğitimcileri oluşturmaktadır. Araştırmada müze eğitimcilerine ulaşılmadan önce Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'na başvurularak 06/11/2023 tarihli 224 karar sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Ardından evreni temsil edebilmesi adına farklı şehirlerden müzelerin müze eğitimcileriyle araştırma kapsamında görüşme yapılması konusunda e-posta yoluyla iletişim kurulmuştur. Dört müze eğitimcisi araştırmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Görüşmeler müze eğitimcilerinin uygunluk durumuna göre belirlenen tarihlerde yüz yüze, ya da çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında müze eğitimcilerinin isimlerinin saklı tutulacağı bilgisi verilmiş ve müze eğitimcilerinden onam formu alınmıştır. Ayrıca görüşme boyunca ses kaydı alınarak görüşmeler yazılı hale getirilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında görüşme soruları belirli temalar halinde oluşturulduğu için herhangi bir bilgisayar programı kullanılmadan ses kayıtları üzerinden araştırmacının temaya ait kod ve kavramları belirlemesiyle veriler analiz edilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen bulgular dört başlık halinde incelenmiştir:

1. "Kapsayıcı müze" kavramını kendi ifadelerinizle tanımlar mısınız? Böyle bir müze kimleri/hangi grupları kapsamaktadır?

2. Çalıştığınız müzede eğitim politikasında kapsayıcılık kavramı bulunmakta mıdır? Bunun içinde kadınlara yönelik eğitimler veya feminist temalar ayrıca belirtilmekte midir?

3. Bir müze eğitimcisi olarak müzede kapsayıcı bir eğitim ortamı oluştururken karşılaşılan zorlukların neler olduğunu düşünüyorsunuz?

4. Bir müze eğitimcisi olarak müzelerde uygulanan müze eğitimlerinin daha kapsayıcı olmasında etkili olabilecek yöntemler neler olabilir?

5. Son bir yılda düzenlenen yetişkin eğitimlerini göz önünde bulundurduğumuzda eğitim uygulamaları hangi amaçlara göre belirlenmektedir?

Müze Eğitimcilerinin müzelerde kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri

Görüşmecilere ilk olarak kapsayıcılık kavramını nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Müze eğitimcilerinin ortak görüşü müze eğitimlerinin sadece çocuk ve okul grupları için değil gençler ve yetişkinleri için de ilgi çekici olması gerekliliği yönündedir. Müze

eğitimcilerinin kapsayıcılık kavramıyla ilgi kurdukları kavramlar arasında aşağıdakiler öne çıkmaktadır:

Tablo 13.

Müzede Kapsayıcılık Alt Temaları

Tema	**Alt temalar ve ifadeler**
Müzede kapsayıcılık	Erişilebilirlik
	Disiplinlerarasılık
	Düşük sosyo-ekonomik gruplarla çalışmak
	Farklı kurumlarla birlikte çalışmak

Hem müzenin kapsayıcılık politikasını hem de müze eğitim programlarının içeriğini belirleyen unsurlar bulunmaktadır. Müze eğitimcileri aşağıda örneklendirildiği gibi toplumun bütün kesimlerini kucaklayan bir müzenin kapsayıcı olduğu görüşündedir.

"…engelli bireyleri, küçük yaş çocukları, bebekli anne-babaları, polisleri, yani kapsayıcı müze kavramı bir hayli geniş, kadın, yaşlı, genç demeden birçok farklı kitleye hitap eden ve bu noktada da erişebilirliği olan bir müze." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

Öte yandan belirli alanlara kimi vurguların yapıldığı da saptanmıştır. Bunlar arsında disiplinlerarasılık kavramı bulunmaktadır. Disiplinlerarasılık teması iki ana kavram çerçevesinde ele alınmıştır. Bu iki tema, müze eğitiminde disiplinlerarası eğitim alanlarının önemi ve farklı disiplinlerde çalışan sanatçılara yer vermenin önemi olarak belirlenmiştir.

"… sanatın çevresinde diğer disiplinlerin nasıl göründüğünü göstermek…" (M1 kodlu müze eğitimcisi)

"… farklı kültürlerden, farklı disiplinleri kullanan sanatçıların eserlerinin sergilendiği…" (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Toplum içinde farklı kesimlere ulaşmak teması etrafında sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar, kent dışında bulunan gruplar şeklinde iki grup oluşmuştur.

"… özellikle dezavantajlı çocuk grupları, gençlik grupları, genç kızlar, kadın grupları…, Anadolu'daki köy okulları ile online olarak sanat programlarını taşıma …" (M2 kodlu müze eğitimcisi)

"…farklı sosyo-ekonomik arka planlara sahip olan ziyaretçiler…, farklı kültürlerdeki katılımcılar" (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Farklı kurumlarla birlikte çalışmak olarak belirtilen kavram müzeye ulaşması zor olan grupları müzeye getirebilmek için kurulan iş birliklerini kapsamak bağlamında kullanılmıştır. Müzenin kapsayıcılığını etkileyen noktalardan biri de müzelerin başka kurumlarla kurdukları iş birliği biçimleridir.

"…sivil toplum kuruluşları (STK'lar), yerel yönetimler, spor kulüpleri, aile ve sosyal hizmetlerle ilişkiler…" (M2 kodlu müze eğitimcisi)

Müze eğitimcilerinin kadınlara yönelik kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri

Müzelerde gerçekleştirilen kapsayıcı etkinlik ve eğitim programları arasında özellikle feminist perspektiften hazırlanmış ve kadınlara yönelik eğitimler ve müze içi eğitim politikaları üzerine müze eğitimcilerinden görüşler alınmıştır. Müze uzmanları, müzelerde kapsayıcı etkinliklere yer verdiklerini özellikle de özel gün ve haftalarda tematik etkinlikler gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri düzenlediklerini belirtmişlerdir.

"…kadınlar günü, anneler günü, engelliler haftası gibi özel günlere özel etkinlikler yapıyoruz." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

"8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü hiç kaçırmayız. Farklı bir tema, sanatsal tema, özel atölye çalışması mutlaka programa konur." (M2 kodlu müze eğitimcisi)

Öte yandan müze içi eğitim politikalarında kadına yönelik belirli bir madde olup olmadığı sorulduğunda bir müze eğitimcisi eğitimde fırsat eşitliği ilkesinden bahsetmiştir.

M1: "Özellikle eğitimde fırsat eşitliği temel ilkelerimizden biri." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

Tam olarak müzelerin eğitim politikalarına ilişkin müze eğitimcilerinden bunun dışında net bir yanıt gelmese de müze içinde kadınlara yönelik geliştirilen programlar hakkında bilgi vermişlerdir. Bu konuya ilişkin aşağıdaki temalar saptanmıştır:

Tablo 14.

Kadınlara Yönelik Program İçerik Temaları

Tema	**Alt temalar ve ifadeler**
Müze içinde kadınlara yönelik geliştirilen programlar	Dezavantajlı kadın grupları ve kız çocukları
	Sanatçı kadınlar
	Sergilerle ilintili olma
	Anne-çocuk eğitimi

Dezavantajlı gruplara yönelik gerçekleştirilen etkinlikler arasında aşağıda verilmiş örnek gösterilebilir.

"Lise öğrencisi genç kızlar için uzun süreli bir program." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

"STK'lar, yerel yönetimler ve Aile Bakanlığı'na bağlı kurumlarla çalışıyoruz." (M2 kodlu müze eğitimcisi)

Ayrıca müzelerde anne-çocuk eğitimleri de kapsayıcı feminist etkinlikler arasında müze eğitimcileri tarafından gösterilmiştir.

"merkezden uzakta yaşayan anne-çocuk programı… ekonomik koşulları biraz daha ortalamanın altında olan aileler…yerel yönetimlerle iş birliği yapıyoruz."(M1 kodlu müze eğitimcisi)

"…müzede ebeveyn atölyesi… anne-baba katılma zorunluluğu yok, çok sık anneanne-torun, dede-torun, amca-yeğen şeklinde katılımlar da oluyor." M3 kodlu müze eğitimcisi)

Müzede ebeveyn atölyesi bir yandan da kadın-çocuk vurgusu yeniden gözden geçirmek açısından önemli görülmektedir. Katılımcılara yönelik kapsayıcı feminist çalışmaların yanı sıra sergi içinde, sergiyle bağlantılı eğitim programlarında da feminist yaklaşımlar gösterildiği de bir müze tarafından aktarılmıştır.

"sergilerde feminizmle alakalı bir tema oluşturulduğu noktada feminizmle alakalı etkinlikler gerçekleştiriyoruz." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Kadın sanatçılara yönelik programların da müzenin feminist politikalarından biri olarak görülebilmektedir. Bu doğrultuda aşağıda belirtildiği gibi müzenin kadın sanatçılara yönelik teşvik programı aktarılmıştır.

“kadın sanatçıların üretmelerini desteklemek ve sürdürülebilir bir çalışmaya katkı sağlamak, … kadın sanatçıların yapıtlarının sayısını artırmak ve onları koleksiyonda görünür kılmak.” (M1 kodlu müze eğitimcisi)

Müzelerin genel olarak eğitim politikalarında kadına yönelik bir vurgu olup olmadığı sorusunun yanıtı netleşmemiş olsa da müzelerde düzenli olarak kadına yönelik etkinlikler gerçekleştirildiği bilgisi edinilmiştir.

Müzelerde kapsayıcı eğitim ortamları oluştururken karşılaşılan zorluklara ilişkin görüşleri

Müze eğitimcilerine bu soru sorulurken görüşmenin yarı yapılandırılmış tekniği dayanak alınarak soruya ekleme yapılmıştır. Bu eklemenin içeriği Türkiye’de yeni açılacak bir müzenin karşılaşacağı zorlukların neler olabileceğine dair görüşlerin alınmasına yöneliktir. Böyle bir değişiklik yapılmasının nedeni ise görüşmeye katılan müze eğitimcilerinin kapsayıcılık açısından karşılaşılan zorlukların daha çok ilk dönemlere ait olduğunu düşünmesidir. Bu doğrultuda genişletilen soruya alınan cevaplardan üç alt tema ortaya çıkmaktadır:

Tablo 15.

Müzede Kapsayıcı Eğitimde Zorluklar Alt Temaları

Tema	**Alt temalar ve ifadeler**
Müzelerde kapsayıcı eğitim ortamları oluştururken karşılaşılan zorluklar	Ulaşım zorluğu
	Bütçe
	Farklı grupların ilgisini çekmek

Sanat müzeleri genel itibariyle merkezi konumlarda açılıyor olsa da büyük şehirlerde uzak ilçeleri, köy okullarını müzelere çekebilmek önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ulaşım maliyetlerinin yüksek olması da okul gruplarının, ya da aile ziyaretlerinin gerçekleşmesinde, müzelerin uzak bölgelere ulaşabilmesinde zorluk olarak görülmektedir.

“…ulaşımın engel teşkil etmesi, uzak ilçeler…, bir faktör de ulaşım maliyetlerinin artması. Çünkü servisler sıkıntı olabiliyor.” (M1 kodlu müze eğitimcisi)

Özellikle müzenin kapsayıcı eğitimlere yer verebilmesi için atılan ilk adımlardan biri olarak bütçenin doğru planlanması olduğuna dair görüş belirtilmiştir. Yeni açılan

müzelerin bütçeyi nasıl sağlayacağı, nerelerden yararlanacağı ilk karşılaşacağı zorluklardan biri olarak görülmektedir.

"Bir müzeyi kapsayıcı bir müze haline getirebilmek için tabi ki de bir bütçeye ihtiyaç var. Bu bütçeyi oluşturmak, gerekli yerlerden bulmak da aslında bir probleme neden olabilir." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Farklı kesimlerin ilgisini çekmek bütün müze eğitimcilerinden alınan ortak cevap olmuştur. Müze eğitimcileri kent içinde kendi mahallelerinden başlayarak daha uzak ilçelere kadar birçok kişinin kentlerindeki sanat müzesinin etkinlik ve eğitim programlarından haberdar olmasının, müzenin sadece belirli kesimlere değil herkese açık bir kamusal alan olduğunun benimsenmesinin en zaman alıcı ve zorlayıcı etmen olduğunu belirtmektedirler.

"İnsanları çekmek, bunu duyurmak en büyük problemlerden biri bence. Müzeler biletini alıp gezeyim dediğimiz yerler oluyor. Bu anlamda yeni kurulmuş bir yerin özellikle eğitim anlamında zorlanabileceği noktalardan biri insanlara ulaşmak olabilir." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

"Çağdaş sanatta… yetişkinler daha mesafeli. Ben bunu bilmiyorum, anlamıyorum, bana hitap etmiyor, kendimi buraya ait hissetmiyorum diye düşünerek aslında bu tür müzelere gelmekten çekiniyorlar." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

"…kendimizi okullara tanıtmak, kurumlara tanıtmak daha zaman alan daha zor bir süreç." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

Bu veriler ışığında Türkiye'de sanat müzelerinin kapsayıcılık bağlamında karşılaştıkları zorluklar müze ziyaretçisinin çeşitliliğini arttırmak olarak ana bir başlıkta toparlanabilir. Bu çeşitliliği artırmak için müzelerin uzak ilçelere ulaşabilmek, eğitimlerini ve etkinliklerini tanıtabilmek çözüme kavuşturmaları gereken ilk unsurlar olarak betimlenmektedir.

Müze Eğitimcilerinin kapsayıcı müze eğitimi uygulamalarına ilişkin önerileri

Müze eğitimcileriyle görüşme esnasında bir önceki sorunun yeniden yapılandırılması sebebiyle bu soruya da aynı ekleme yapılmış ve müze eğitimcilerinden Türkiye'de yeni bir sanat müzesi açılması durumunda o müzeye ve müze eğitimcilerine önerilerde bulunmaları istenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen cevaplar aşağıda belirtilen temalar ve alt temalar etrafında toplanmıştır.

Tablo 16.

Müze Eğitim Uygulama Önerileri Alt Temaları

Tema	**Alt temalar ve ifadeler**
Müze Eğitimcilerinin kapsayıcı müze eğitimi uygulamalarına önerileri	İş birliği sağlamak
	Ücretsiz eğitim ve ziyaret
	Dezavantajlı gruplara yönelik içerikler
	Kaynak ve eğitim çeşitliliği
	Müzede hizmet içi eğitim

Müze eğitimcilerinin dördünden de elde edilen sanat müzelerinin kapsayıcılık uygulamalarını geliştirme önerisi öncelikle farklı kurumlarla, okullarla iş birliği oluşturmak şeklindedir. Müze eğitimcileri bu öneriyi kendi deneyimlerinden yola çıkarak güçlendirmektedir.

"İş birlikleri ilk girişimler olmalı tüm müzeler için. O şehrin belediyeleriyle olan iş birlikleriyle de önemli." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

"İletişim kanalının sıcak olması, onları bir kere geldikten sonra zaman zaman ziyaret etmek çok önemli. Kurumları sürekli takip etmek." (M2 kodlu müze eğitimcisi)

"Müzelerin daha çok, daha fazla dernekle içli dışlı çalışıyor olmaları." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

"STK'larla çalışmak, iş birlikleri yapmak, öğretmenlerle iş birlikleri yapmak, okullarla iş birlikleri yapmak, belediye ve devlet üzerinden MEB, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile iş birliği yaparak hem çevresindekilerle hem de çevresi dışındakilerle iletişimini sağlayabilecektir." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Bir diğer öneri olarak müzelerin ücretsiz etkinliklerinin ve ziyaretlerinin olmasının müzeye farklı sosyo-ekonomik kesimlerden insanların gelmesi için müze eğitimcilerinden gelen öneriler arasındadır.

"Belli günlerde ücretsiz müze ziyaretleri yapabiliyor olmaları, bunun duyurulması, ya da bu eğitimlerin belki ayda bir ya da imkân varsa daha fazla ücretsiz sunulması." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

"Daha uygun fiyatlı hatta mümkünse ücretsiz bir günü olan belli bir yaş altına ücretsiz olan, etkinliklerin de daha uygun fiyatlı olacağı müzeler aslında herkes tarafından da erişilebilir olacaktır." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Herkese ulaşılabilmesi noktasında ücret politikalarının yanı sıra müzelerin erişilebilir eğitim politikalarının olması da önerilmektedir. Bu bölümde sadece engellilere yönelik eğitimler değil sosyo-ekonomik sebeplerle dezavantajlı olan gruplara yönelik eğitimler de ele alınmıştır.

"Özel eğitim önemli… Bu programlara başlamadan önce bu kurumları ziyaret etmek, kurumların eğitim programlarını incelemek, öğretmenleriyle bir araya gelip ihtiyaçları belirlemek." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

> Dezavantajlı gruplar arasında engellilerle ücretsiz eğitimler gerçekleştirilmesi… geçim kaynağı olmayan kadınlara yönelik kadınlar matinesi düzenlemek gibi…, ev hanımı diye tanımladığımız çocuk sahibi annelerin daha çok müzelere getirilip bu kültürü edindirilmesi gerekiyor. (M2 kodlu müze eğitimcisi)

Öte yandan kapsayıcılık bakımından en önemli noktalardan biri farklı ilgili alanlarına yönelik içerikler üretebilmek. Özellikle teknolojinin yardımıyla kaynak çeşitliliği arttırılabileceği ve bu sayede müzenin bulunduğu kent dışında ziyaretçilere ve katılımcılara ulaşılabileceği şekilde kaynak geliştirmesi de önerilmiştir.

"Kaynak çeşitliliği önemli bir kapsayıcılık bence. Teknolojiden yararlanmak, daha etkileşimli bir sergi gezisi sağlayabilmek. (M2 kodlu müze eğitimcisi)

> "Çevrimiçi etkinlikler sayesinde sadece müzenin bulunduğu şehirden ziyade farklı şehirlerde, hatta farklı ülkelerdeki insanlar da bu müzelerden haberdar oluyor ve burada neler sergilendiğine dair fikir edinebiliyorlar ki bu da çok kıymetli bence. ...ayrıca çevrim içi etkinliklerin ücretsiz olması gerektiğini düşünüyorum." (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Müze eğitimcilerinden sadece biri tarafından önerilen ve gelecekte önemli bir müze eğitim alanı olacağı düşünülen konu ise, müze çalışanlarının kapsayıcılık konusunda kullanacakları dili nasıl belirleyeceklerine, sergi ve etkinlik içeriklerini nasıl oluşturacaklarına yönelik hizmet içi eğitim alınmasıdır.

> Müze çalışanlarına aslında bu tür eğitimler alarak farklı yapabilirliklerdeki kişilerle iletişim, ya da farklı kültürlerle iletişim, yani neye dikkat edilecek, neyi söylerken dikkat edilmesi gerekiyor, ne nasıl söylenmeli üzerine iletişim eğitimleri alınması bir müzeye kapsayıcı müze denmesiyle alakalı bir farkındalık yaratmak üzerine müze çalışanlarının eğitim alması gerekiyor. (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Müze eğitimcilerinin uyguladıkları müze eğitimlerinin amaçlarına ilişkin görüşleri

Müze eğitimcilerine yarı yapılandırılmış görüşmenin son sorusu olarak bir yıllık eğitimlerine odaklanmaları halinde eğitimlerin içerik ve amaç bakımından nasıl bir yol izledikleri sorulmuştur. Müze eğitimcileri son bir yıl özelinde cevaplandırmak yerine müze içi eğitim politikaları kapsamında cevaplamayı daha uygun görmüşlerdir. Bunun sebebi olarak da eğitimlerin genel bir örüntü içinde ve belirli amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gösterilebilir. Müze eğitimlerinin amaçları arasında müze eğitimcilerinden alınan cevaplardan aşağıdaki temalar oluşturulmuştur.

Tablo 17.

Müze Eğitimlerinin Amaçları Alt Temaları

Tema	**Alt temalar ve ifadeler**
Müze eğitimcilerinin uyguladıkları müze eğitimlerinin amaçları	Koleksiyonla ziyaretçi arasındaki bağ
	Toplanma/sosyalleşme ortamı oluşturmak
	Demokratik topluma katkı sağlamak

Müze eğitimcileri müzenin koleksiyonuyla ya da sergilerle ziyaretçinin bağ kurmasını, serginin kendi deneyimlerle ilişkilendirilmesi için sergilere paralel etkinlikler, eğitimler tasarladıklarını aktarmışlardır.

"Koleksiyonumuzu ziyaretçiyle nasıl paylaşabiliriz, koleksiyonla ziyaretçi arasında nasıl bir bağ kurabiliriz…" (M1 kodlu müze eğitimcisi)

"Koleksiyonu ya da süreli sergileri baz alıyoruz. Yani bundan yola çıkarak eğitim tasarlıyoruz." (M3 kodlu müze eğitimcisi)

Müze eğitimcilerinin bu soru içinde vurguladıkları noktalardan biri ise müze eğitimlerinin bireylerin toplanması ve sosyalleşmesi için önemli bir alan yaratması yönündedir. Bu durum da katılımcıların müze etkinliklerine düzenli katılımını ve kendini güvenli bir ortamda hissetmesini sağlamaktadır.

"Birleştiren nokta aslında hiçbir leyden anlamayan biri de geldiği zaman burada ilk defa bir şeyle karşılaştığı zaman çok mutlu ayrılıyor." (M2 kodlu müze eğitimcisi)

Ayrıca burası insanların sosyalleşmek için geldiği bir alan oluyor… Atölye ortamımız neşeli ve müze ortamından da biraz daha uzaklaşıp müzik eşliğinde

> ufak atıştırmalıklarla çay kahve eşliğinde yetişkin atölyeleri yapıyoruz. Bu da aslında o sosyalleşme ortamını sağlayan unsurlardan biri. (M3 kodlu müze eğitimcisi)

> Aslında farklı deneyimleri olan, farklı geçmişleri olan insanlar bir araya gelip, kabaca özetlemek gerekirse bir tema etrafında herkesin kendi yorumunu yapabileceği, herkesin kendi bakış açısını aktarabileceği ortamlar yaratmayı hedefliyoruz. (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Müze eğitimlerinin amaçları ve içerikleriyle ilgili olarak son olarak değinilen tema demokratik bir toplum yaratmak olarak belirlenmiştir. Müze eğitimcilerinin vermiş oldukları cevapların yorumlanmasıyla elde edilen bu tema, müze eğitimcilerinin bireysel gerçekleşen bir atölye kapsamında ulaşmak istediği bir sonuç olarak sunulmamaktadır. Aksine müze eğitimcilerinin müze eğitim politikalarından yola çıkarak bu soruyu cevaplarken müze eğitimlerinin uzun vadeli beklendik sonuçlarına dair belirtmiş oldukları üzerinden yapılan yorumlamalarla bu tema içine alınmıştır. Aşağıda belirtilen müze eğitim amaçları müzelerin tek bir sergi veya eğitimle ulaşamayacakları ama uzun vadede ulaşılacak olan sadece müzenin değil aynı zamanda toplumun da yararına sonuçlanacak bir durumdur.

"Eğitim misyonumuz var. Sanatçı yetiştiren bir kurum değiliz ama sanat izleyicisi yetiştirmek üzerine büyük bir çabamız var." (M1 kodlu müze eğitimcisi)

"Hayatının bir parçasında ve bir noktasında kendinden bir şey bulup bunu hayata geçirmesini sağlıyoruz. Yani insan odaklı sanat diyebiliriz." (M2 kodlu müze eğitimcisi)

> Katılımcılar hem kendi geçmişlerini, kendi pratiklerini, kendi deneyimlerini aktarabilirken hem de kendilerine de bir şey katabiliyorlar. Yani yürütücü de her zaman atölyeden kendisine bir şey katarak ayrılıyor. Bu demokratik ortamı sağlamak bizler için çok kıymetli. (M4 kodlu müze eğitimcisi)

Yarı yapılandırılmış görüşmeler sayesinde Türkiye'deki sanat müzeciliğinin ve sanat müzelerinde gerçekleşen müze eğitimlerinin derinlemesine güncel bir betimlemesinin yapılması olanağı sağlanmıştır. Bu görüşme sayesinde 2024 yılında Türkiye sanat müzelerinde kapsayıcılık kavramının nasıl algılandığı, kapsayıcılık kapsamında kadınlara yönelik etkinliklerin neler olduğu, kapsayıcılık konusunda müze eğitimcilerinin karşılaştığı zorlukların neler olduğu, kapsayıcı müze eğitimlerine yönelik öneriler ve kapsayıcı eğitim politikalarının içerdiği ana unsurlar hakkında bilgi edinilmiştir.

BÖLÜM 4

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Tarih boyunca kadının çokkültürlü toplumlarda nerede durduğu erkeğin konumu doğrultusunda belirlenmiştir. Kadının toplum içinde çalışması uygun görünen işler, bulunmasına izin verilen kamusal alanlar, evin içinde kendisine ait olmayan ama sorumluluğu ona bırakılmış odalar. İkinci Dünya Savaşı büyük kayıplara ve yıkımlara sebep olmuştur, fakat bunun içinde yeni filizlenen kadın görünürlüğünün de artmasına katkı sağlamıştır. Bugün artık kadının konumu tartışılırken kadının kendisi için bırakılan alanlarda değil her alanda aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Doğal afetler, savaşlar, iklim krizi ve göç nedeniyle daha da karmaşık hale gelecek olan kültürel çeşitlilik hali kadının farklı kültürler içindeki durumunu yeniden düşünmeye ve tartışmaya açmaktadır. Baskın yapının içinde kadınların görünürlükleri için mücadeleleri devam etse de kimi kültürlerin ve toplulukların kadın hakları konusunda adım atması, bilinçlenmesi ve kadınların daha özgür hale gelmesi gerekmektedir. 21. yüzyılda dahi kadınların istihdamında, ev içi haklarında, kamusal alanlardan yararlanış biçimlerinde tartışılan sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar özellikle istihdam alanında cam tavan metaforuyla aktarılmış; fakat kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları sorunların karmaşık ve günlük hayatın içinde görünmez hale gelmiş yapısı metaforun cam labirent olarak adlandırılmasını gerekli kılmıştır (Carli ve Eagly, 2016).

Sanat alanında dünyada 60'lı yıllardan itibaren, Türkiye'de ise 90'lı yıllarla birlikte kadınların sanatının görünür hale gelmesi önemli bir durumu da gündeme getirmiştir. Kadınların sanat dünyasına girmeleriyle birlikte "en iyi", "en güzel" "başyapıt" kavramlarının gerekliliği tartışılmış; bunun yerine kişisel deneyimleri öne çıkaran, çok sesli ve dayanışmayla büyüyen bir sanat alanı ortaya çıkmıştır. Feminist sanat, sanatın kendisini dönüştüren bir alan olarak görülebilir. Bu sebeple de "iyi" sanatın ne olduğuna karar veren kurumlardan biri olan müzelerde kadınların varlığı kritik derecede önemlidir.

Kadınların kamusal alan olan müzelerde yer alış biçimleri üç ana başlıkta toparlanabilir: Müzelerde kadın istihdamı, sanatçı olarak kadının müzedeki konumu ve ziyaretçi bağlamında kadınların müze deneyimleri. Kadınların toplanabileceği, kendi deneyimlerini tartışabilecekleri, toplumsal yapı içinde yalnızlaştırılmak yerine önemlerini fark edebilecekleri bir kamusal alan olarak müzelerde kadın çalışmalarının ziyaretçi boyutu da önemlidir.

Araştırma özellikle kadınların kendi sanatlarını ve kadın kültürünü aktarmalarında en uygun müze türlerinden biri olan sanat ve çağdaş sanat müzelerini kapsamaktadır. Müzeler tanımı itibariyle herkese açık ve kapsayıcı alanlardır. Ayrıca müzeler bir parçası olan ya da köklerinin dayandığı kültürel mirasın topluluklarıyla birlikte çalışmayı etik olarak doğru bulmaktadır. Kadınların da kültürlerini aktarabilecekleri, sergileyebilecekleri, yorumlayabilecekleri bir alan olarak müzeler kadınlara sanatçı, çalışan ve ziyaretçi olarak kapılarını açmaktadır. Türkiye'de sanat galerileri, sanat müzeleri ağırlıklı olarak vakıflara, özel şirketlere aittir. Araştırma kapsamında verilen sanat müzeleri listesine ek olarak belediyelere ait birçok sanat galerisi olduğu da bilinmektedir. Türkiye sanat müzelerinin özellikle 2000'li yıllarla birlikte artışı, 90'lı yıllarda feminist sanatta Türkiye'de yaşanan gelişmelerin bir yansıması olarak görülebilir. Sanatta söylenecek yeni sözler ve aktarılacak deneyimler yeni müzelere ihtiyaç duyulmasını sağlamış olarak yorumlanabilir.

Sanat müzelerini ücret politikaları da müzelerin kapsayıcılığını önemli noktada etkilemektedir. Özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı kadınların müzelere gelebilmesi hedefleniyorsa müzelerden ücret politikalarını buna göre belirlemesi beklenmektedir. Müzelerin ücretsiz olmasa da ücretsiz gün uygulamaları düzenlemeleri gerekmektedir. Müzelerde kadın istihdamına ilişkin Türkiye sanat müzelerinin resmini çizebilmek için yeterli veri olmasa da bu müzelerde çalışan kadınların sayıca fazla olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu araştırmada müzelerde kadın sanatçı oranlarının yüzde otuzlarda kalmasının nedenleri üzerinde durulmamıştır. Bu araştırmada nicel veriler sadece durumu betimlemek adına sunulmuştur.

Feminist perspektiften müzelerin ve müze eğitim politikalarının incelenmesinde özellikle Hein'ın (2010), Clover ve Sanford'ın (2016) çalışmaları yol gösterici olarak kullanılmıştır. Bu sebeple deneyim odaklı kapsayıcı müze eğitimi gerçekleştirebilmek için müzelerin mekân kullanımı da önemsenmiştir. Ders anlatımına uygun sıra şeklinde oturma düzenin olduğu alanlar kişilerin bir araya gelerek müzeyi bir toplanma alanı olarak kullanmasını engelleyeceğinden daha çok herkesin birbirini görebileceği oturma

düzenlerinin tercih edilip edilmediği, ya da müzelerde birlikte ortak bir üretimi destekleyen mekanların olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada incelenen dört müzenin olabildiğince farklı mekanlarda (bahçeler, müze içi alanlar, müze içi üretime bağlı değişkenlik gösteren atölyeler gibi) etkinliklerini gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının müzelerde incelenmesini sağlayan en önemli kavramlardan biri kesişimselliktir; bu da aslında müze eğitim programlarında disiplinlerarasılıkla sağlanmaktadır. Bu yüzden araştırmada müzelerin eğitim içerikleri de analiz edilmiştir. Müzelerde gerçekleştirilen programlar etkinlikler ve eğitimler olarak ikiye ayrılmıştır. Müzelerde düzenlenen etkinlikler konserler, film gösterimleri, söyleşiler, imza günleri, tiyatrolar ve dans gösterileri gibi katılımcının daha çok izleyici olduğu ve müzelerin keyif ve eğlence için kullanıldığı etkinlik türlerini kapsamaktadır. Müzelerde gerçekleştirilen eğitim etkinlikleri de katılımcının eğitim boyunca deneyiminden yola çıkarak aktif katılım oranına göre bölümlere ayrılmıştır. Çocuk ve yetişkinlere ayrı olarak düzenlenen eğitim etkinlikleri seminer/konferanslar, sanat atölyeleri ve disiplinlerarası atölyeler olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

Çocuklara yönelik eğitimlerde özellikle sanat atölyelerinin yüksek oranda olduğu, yetişkinlere yönelik etkinliklerde ise sanat atölyeleri, disiplinlerarası atölyeler ve seminerlerin yakın oranlarda müzelerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Illeris (2016) ve Talboys'un (2011) belirtmiş olduğu yetişkinlere yönelik etkinliklerden demokratik toplum yapısına katkı sağlayacak deney ve deneyim odaklı etkinliklerin yetişkinlerde az olduğu görüşü Türkiye sanat müzelerinde de doğruluğunu koruduğu ama etkinlik türlerinin çeşitliliği ve oranlarının birbirine yakınlığı iyimser bir tablo çizmektedir. Müzelerde kapsayıcılık konusu bu araştırmada her ne kadar kadınlar özelinde ele alınmaya çalışılsa da araştırma alanının iç içe geçmiş yapısı, kesişim kümelerinin çokluğu ve bir yandan da ele alınan dezavantajlı grupların hepsinin içinde kadınların da bulunuyor oluşu müzelerde sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara ve engellilere yönelik eğitim programlarının da incelenmesini gerekli hale getirmiştir. Müzelerin bu üç grup için hassasiyet gösterdiği, eğitimlerini tasarlarken dikkat ettiği öte yandan da kapsayıcılık konusunda herkese açık etkinliklere ağırlık verdikleri böylece herkesi tek seferde kapsayan eğitimleri daha yoğun uyguladıkları görülmektedir.

Araştırmanın ikinci bölümünde gönüllü müze eğitimcileriyle yarı yapılandırılmış beş soruluk görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Müze eğitimcilerinin kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri, müzelerinde uyguladıkları eğitimler, karşılaşılması olası zorluklar ve

çözüm önerileri hakkında bilgi alınmıştır. Bu görüşmelerin sonucunda müze eğitimcilerinin kapsayıcılığı bütün boyutlarıyla ele almaya özen gösterdiği, müze eğitimlerinde farklı kesimlere ulaşmak için önemli bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Kapsayıcı bir sanat müzesi olmaya çalışırken karşılaşılabilecek en önemli zorluğun farklı kesimlere ulaşabilme ve kendini gösterebilme sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı grupların, müzeye gelmesini sağlamak için müze eğitimcilerinin hepsi tarafından gösterilen çözüm önerisi ise kurumlarla iş birliklerini güçlendirmektir. Özellikle bakanlıklarla, yerel yönetimlerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla kurulan bağlar sorunların aşılmasında önemli bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca bu görüşmeler gelecekte müze eğitimcilerinin rollerine dair yordama yapabilme imkânı sunmaktadır. Müze eğitimcileri, eğitim çeşitliliği sağlanırken teknolojik ve dijital uygulamaların kullanılmasının önemi üzerinde durmuştur. Bu sebeple ileride müze eğitimcilerinin çevrimiçi müze eğitimleri konusunda daha donanımlı olması ve aynı zamanda müze içi dijital uygulamalara eğitim içerikleri üretilebiliyor olması beklenebilir. Öte yandan müzelerde gerçekleştirilecek hizmet içi eğitimlerin de müze eğitimcileri sorumluluğunda olması müze eğitimcilerinde kapsayıcılık alanı gibi birçok yeni alanda müze çalışanlarına yol gösterici rolünü üstlenmesini gerekli kılmaktadır.

Müze eğitimcileriyle gerçekleştirilen görüşme Türkiye'deki sanat müzelerinde gerçekleştirilen müze eğitimi politikalarında kapsayıcılık vurgusu bulunduğunu, müze eğitimcilerinin bu konuda bilinçli olarak hareket ettiklerini göstermektedir. Bu araştırma sanat müzelerinin geleceğine ilişkin iyimser bir tablo çizmekte; dezavantajlı konumlarda bulunan kadınların kendilerini bulabilecekleri kamusal alanın müzeler olması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Öneriler

Araştırmanın sonucunda ileride yapılacak çalışmalara ışık tutabilmek adına öneriler, araştırmacılara ve müze eğitimcilerine yönelik olmak üzere iki başlık altında sunulmaktadır.

Araştırmacılara öneriler

Araştırmanın nicel verileri ileriki çalışmalara yön verebilmek, 2024 yılı Türkiye Sanat müzelerinin durumunu betimlemek amacıyla sunulmuştur. Buradan yola çıkarak

on yıllık süreçteki gelişmeler takip edilebilir. Türkiye'de bulunan sanat müzelerinin kentlere dağılımında genişleme olup olmadığı ya da müzelerin ücret politikalarında nasıl bir değişim olduğu üzerine değerlendirmelerin başlangıç noktası olarak bu araştırma kullanılabilir.

Kadın sanatçıların müzelerde temsilinin oran olarak düşük çıktığı verisi bu araştırmada paylaşılmış olsa da bunun nedenleri üzerinde durulmamıştır. Bu nedenlerin neler olduğu, kadın sanatçıların görünürlüğünün nasıl sağlanması gerektiği yönünde araştırmaya açık bir alan vardır.

Bu araştırma her ne kadar sanat müzeleri özelinde gerçekleştirilse de Türkiye'de yerel yönetimlere ait galerilerin ve özel sanat galerilerinin olduğu yadsınamaz. Kent bazlı çalışmalar yürütülerek galerilerde kadın-erkek oranları üzerine çalışmak da bu alanın gelişmesi için önemli olacaktır.

Müze eğitimcileriyle yapılan görüşmelerde müzelerin kapsayıcılığını artırmaya yönelik önerilerden biri de müzede hizmet içi eğitim verilmesi yönündedir. Araştırmacılara bu konuda alanyazın yaparak dünyadan örneklerini bulup bunların Türkiye'de uygulanabilir hale getirilerek yeni eğitim programları oluşturması düşmektedir.

Kadınların kültürünü görünür kılmayı hedefleyen müze türlerinden biri olan kadın müzelerinin eğitim programları, uygulamaları ve kapsayıcılık kavramına ilişkin görüşleri de bu araştırmaya paralel olarak incelenebilecek konular arasında görülmektedir. Dünya genelinde giderek sayıları artan kadın müzelerinin kadınlara yönelik düzenlemiş oldukları etkinlikler ve kent içi kadınlar için bir toplanma ve deneyim aktarma alanı olarak kadın müzelerinin işlevleri incelemeye açık bir alandır.

Müze eğitimcilerine öneriler

Müze eğitimcilerine düşen önemli çalışma alanlarından biri hizmet içi eğitimler geliştirmek olarak görülebilir. Özellikle giderek önemli hale gelen kültürler arası diyalog temelli çalışmaların müzede çalışan herkese farkındalık kazandırmasının hedeflendiği hizmet içi eğitimler tasarlanması geleceğe yönelik atılmış önemli bir adım olacaktır.

Kapsayıcılık konusu günümüzde sadece dezavantajlı grupların müzelerden yararlanması olarak değil farklı ilgi alanlarından bireylerin de müzelerde kendilerini iyi hissetmeleri olarak görülmektedir. Bu sebeple özellikle dijital içerikler üretmek önemini korumaktadır. Pandemide neredeyse tüm müzeler tarafından kullanılan çevrimiçi

araçların sürdürülmesi, özellikle sanat müzelerine ulaşamayan kişilerin bu araçlardan yararlanabilmesi açısından önemlidir.

Müze içi mekanlar kadar, müzenin duvarların dışına çıkarak farklı mekanlara taşınabilmesini sağlamak da müze eğitimcisinin görevleri arasındadır.

KAYNAKLAR

Amerikan Müzeler Birliği Anketi, (2022). Art Museum Demographic Survey (2022). https://sr.ithaka.org/wp-content/uploads/2022/11/Mellon-Art-Museum-Staff-Demographic-Survey-11162022. pdf adresinden 20.10.2023 tarihinde edinilmiştir.

Anderson, H. (1992). Making Women Artists Visible. *Art Education*, *45*(2), 14–22. https://doi.org/10.2307/3193321

Ankara Resim ve Heykel Müzesi (2024). https://arhm.ktb.gov.tr/ adresinden 21.03.2024 tarihinde edinilmiştir.

Anguix-Vilches, L. (2022). Women directors in Museums c. 1908-1965: an Interdisciplinary Approach. Journal of Art Historiography, 27, 1-5.

Antmen, A. (2014). Kimlikli Bedenler: Sanat, Kimlik, Cinsiyet. (2. Baskı). (ss. 85-108). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Antmen, A. (2015). 2000'li Yıllarda Kadın Sanatçılar. Aksu Bora (Ed.), İradenin İyimserliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar içinde. (ss. 15-31). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arter. (2024). Erişim Tarihi: 05.05.2024 https://www.arter.org.tr/bina

Assanova, D., & Zhanguttin, B. (2020). Women's Museums in Kazakhstan: Prospects in the New Digital Age. Https://Doi.Org/10.1080/13500775.2020.1743063, 72(1–2), 140–151. https://doi.org/10.1080/13500775.2020.1743063

Ayala, I. Cuenca-amigı, M. & Cuenca, J. (2021). The Future of Museums. An Analysis from the Visitors' Perspective in the Spanish Context, *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, *51*(3), 171-187, DOI: 10.1080/10632921.2021.1901813

Bacakoglu, T. Y. (2022). Türkiye'de yetişkin eğitimi tarihine genel bir bakış, *Temel Eğitim Dergisi, 14,* 18-29.

Baksı (2024). Erişim Tarihi: 18.02.2024 https://baksi.org/tr/baksi-hakkinda

Baldwin, J.H., & Ackerson, A.W. (2017). *Women in Museums: Lessons from the Workplace.* New York: Routledge. (pp.52).

Banner, L. W. (1994). Three Stages of development. In J. R. Glaser and A.A. Zenetou (Eds.), Gender Perspectives: Essays on Women in Museums (pp. 92-96). Washington: Smithsonian Institution Press.

Bektaş, O. (2021). Nitel Araştırmada Veri Analizi. Mustafa Çelebi (Ed.), Nitel Araştırma Yöntemleri içinde (ss.165-180). Ankara: Pegem Akademi.

Berktay, F. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. Tarihin Cinsiyeti (6. Baskı) içinde. (s. 88–111). İstanbul: Metis Yayınları.

Black, G. (2005). The Engaging Museum: Developing Museums for Visitor Involvement.

Butler, C. (2010). The Feminist Present: Women Artists at MoMA. In Cornelia Butler and Alexandra Schwartz (Eds.), Modern Women. New York: Museum of Modern Art. (pp.12-27).

Butler, J. (2020). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi.* (ss. 56). İstanbul: Metis Yayınları.

Canko, Dilek. (2024). Ziraat Bankası İzmir Sanat Müzesi, İçinde, Kozak, N. (Editör), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, Erişim tarihi: 09.04.2024. https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/ziraat-bankasi-izmir-sanat-muzesi

Carli, L. L., & Eagly, A. H. (2016). Women face a labyrinth: an examination of metaphors for women leaders. Gender in Management, 31(8), 514–527. https://doi.org/10.1108/GM-02-2015-0007

CEDAW (2003). *Sivil Toplum Forumu Atölye Çalışmaları (18-20 Nisan 2003).* Ankara: Uçan Süpürge Yayınları.

Celep, C. (2003). Halk eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık. (ss.89-91).

Clark Smith, B. (2010). A Woman's Audience: A Case Study of Applied Feminist Theories. In Amy. K. Levin (Ed.), Gender Sexuality and Museums. New York: Routledge. (pp 65-70).

Clover, D. E. & Williamson, S. (2019). The Feminist Museum Hack as an Aesthetic Practice of Possibility, *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults 10,* 143-159. DOI: 10.25656/01:17816

Clover, D. E., Taber, N., & Sanford, K. (2019). The Feminist Museum Hack. A pedagogy of seeing and possibility. Storia Delle Donne, 14(1), 125–140. https://doi.org/10.13128/SDD-25662

Clover, D.E. & Sanford, K. (2016). Contemporary museums as pedagogic contact zones: Potentials of critical cultural adult education, *Studies in the Education of Adults, 48*(2), 127-141, DOI: 10.1080/02660830.2016.1219495

Clover, D.E. & Sanford, K. (2018). The Feminist Museum Hack: Making a Creative Disruptive Pedagogical Investigative and Analytical Tool, *Revista Lusófona de Educação, 42*. 63-76. doi: 10.24140/issn.1645-7250.rle42.05

Clover, D.E. (2020). Seeing the Unseen Through the Feminist Museum Hack.In Bernie Grummell and Fergal Finnegan (Eds.), Doing Critical and Creative Research in Adult Education. Leiden: Brill Sense. (pp. 115-124). DOI: 10.1163/9789004420755_010

Cuesta Davignon, L.I. (2020). Gender Perspective and Museums: Gender as a Tool in the Interpretation of Collections, *Museum International, 72*(1-2), 80-91, DOI: 10.1080/13500775.2020.1743059

Cumur, Ş. & Deniz Topçu, K. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Kadın ve kentsel mekân. *Artium,* 10 (2), 112-130.

Çağdaş Sanatlar Müzesi (2022). Erişim Tarihi: 09.04.2024. https://csmuze.anadolu.edu.tr/muze-hakkinda/muzenin-olusum-oykusu

Çakır, S. (1996) *Osmanlı Kadın Hareketi* (2. Basım). (ss. 313-321). İstanbul: Metis Yayınları.

Deepwell, K. (2006). Feminist Curatorial Strategies and Practice Since the 1970s. Janet Marstine (Ed.), New Museum Theory and Practice: An Introduction. Malden, MA: Blackwell Publishing. (pp. 75-84).

Dictionary of Museology (2023). Edited by François Mairesse. ICOM. New York: Routledge Gender and Sexuality (pp. 208-212).

Downs, L. (1994). A Recent History of Women Educators in Art Museums. In J. R. Glaser and A.A. Zenetou (Eds.), *Gender Perspectives: Essays on Women in Museums* (pp. 92-96). Washington: Smithsonian Institution Press.

Ecevit, Y. (2001). Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişkisine Eleştirel Bir Yaklaşım. N. Akgökçe ve A. İlyasoğlu (Editörler), Yerli Bir Feminizme Doğru. (ss. 227-258). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Erbay, F. (2017). Türkiye'de Müzecilik Eğitiminin Üniversitelerde Kurumlaşması. Milli Eğitim Dergisi, 46(214), 105-122.

Erdoğan, E. (2022, Haziran). Anadolu'da Akademisyen Olarak Çalışmanın Hâletiruhiyesi: Başka Türlü Bir Dünyaya İnanma İsteği. Fe Dergi, 14(1), 21–34. http://cins.ankara.edu.tr/27_3.pdf

Erikson, E. H. (1977). Childhood and Society. London: Paladin Grafton Books. (pp. 244-247).

Erimtan Instagram. (2024). Erişim Tarihi: 11.04.2024. https://www.instagram.com/erimtanmuseum/

Erimtan Müze. (2024). Erişim Tarihi: 11.04.2024. https://erimtanmuseum.org/tr/muze

Falk, J. H. & Dierking, L. D. (2000). Learning from Museums: visitor Experience and the Making of Meaning. Walnut Creek, CA: AltaMira Press. (pp. 91-112).

Gørill, H. (2020). Women Can't Paint: Gender, the Glass Ceiling and Values in contemporary Art. London: Bloomsbury Publishing. (pp. 73-98).

Gouma-Peterson, T. & Mathews, P. (2008). Sanat Tarihinin Feminist Eleştirisi. Ahu Antmen (Ed.), Sanat/Cinsiyet: Sanat Taihi ve Feminist Eleştiri. (ss.13-28).

Gökbayrak, Ş. (2007). Küreselleşme, uluslararası Göç ve Kadın Emeği. Ebru Eoğuz ve Ayfer Yakar (Eds.), Küreselleşme ve Eğtiim. Ankara: Dipnot Yayınları. (ss.47-58).

Guerilla Girls (2024). Erişim Tarihi: 01.03.2024. https://www.guerrillagirls.com/projects

Guerilla Girls, Türk kadın Sanatçıların Geleceği (2006). Erişim Tarihi: 01.03.2024. https://www.istanbulmodern.org/koleksiyon/turk-kadin-sanatcilarin-gelecegi

Güler, A., Halıcıoğlu, M.B., ve Taşğın, S. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma. (ss. 47-130). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Habermas, J. (1996). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı. Amy Gutman (Ed.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (. Baskı) içinde (ss.113-145). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism.* (ss. 136-162). New York: Cornell University Press.

Hein, G.E. (2006). Museum Education In Sharon Macdonald (Ed.), A Companion to Museum Studies. Malden MA: Blackwell Publishing. (pp. 340-352).

Hein, H. (2010). Looking at museums from a feminist perpective. In A. K. Levin (Ed.), Gender, sexuality and museums. New York: Routledge. (pp. 53–64).

Hein, H.S. (2007) Redressing the Museum in Feminist Theory, *Museum Management and Curatorship, 22*(1), 29-42, DOI: 10.1080/09647770701264846

Hill, K. (2016). Women and Museums, 1850-1914: Modernity and the Gendering of Knowledge (pp. 31-75). Manchester: Manchester University Press.

Hooper-Greenhill, E. (1994). Museums and Their Visitors. London: Routledge. (pp. 54-68).

Hooper-Greenhill, E. (2007). Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance. New York: Routledge. (pp. 36-37).

ICOM (2022) Museum Definition 21.02.2023 tarihinde https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/07/EN_EGA2022_MuseumDefinition_WDoc_Final-2.pdf adresinden edinilmiştir.

Illeris, H. (2016). Adult Education in Art Galleries. In Darlene E. Clover et al (Eds.), Adult Education, Museums and Art Galleries. Rotterdam: Sense Publishers. (pp.229-241).

International Association of Women's Museums (2023). Erişim Tarihi: 26.02.2024. https://iawm.international/wp-content/uploads/2023/03/2023-03-For-Website-List-of-Museums.pdf

International Association of Women's Museums. (2023). Women Musuems List. https://iawm.international/about-us/womens-museums/museums-list/ adresinden 30.06.2023 tarihinde edinilmiştir.

International Council of Museums. (2017). ICOM code of ethics for museums. ICOM.03.03.2023 tarihinde https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf adresinden edinilmiştir.

IOM Göç Raporu, McAuliffe, M. and A. Triandafyllidou (eds.), 2021. *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration (IOM), Geneva.

Iskin, R. E. (2016). Feminism, exhibitions and museums in Los Angeles, then and now. *Woman's Art Journal, 37*(1), 12-20.

İstanbul Modern (2024). Erişim Tarihi: 09.04.2024. https://www.istanbulmodern.org/

İstanbul Resim ve Heykel Müzesi (2024). Erişim Tarihi: 09.04.2024. https://irhm.msgsu.edu.tr/muze-hakkinda/

İzmir Resim ve Heykel Müzesi (2024). Erişim Tarihi: 21.03.2024. https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77102/resim-ve-heykel-muzesi.html

Jain, R. K. (2013). Museum And Its Communities. *India International Centre Quarterly, 40*(2), 50–63. http://www.jstor.org/stable/24393275

Jill Fields. (2012). Frontiers in Feminist Art History. *Frontiers: A Journal of Women Studies, 33*(2), 1–21. https://doi.org/10.5250/fronjwomestud.33.2.0001

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Giriş: Türkiye'de Kadın ve Eğitim. B. E. Oder, D. Yükseker, F. Gökşen ve H. Şimga (Editörler), *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Müzadeleler, Kazanımlar.* (ss.9-19) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi (2024). Erişim Tarihi: 21.03.2024. https://www.kapadokyasanattarihmuzesi.com/

Karadeniz, C. (2015). Postmodern Müzede Kadın. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1),* 137-147.

Karadeniz, C. (2017). Müze ve toplum: müzeyle topluma ulaşmak. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(8), 19–37.

Karadeniz, C. (2018). Müze kültür toplum. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kelly, L. & Gordon, P. (2002). Developing a Community of Practice: Museums and Reconciliation in Australia. Richard Sandell (Ed.), Museums, Society, Inequality. New York: Routledge. (pp. 153-174).

Kern, L. (2020). Feminist Şehir. (ss. 117-124). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kinsley, R. P. (2016). Inclusion in museums: a matter of social justice, *Museum Management and Curatorship, 31*(5), 474-490, DOI: 10.1080/09647775.2016.1211960

Krasny, E., & Perry, L. (2020). Unsettling Gender, Sexuality, and Race: 'Crossing' the Collecting, Classifying, and Spectacularising Mechanisms of the Museum. Museum International, 72(1–2), 130–139. https://doi.org/10.1080/13500775.2020.1806595

Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, (2023). *Global Gender Gap Report (June 2023).* Geneva: World Economic Forum. 24.02.2024 tarihinde

https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/in-full/ adresinden edinilmiştir.

Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü yurttaşlık: azınlık haklarının liberal teorisi. (Abdullah Yılmaz, çev.). (s. 68-70). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (1999). Liberal Complacencies In J. Cohen, M. Howard, & M. C. Nussbaum (Eds.), Is multiculturalism bad for women? (pp. 31-34). New Jersey: Princeton University Press.

Levin, A.K.(2012). Unpacking Gender: Creating Complex Models for Gender Inclusivity in Museums. Richard Sandell and Eithne Nightingale (Eds.), Museums, Equality and Social Justice. New York: Routledge. (pp.102-114).

Machin, R. (2015). Gender representation in the natural history galleries at the Manchester Museum. Museum and Society, 6(1), 54-67. Retrieved from https://journals.le.ac.uk/ojs1/index.php/mas/article/view/112/127

Maleuvre, D. (2012). Must Museums Be Inclusive? *Journal of Educational Media, Memory & Society, 4*(2), 112–125. http://www.jstor.org/stable/43049394

Malt, C. (2006). Women, Musuems and the Public Sphere. *Journal of Middle East Women's Studies*, Vol. 2, No. 2, Special Issue: Women's Activism and the Public Sphere (Spring 2006), 115-136. https://doi.org/10.2979/mew.2006.2.2.115

Malt, C. (2007). Museums, Women and Empowerment in the MENA Countries, *Museum International, 59* (4), 53-62, DOI: 10.1111/j.1468-0033.2007.00624.x

Marmara Üniversitesi (2024). https://cumhuriyetmuzesi.marmara.edu.tr/ust-menu/muze-hakkinda/muzenin-genel-bilgileri

MEB, Yaygın Eğitim Programları. (2024). Erişim Tarihi: 15.02.2024. https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx

MEB. Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, (2018). Erişim Tarihi: 10.02.2024. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24507&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

MEB. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, (2019). Müze Eğitimi Etkinlik Kitabı. Ankara: MEB

Merriweather, L.R, Heather Coffey & Paul G. Fitchett (2016). Formally Informal. In Darlene E. Clover et al (Eds.), Adult Education, Museums and Art Galleries. Rotterdam: Sense Publishers. (pp.141-152).

Miller, D. (2003). Feminism and multiculturalism. In Political Philosophy (pp. 92–111). Oxford University Press.

Museos en Femenino (2024). Erişim Tarihi: 01.03.2024. https://www.museosenfemenino.es/

Museos Relucturas. (2024). Erişim Tarihi: 15.02.2024. http://relecturas.es/projects/

Narayan, U. (2020). Feminist epistemoloji: batılı olmayan bir feministten perspektifler. E. Erdoğan & N. Gündoğdu (Ed.), Türkiye'de feminist yöntem (2. Baskı) içinde. (s.37–51). İstanbul: Metis Yayınları.

Nightingale, E. (2006). Dancing Around the Collections: Developing Individuals and Audiences. Caroline Lang, John Reeve & Vicky Woolard (Eds.), The Responsive Museum: Working with Audience in the Twenty-First Centurty. Hampshire: Ashgate Publishing. (pp. 79-81).

Nochlin. L. (1988). Women, Art and Power and Other Essays. New York: Routkedge. (pp. 145-178).

O'Neill, M. (2002). The Good Enough Visitor. Richard Sandell (Ed.), Museums, Society, Inequality. New York: Routledge. (pp. 24-40).

Okin, S. M. (1998). Feminism and Multiculturalism: Some Tensions. Ethics, 108(4), 661–684. https://doi.org/10.1086/233846/0

Okin, S. M. (1999). Is multiculturalism bad for women? In J. Cohen, M. Howard, & M. C. Nussbaum (Eds.), Is multiculturalism bad for women? (pp. 7–24). New Jersey:Princeton University Press.

OMM Binası. (2024). Erişim Tarihi:10.05.2024. https://omm.art/tr/detay/omm-binasi

OMM Instagram (2024). Erişim Tarihi: 10.05.2024. https://www.instagram.com/ommxart/

Onur, B. (2013). Müze ve Oyun Kültürü. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları (ss.73-77).

Onur, B. (2014). Yeni müzebilim: demokratik toplumu yeniden yaratmak. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Özel Müzeler (2024). Erişim Tarihi: 15.03.2024. https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-135633/ozel-muzeler.html

Özkan Kerestecioğlu, İ. (2004). 1990'larda Kadın Hareketi: Demokrasi ve Eşitlik Talebi. F. Berktay (ed.), *Türkiye'de ve Avrupa'da Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*. (ss.75-97). İstanbul: KA-DER Yayınları.

Parekh, B. (2002). Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek. (Bilge Tanrıseven, çev.). (s. 4-5). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Phillips, A. (2021). *Demokrasinin Cinsiyeti* (A. Türker, Çev.). (ss. 115-146). İstanbul: Metis Yayınları.

Pollock, G. (2010). Vision and Difference: Feminism, Femininity And The Histories Of Art. New York: Routledge. (pp.1-24).

Robinson, Hilary. (2013). Feminism meets the Big Exhibition: Museum Survey Shows since 2005. *Anglo Saxonica. 3*. 129-152.

Roger Clark, Ashley R. Folgo & Jane Pichette (2005) Have There Now Been Any Great Women Artists? An Investigation of the Visibility of Women Artists in Recent Art History Textbooks, *Art Education, 58*(39, 6-13, DOI: 10.1080/00043125.2005.11651537

Sağlam, A.İ., Çelen Öztürk, A., Kaçar, A.D. (2019). Türkiye'de Kamusal Mekânın Gelişimi, *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 3:1, 47-58.

Sanat müzesi Koleksiyon (2024). Erişim Tarihi: 12.04.2024 https://sanatmuzesi.hacettepe.edu.tr/koleksiyon/

Santral İstanbul (2024). Erişim Tarihi: 12.04.2024. https://www.santralistanbul.org/tr/ziyaret/

Sarı, V. İ., & Özgen, N. (2021). Kültür Merkezlerine Yönelik Sosyomekânsal Bir Analiz: Ankara Örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 61(1), 28-67. https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2021.61.1.2

Seglow, J. (2003). Multiculturalism. In R. Bellamy & A. Mason (Eds.), Political concepts (pp. 156–168). Manchester: Manchester University Press.

Smith, B.G. (2020). *Kadın Çalışmaları: Temeller (ss. 33-35).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Smith, D. E. (1987). The everyday world as problematic: a feminist sociology. (pp. 1- 15). Boston: Northeastern University Press.

Talboys, G.K. (2011). Museum Educator's Handbook (3rd Edition). Surrey: Ashgate Publishing. (pp.80).

Taylor, C. (1996). Tanınma politikası. Amy Gutman (Ed.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (. Baskı) içinde (ss.42-84). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Taylor, K. & Linton-Craig, T. (1994). Risking It: Women as Museum Leaders. In K. Moore (Ed.), *Museum Management* (pp. 259-266). London: Routledge

Taylor, K. (1994). Pioneering Efforts of Early Museum Women. In J. R. Glaser and A.A. Zenetou (Eds.), *Gender Perspectives: Essays on Women in Museums* (pp. 11-27). Washington: Smithsonian Institution Press.

Torunbalcı, N., & Günay, H. (2022). Adaptive Reuse of Ankara CerModern Art Gallery Evaluation of Structural System. Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning, 10(4), 335-345.

TÜİK Kültürel İstihdam Raporu (2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2022-49741 adresinden 26.02.2024 tarihinde erişilmiştir.

TÜİK Raporu (2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2022-49727 adresinden 24.02.2024 tarihinde edinilmiştir.

TÜİK Yetişkin eğitimi Araştırması. (2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yetiskin-Egitimi-Arastirmasi-2022-49748 adresinden 01.02.2024 tarihinde edinilmiştir.

Uçan Çubukçu, S. (2004). 1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Hareketi: Ataerkilliğe Karşı Meydan Okuma. F. Berktay (ed.), *Türkiye'de ve Avrupa'da Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar.* (ss.55-73). İstanbul: KA-DER Yayınları.

UN Women (2022). "The Levers of Change: Gender Equality Attitudes Study 2022." New York, NY: UN Women. 27.06.2024 tarihinde https://www.unstereotypealliance.org/sites/default/files/2023-09/the_levers_of_change_2022.pdf adresinden edinilmiştir.

UNDP Türkiye, (2022). Ne Eğitimde Ne İstihdamda Yer Alan Genç Kadınlar Mevcut Durum ve İhtiyaç Analizi Araştırması (Aralık 2022). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye, Ankara.

UNESCO Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı, (2019). *Priority Gender Equality Action Plan 2014-2021*. Paris: UNESCO 25.02.2024 tarihinde https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370905 adresinden edinilmiştir.

UNESCO Kapsayıcı Öğrenme. (2024). https://www.uil.unesco.org/en/inclusive-learning adresinden 10.02.2023 tarihinde edinilmiştir.

Walhimer, M. (2015). Museums 101. London: Rowman & Littlefield Publishers. (pp.19-30).

YÖK Atlas (2023). Erişim Tarihi: 24.04.2024. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19037

EKLER

EK 1. AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

TÜRKİYE'DEKİ SANAT MÜZELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM PROGRAMLARININ FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ELEŞTİRİSİ YÜKSEK LİSANS TEZİ
AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Sayın gönüllü,

Bu araştırma Ankara Üniversitesi Disiplinlerarası Müze Eğitimi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Emel Aksan tarafından Disiplinlerarası Müze Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Ceren Güneröz danışmanlığında yürütülmektedir. Araştırmanın amacı çağdaş sanat müzelerini feminist perspektiften betimlemek ve müze eğitimcilerinin kapsayıcı ve feminist müze eğitimi pratiklerine olan yaklaşımını incelemektir. Bu araştırmada yapılacak olan görüşmeler sanat müzelerindeki eğitimcileri kapsayan bir çalışma grubuyla gerçekleştirilecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olmanız halinde gerçekleştirilecek görüşme 5 sorudan oluşmaktadır ve yaklaşık 30 dakika sürmesi planlanmaktadır. Bu araştırmada kimliğiniz ve cevaplarınız gizli tutulacak, elde edilen bilgiler bilimsel amaçla isminiz paylaşılmadan kullanılacaktır.

Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Bu araştırmaya katılımınız için şimdiden teşekkür ederiz.

☐ Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.

İmza/Tarih — İmza/Tarih

Gönüllünün adı/soyadı — Araştırmacının adı/soyadı

Gönüllüye ait demografik bilgiler:

Yaş:	
Cinsiyet:	
Öğrenim:	
Mezun olunan bölüm:	
Müze Deneyimi (yıl):	

EK 2. Görüşme Soruları

TÜRKİYE'DEKİ SANAT MÜZELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM PROGRAMLARININ FEMİNİST PERSPEKTİFTEN ELEŞTİRİSİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖRÜŞME SORULARI

Aşağıda belirtilen sorular yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle çağdaş sanat müzelerindeki müze eğitimcilerine yöneltilecektir.

1. "Kapsayıcı müze" kavramını kendi ifadelerinizle tanımlar mısınız? Böyle bir müze kimleri/hangi grupları kapsamaktadır?
2. Çalıştığınız müzede eğitim politikasında kapsayıcılık kavramı bulunmakta mıdır? Bunun içinde kadınlara yönelik eğitimler veya feminist temalar ayrıca belirtilmekte midir?
3. Bir müze eğitimcisi olarak müzede kapsayıcı bir eğitim ortamı oluştururken karşılaşılan zorlukların neler olduğunu düşünüyorsunuz?
4. Bir müze eğitimcisi olarak müzelerde uygulanan müze eğitimlerinin daha kapsayıcı olmasında etkili olabilecek yöntemler neler olabilir?
5. Son bir yılda düzenlenen yetişkin eğitimlerini göz önünde bulundurduğumuzda eğitim uygulamaları hangi amaçlara göre belirlenmektedir?

EK 3. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : **06/11/2023**
Toplantı Sayısı : **25**
Karar Sayısı : **224**

224- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Müze Eğitimi Öğr. Üyesi **Doç. Dr. Ceren GÜNERÖZ'**ün danışmanlığını yaptığı, yüksek lisans öğrencisi **Emel AKSAN**'ın, "Türkiye'deki Sanat Müzelerinde Uygulanan Eğitim Programlarının Feminist Perspektiften Eleştirisi" başlıklı tezi ile ilgili 16/10/2023 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Müze Eğitimi Öğr. Üyesi **Doç. Dr. Ceren GÜNERÖZ'**ün danışmanlığını yaptığı, yüksek lisans öğrencisi **Emel AKSAN**'ın, "Türkiye'deki Sanat Müzelerinde Uygulanan Eğitim Programlarının Feminist Perspektiften Eleştirisi" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
06/11/2023

Prof. Dr. Muhattem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

BENZERLİK BİLDİRİMİ

"Türkiye'deki Sanat Müzelerinde Uygulanan Eğitim Programlarının Feminist Perspektiften Eleştirisi" başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihal Tespit Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) "Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler" (2) "Kaynaklar" (3) "Doğrudan alıntılar" ve (4) "Lisansüstü tezim ile ilgili yapmış olduğum kendi yayınlarım ve yararlandığım mevzuat metinleri gibi kaynaklar" dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 05-Haz-2024 12:08ÖS (UTC+0300)
Gönderim Numarası	: 2396042590
Sayfa Sayısı	: 94
Sözcük Sayısı	: 23658
Karakter Sayısı	: 175633
Benzerlik Oranı	: % 3
Savunma Tarihi	: 25.06.2024

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihal Tespit Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin, tek bir kaynakla eşleşme oranının ise %2'den fazla olduğunun belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Emel AKSAN

Tarih: 07.06.2024

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Emel AKSAN

E-Posta Adresi :

İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Millî Eğitim Bakanlığı	2012-halen

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İngilizce öğretmenliği	Marmara Üniversitesi	2008-2012

Yabancı Diller: İngilizce (YDS: 91,25)
İspanyolca (A1)

Yayınlar:

Aksan, E. (2023). *"Kültürel Mirasın Yorumlanışında Kadın Temsili: Türk Tarih Müzesi Örneği",* 100. Yılında Cumhuriyet'in Kadınları "Kadınların Cumhuriyeti" (1923-2023), 27-29 Ekim 2023, İstanbul.

Aksan, E.; Güneröz, C. & Yanar, A. (2024). *"Müzelerde Tematik Günlerde Sosyal Medya Kullanımı: Troya Müzesi ve Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Örneği", 11. Uluslararası İletişim Günleri /* Dijital Eşitsizlik & Veri Sömürgeciliği Sempozyumu, 15-17 Mayıs 2024, İstanbul.

Sanatsal Etkinlikler:

Aksan, E. (2021). Museum of New Zealand Te Papa Tongarewa ve Paris Collage Collactive ortaklığında oluşturulan "Surrealist Dreams" kitabı içinde dijital kolaj çalışması

Aksan, E. (2023). Türkiye Collage Collective Grup Sergisi, 23 Ekim-20 Kasım 2023, altı adet analog kolaj çalışması, Respublika, Ankara.

Aksan, E. (2024). Peace, People and Palestine Sergisi, 8 Şubat 2024, “Peace and Hope” adlıanalog kolaj çalışması, Scandinavian Collage Museum, Norveç.

Aksan, E. (2024). World Collage Day Grup Sergisi. 9-11 Mayıs 2024. “Seeing the nature” adlı analog kolaj çalışması, Studio RGF Arriza Madrid, İspanya.

Aksan, E. (2024). Dreaming Architecture Grup Sergisi (10-31 Mayıs 32024) kapsamında “Home for Cats” adlı karışık teknik kolaj çalışması, Palazzo Carignano Torino, İtalya.